

NOU

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

Etter inntektsoppgjørene 1993

Rapport nr. 2 1993

NOU 1993: 26

NOU
Norges offentlige utredninger
1993

Seriens redaksjon:
STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING

1. Reorganisering av skatte- og avgiftsadministrasjonen.
<i>Finans- og tolldepartementet</i>	14. Evaluering av Statens stipend- og garantiinntektsordninger for kunstnere.
<i>Kulturdepartementet</i>
2. Differensierte krav til årsoppgjør, konsern-oppgjør og revisjonsplikt.
<i>Finans- og tolldepartementet</i>	15. Forvaltningsetikk.
<i>Administrasjonsdepartementet</i>
3. Strafferettslige regler i terroristbekjempelsen.
<i>Justis- og politidepartementet</i>	16. Etterkontroll av konkurslovgivningen m.v.
<i>Justis- og politidepartementet</i>
4. Lov om husleieavtaler.
<i>Kommunal- og arbeidsdepartementet</i>	17. Levekår i Norge.
<i>Finans- og tolldepartementet</i>
5. Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 3.
<i>Administrasjonsdepartementet</i>	18. Lovgivning om menneskerettigheter.
<i>Justis- og politidepartementet</i>
6. Aktiv arbeidsmarkedspolitik.
<i>Kommunal- og arbeidsdepartementet</i>	19. Erfaringene med lov om lønnsplikt under permittering.
<i>Kommunal- og arbeidsdepartementet</i>
7. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1993.
<i>Administrasjonsdepartementet</i>	20. Kjøp av ny bustad.
<i>Justis- og politidepartementet</i>
8. Bør merverdiavgiften differensieres?
<i>Finans- og tolldepartementet</i>	21. Fast promillegrense på sjøen.
<i>Justis- og politidepartementet</i>
9. UNI Storebrand og myndighetene.
<i>Administrasjonsdepartementet</i>	22. Pseudonyme helseregistre.
<i>Sosialdepartementet</i>
10. Om renhold.
<i>Kommunal- og arbeidsdepartementet</i>	23. Nytt overordnet styringssystem for Statens vegvesen.
<i>Samferdselsdepartementet</i>
11. Mindre til overføringer – mer sysselsetting.
<i>Finans- og tolldepartementet</i>	24. Lov om universiteter og høyskoler.
<i>Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet</i>
12. Tid for barna.
<i>Barne- og familiedepartementet</i>	25. Avslutning av petroleumsproduksjon – fremtidig disponering av innretninger.
<i>Nærings- og energidepartementet</i>
13. Leve og lære II.
<i>Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet</i>	26. Etter inntektsoppgjørene 1993.
<i>Administrasjonsdepartementet</i>

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1993: 26

ETTER INNTEKTSOPPGJØRENE 1993

**Rapport nr. 2 1993
fra
Det tekniske beregningsutvalget for
inntektsoppgjørene**

**STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING**

OSLO 1993

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0364-3

 Falch Hurtigtrykk, Oslo

Forord

Det tekniske beregningsutvalget la i januar i år frem sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Rapporten bygget delvis på et noe ufullstendig materiale for 1992. Den 17. mars la utvalget fram et materiale hvor deler av januarrapporten var oppdatert.

Beregningsutvalget legger nå fram en ny rapport hvor reviderte nasjonalregnskapstall og annen statistikk for 1992 er innarbeidet. Rapporten gir en oversikt over lønns- og inntektsutviklingen, prisutviklingen og utviklingen i konkurranseevnen. Videre gis det en revidert prisprognose for 1993.

Utvalgets medlemmer, med unntak av Norges Fiskarlags medlem, har som vanlig deltatt i arbeidet med rapporten sammen med sine rådgivere. Det har også vært andre bidragsytere fra de institusjoner som er representert i utvalget.

Oslo, 22. juni 1993

Svein Longva
leder

INNHold

	Side
1. Den samlede inntektsutviklingen	5
1.1 Inntektsutviklingen for Norge	5
1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat	7
1.3 Den institusjonelle inntektsfordelingen	10
 2. Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene	 13
2.1 Disponibel realinntekt for husholdninger ifølge inntektsregnskapet.....	14
2.2 Beregnede endringer i disponibel realinntekt for utvalgte husholdninger	18
 3. Lønnsutviklingen i senere år	 23
3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere.....	23
3.2 Lønnsutviklingen ifølge nasjonalregnskapet	26
3.3 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	28
3.4 Lønnsoverhenget.....	36
 4. Prisutviklingen og konsumprisindeksen	 38
 5. Utviklingen i norsk industris konkurranseevne.....	 41
5.1 Om konkurranseevnebegrepet	41
5.2 Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien	42
5.3 Markedsandeler	45
5.4 Lønnskostnader i industrien i Norge og andre land	46
 6. Økonomiske utsikter	 51
6.1 Internasjonal økonomi	51
6.2 Norsk økonomi	51
6.3 Anslag på konsumprisutviklingen i 1993.....	53
 Vedlegg A	
Lønnsoppgjørene i 1992 og 1993	62
 Vedlegg B	
Sammenlikning av kvinne- og mannlønninger	66
 Vedlegg C	
Deltidsansatte	78
 Vedlegg D	
Kursutviklingen for norske kroner	82
 Vedlegg E	
Definisjoner av en del lønnsbegreper	86

KAPITTEL 1.

Den samlede inntektsutviklingen

1.1 INNTEKTSUTVIKLINGEN FOR NORGE

* *Nedgang i disponibel realinntekt for Norge på 1,3 prosent i 1992 – positivt bidrag fra produksjonsvekst, men klar forverring av bytteforholdet.*

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskaping i landet, utført av innenlandske produsenter i næringsvirksomhet og offentlig forvaltning. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller nettoinntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem kan imidlertid Norge ha netto finansinntekter av fordringer på utlandet, og vi kan motta netto inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og annen faktoringinntekt fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Disponi-

bel inntekt viser hva Norge har til disposisjon til privat og offentlig konsum og til sparing. For et land er sparing det samme som summen av netto realinvestering (økning av produksjonskapitalen) og netto finansinvestering (økning av netto fordringer på utlandet).

Tabell 1a viser at disponibel inntekt for Norge økte fra 621,4 milliarder kroner i 1989 til 660,6 milliarder kroner i 1990, eller med 7,3 prosent. For 1991 viser foreløpige nasjonalregnskapstall en økning i Norges disponible inntekt på rundt 4 prosent fra året før, mens inntektsveksten fra 1991 til 1992 er anslått til 1,2 prosent. Tallene i tabell 1a er ikke korrigert for prisendringer. Ved å deflatere tallene med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, kommer en fram til begrepet «*disponibel realinntekt for Norge*».

Tabell 1b viser den årlige veksten i disponibel realinntekt for Norge for årene 1984-1992. Etter svak og tildels negativ vekst gjennom andre halvdel av 1980-årene, økte den disponible realinntekten med nær 3 prosent i 1990. Foreløpige nasjonalregnskapstall for 1991 viser at veksttakten dette året ble redusert til under 1/2 prosent, mens anslag for 1992 peker i retning av en nedgang i disponibel realinntekt for landet på 1,3 prosent.

Tabell 1a. Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Bruttonasjonalprodukt.....	402,2	452,5	500,2	513,7	561,5	583,3	621,4	660,6	686,7	701,7
- Kapitalslit	59,6	62,5	66,5	72,6	83,3	91,2	96,7	98,8	102,5	104,2
= NETTONASJONAL- PRODUKT	342,6	390,0	433,7	441,2	478,2	492,1	524,7	561,7	584,2	597,5
+ netto renter og aksje- utbytte fra utlandet	-13,0	-13,1	-9,5	-9,0	-9,6	-13,5	-17,8	-17,2	-17,5	-22,3
= NASJONAL- INNTEKT	329,6	376,8	424,2	432,2	468,6	478,5	506,8	544,5	566,7	575,2
+ netto stønader fra utlandet	-4,2	-4,2	-6,0	-6,0	-6,6	-7,4	-7,8	-8,9	-9,8	-11,3
= DISPONIBEL INNTEKT FOR NORGE ..	325,3	372,7	426,2	426,2	462,0	471,2	499,1	535,7	556,9	564,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

Tabell 1b. Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent

	Endring i perioden	Endring fra året før								
	83-90	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Vekst i disponibel realinntekt	11,6	8,7	5,5	-5,3	-0,6	-3,7	1,3	2,9	0,3	-1,3
Bidrag til vekst, prosentpoeng ²⁾										
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	12,7	2,4	0,6	1,4	1,5	1,0	2,3	0,4	1,9	2,1
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	12,2	3,9	5,8	3,2	0,2	-2,3	-2,2	1,5	-0,5	1,9
Endring i bytteforholdet	-13,0	2,1	-2,0	-10,1	-2,3	-1,6	2,0	0,9	-1,0	-4,3
Endring i rente og stønads- balansen overfor utlandet	-0,3	0,2	1,0	0,1	0,1	-0,8	-0,8	0,1	-0,1	-1,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

*: Foreløpige tall

¹⁾ Inntektstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, dvs. innenlandske sluttleveringer inkl. lagerendring, ekskl. kapitalslit.

²⁾ Uoverenstemmelser i tabellen skyldes avrunding

³⁾ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Veksten i disponibel realinntekt for Norge kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet («terms of trade»). Vekstbidragene er vist i tabell 1b, der bidraget fra produksjonsveksten er oppdelt videre på oljevirksomhet og øvrige næringer. Oljevirksomhet er definert som summen av næringene utvinning og rørtransport av olje og gass.

Bidraget fra produksjonsveksten var avtakkende i andre halvdel av 1980-årene, fra en topp i 1985 på 6,4 prosentpoeng. Vekst i oljevirksomheten bidro gjennomgående positivt i denne perioden, mens produksjonen i øvrige næringer viste svikt og ga negative bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1988 og 1989. Denne tendensen ble brutt i 1990, med positive vekstbidrag både fra olje- og gassproduksjonen (0,4 prosentpoeng) og fra aktiviteten i øvrige næringer (1,5 prosentpoeng). For 1991 viser foreløpige anslag et vekstbidrag fra oljevirksomheten på i underkant av 2 prosentpoeng, og et svakt negativt bidrag fra produksjonsveksten i andre sektorer sett under ett. Foreløpige regnskapstall viser at produksjonsveksten i fastlandsøkonomien tok seg opp i 1992, og ga et bidrag til veksten i Norges disponible realinntekt på nær 2 prosentpoeng. Samtidig fortsatte veksten i olje- og gassproduksjonen, slik at det samlede vekstbidraget fra produksjonsvirksomhet i 1992 kom opp i 4 prosentpoeng.

Bytteforholdet overfor utlandet beregnes som forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis

prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de varer og tjenester Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

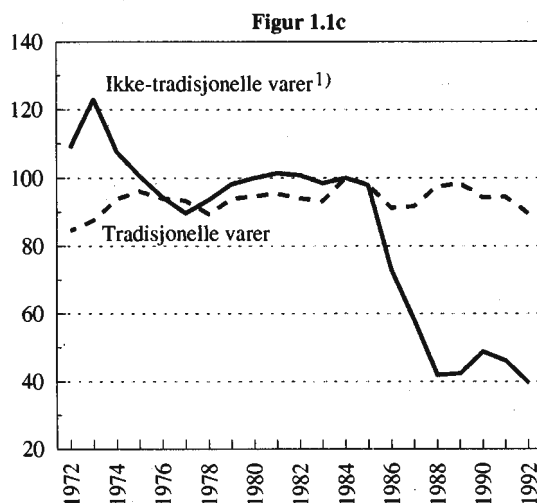
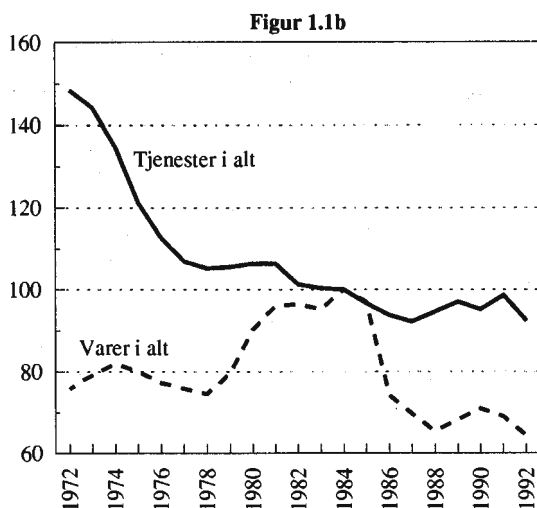
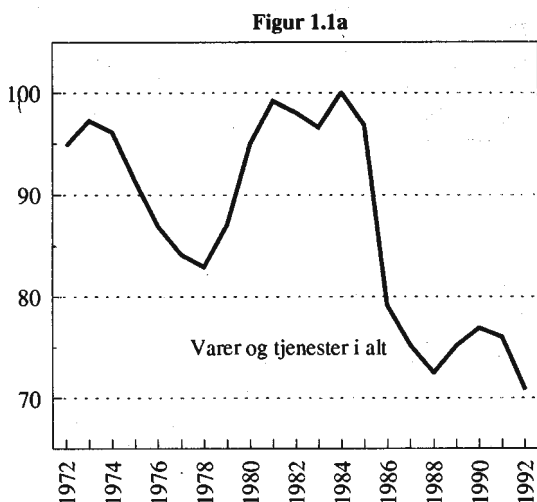
Figurene 1.1a-c viser utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet siden begynnelsen av 1970-tallet for varer og tjenester i alt, for varer i alt, for tjenester, og for såkalte tradisjonelle varer. Forskjellen mellom «varer i alt» og «tradisjonelle varer» («ikke-tradisjonelle varer») utgjøres av varene råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte import og eksport til oljevirksomheten.

Bytteforholdet for tjenester var fallende gjennom 1970- og 1980-årene frem til 1987, hovedsaklig på grunn av fall i skipsfartens fraktrater. For varer har bytteforholdet vært preget av utviklingen i oljeprisene, og spesielt oljeprissjokkene i 1973, 1979-1980 og 1986.

Bytteforholdet overfor utlandet bedret seg markert i 1989, i hovedsak som følge av oppgang i fraktratene. I 1990 økte disponibel realinntekt med ytterligere 0,9 prosentpoeng som følge av forbedret bytteforhold.

Denne utviklingen skyldtes i særlig grad økte priser på råolje og naturgass i forhold til året før. For 1991 viser derimot foreløpige anslag en forverring av bytteforholdet med utlandet, med et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på rundt 1 prosentpoeng. Bakgrunnen for dette er først og fremst lavere gjennomsnittlige eksportpriser på olje og gass i forhold til 1990, men også flere tradisjonelle eksportvarer viste en negativ prisutvikling gjennom 1991. Eksportprisene på viktige nors-

Figur 1.1
Bytteforholdet overfor utlandet, 1984=100

1) Råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte eksport og import til oljevirksomheten.

ke eksportprodukter fortsatte å falle i 1992. Foreløpige beregninger viser et negativt bidrag fra endret bytteforhold til veksten i disponibel realinntekt på over 4 prosentpoeng fra 1991.

Som en følge av redusert utenlandsgjeld og dermed reduserte renteutgifter, ga *endringen i rente- og stønadsbalansen* et svakt positivt bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1990. En fortsatt reduksjon i utenlandsgjelden trakk renteutgiftene ytterligere ned i 1991, men dette ble mer enn oppveid av ekstraordinært store utbetalinger av aksjeutbytte fra oljeselskaper til utenlandske eiere. Alt i alt er det anslått en svak forverring av rente- og stønadsbalansen i 1991. Utbetalingene av aksjeutbytte til utlandet økte ytterligere i 1992, noe som må ses i lys av skattereformen og endringer i regnskapslovgivingen fra og med regnskapsåret 1992, som har åpnet for høyere utbytteutdeling enn tidligere. Ifølge beregningene ga utviklingen i rente- og stønadsbalansen fra 1991 til 1992 et negativt vekstbidrag på 1 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt.

1.2. FAKTORINNTÉKT, LØNN OG DRIFTSRESULTAT

I nasjonalregnskapet blir det for landet som helhet og for hver næring beregnet en *faktorinntekt* som gir uttrykk for den inntekten som tilfaller arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten beregnes som nettonasjonalprodukt (nettoproduktet for hver næring) fratrukket netto indirekte skatter. Faktorinntekten deles i *lønnskostnader* og *driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter lønn (inklusive andre sosiale utgifter) til lønsmottakere samt arbeidsgiveravgift til folketrygden og andre trygdeordninger. Driftsresultatet utgjør den beregnede inntekt av produksjonsfaktorene kapital og eierens egen arbeidsinnsats. Som en følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med tildels store feilmarginer i disse anslagene.

Etter sterk vekst på 1970- og 1980-tallet har lønnskostnadene de siste årene økt moderat. Dette reflekterer både en svak utvikling i sysselsettingen de siste årene og redusert vekst i lønn pr. årsverk. Fra 1989 til 1990 økte de totale lønnskostnadene med 4,1 prosent, mens veksten fra 1990 til 1991 var om lag like sterk ifølge de siste nasjonalregnskapstallene. I 1992 er den nominelle veksten i lønnskostnadene i hele økonomien foreløpig anslått til 3,5 prosent.

Etter et kraftig fall i driftsresultatet fra 1985 til 1986, utløst av oljeprisfallet, fortsatte nedgangen i 1987 og 1988, men med minsket

Tabell 1c. Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Nettonasjonalprodukt	342,6	390,0	433,7	441,2	478,4	492,1	524,7	561,7	584,2	597,5
- Netto indirekte skatter ...	45,3	52,5	64,1	70,4	76,0	73,2	70,0	71,1	72,8	76,9
= Faktorinntekt	297,3	337,5	369,6	370,8	402,2	418,9	454,7	490,6	511,4	520,6
Lønnskostnader	198,2	216,4	239,7	271,4	306,3	324,2	328,6	342,0	356,4	369,0
Driftsresultat	99,0	131,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,1	148,6	155,0	151,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

Tabell 1d. Faktorinntektsutviklingen. Prosent

Utviklingen i	Årlig endring			Endring fra året før						
	1975-80	1980-85	1985-90	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Nettonasjonalprodukt	13,8	12,2	5,3	1,7	8,4	2,9	6,7	7,1	4,0	2,3
Faktorinntekt	14,2	11,5	5,8	0,3	8,5	4,1	8,5	7,9	4,2	1,8
Lønnskostnader	11,0	10,5	7,4	13,2	12,9	5,9	1,1	4,1	4,2	3,5
Driftsresultat	23,3	13,4	2,7	-23,5	-3,5	-1,3	34,1	17,8	4,3	-2,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

styrke. I 1989 snudde denne tendensen og driftsresultatet økte med rundt 34 prosent fra 1988. Den sterke veksten i driftsresultatet for økonomien som helhet fortsatte i 1990, med en registrert økning på 17,8 prosent. En vesentlig del av inntektsveksten i disse to årene skriver seg fra oljevirksomheten. Etter 1990 har svak og tildels negativ prisutvikling på viktige norske eksportprodukter gitt svakere utvikling i driftsresultatet. I 1991 er det anslått en økning i disse inntektene på vel 4 prosent, mens foreløpige nasjonalregnskapstall viser en nedgang i driftsresultatet på noe over 2 prosent fra 1991 til 1992.

Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabellene 1e-f og figurene 1.2a-c nedenfor vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av sektorer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen. Med funksjonell inntektsfordeling menes at inntektene er gruppert på næring eller offentlig forvaltningssektorer etter hvor de er opptjent. På grunn av den store usikkerheten som er knyttet til tallmaterialet, har Statistisk sentralbyrå ennå ikke publisert næringsfordelte tall for driftsresultat for 1992. De driftsresultattallene som er vist i tabeller

Tabell 1e. Lønnskostnader for hovedgrupper av næringer. Mrd. kroner

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992* ¹⁾
Alle næringer	183,4	198,2	216,4	239,7	271,4	306,3	324,2	328,6	342,0	356,4	369,0
Næringsvirksomhet	134,8	144,6	157,9	175,5	200,4	225,6	237,7	236,5	243,9	250,8	256,8
Næringsvirksomhet (ekskl. oljev.)	132,2	141,5	153,7	170,3	194,4	219,0	230,7	228,9	235,8	241,7	246,8
Industri (ekskl. raff.)	39,7	41,3	44,7	49,2	54,6	60,5	61,4	59,9	62,1	63,1	64,9
Oljevirksomhet	2,6	3,1	4,2	5,2	6,0	6,6	7,0	7,6	8,1	9,1	10,0
Fastlands-Norge (ekskl. off. forv.)	125,3	134,6	146,9	163,9	188,6	214,3	226,0	223,3	229,3	234,9	240,1
Skjermede næringer (ekskl. off.)	92,6	101,2	110,6	124,1	144,7	166,2	177,7	176,7	181,1	186,1	189,9
Utekonk. næringer	7,5	7,7	8,6	9,1	9,9	10,6	11,0	11,1	11,3	11,6	11,6
Hjemmekonk.	25,2	25,7	27,7	30,7	34,0	37,5	37,3	35,5	36,9	37,2	38,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

¹⁾ Beregningsutvalgets anslag

Tabell 1f. Driftsresultat for hovedgrupper av næringer. Mrd. kroner

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992* ¹⁾
Alle næringer ²⁾	85,8	99,0	121,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,1	148,6	155,0	151,6
Nærings- virksomhet.....	100,1	115,0	136,6	145,4	119,7	120,2	119,2	151,8	173,8	179,2	175,4
Næringsvirksomhet (ekskl. oljev.)	61,2	69,1	80,6	85,5	95,2	98,1	107,2	118,8	126,1	130,6	128,2
Industri (ekskl. raff.)	7,0	10,6	14,8	15,1	15,1	15,7	17,7	20,6	17,0	17,5	16,0
Olje- virksomhet	39,2	45,9	56,0	59,9	24,5	22,1	12,0	33,0	47,7	48,6	47,2
Fastlands-Norge (ekskl. off. forv.)	49,9	57,8	67,6	71,2	75,1	75,9	82,6	90,0	97,3	99,1	102,5
Skjermede næringer (ekskl. off.)	41,9	46,7	52,3	56,1	59,6	59,5	63,7	70,0	78,7	81,8	87,9
Utekonk. næringer	0,2	3,2	7,0	4,5	3,0	3,6	8,3	9,0	5,3	2,9	-0,6
Hjemmekonk. næringer	7,8	7,9	8,3	10,6	12,5	12,8	10,6	11,0	13,3	14,5	15,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

¹⁾ Beregningsutvalgets anslag²⁾ Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene i bankene. Dette regnes ikke som verdiskapning for økonomien under ett.

og figurer nedenfor, er laget av Statistisk sentralbyrå på oppdrag av Beregningsutvalget.

Tabell 1e viser at mens de samlede lønnskostnadene i 1992 er anslått til nær 370 milliarder kroner, er lønnskostnadene i næringsvirksomhet vel 100 milliarder kroner lavere. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning. Industriens lønnskostnader utgjør en knapp fjerdedel av totale lønnskostnader i næringsvirksomhet. Ser en på fordelingen av fastlands-Norges lønnskostnader etter konkurransestype, er skjermet virksomhet, som omfatter hovedtyngden av private tjenesteytende næringer, dominerende. Den svake nominelle veksten i lønnskostnadene de siste årene skyldes svak, og tildels negativ utvikling i sysselsettingen, samt moderate lønnstillegg. Nedgang i industrisysselsettingen gjenspeiles i særlig svak vekst i lønnskostnadene i denne næringsgruppen. Jevn sysselsettingsvekst i offentlig virksomhet forklarer på den annen side forskjellen mellom total lønnskostnadsvekst og kostnadsøkningen for næringsvirksomhet.

Tallene for driftsresultat (jf. tabell 1f) er påvirket av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og viser derfor betydelige svingninger fra år til år. Spesielt vil endringer i prisene på norske eksportprodukter slå gjennom og føre til sterke fluktasjoner i driftsresultatet i en del næringsgrupper. Bevegelser i oljeprisen er her av særlig betydning på grunn av at overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig andel av driftsresultatet i næringsvirksomhet i Norge.

En forholdsvis sterk konsentrasjon av norsk tradisjonell vareeksport på produkter som metaller og andre lite bearbejdede varer, hvor prisene på verdensmarkedet fluktuerte betydelig, bidrar også til å forklare variasjonene i driftsresultatet i visse sektorer.

Nedgangen i det samlede driftsresultatet på vel 35 milliarder kroner fra 1985 til 1988 skyldes i hovedsak inntektssvikt i oljevirksomheten etter prisfallet på råolje. I 1985 svarte oljesektoren for 46,5 prosent av det totale driftsresultatet; i 1988 var denne andelen redusert til 12,7 prosent. Året etter ble denne andelen nær fordoblet igjen, og driftsresultatet i oljevirksomheten økte ytterligere i 1990, til nær 48 milliarder kroner. De siste to årene har driftsresultatet i petroleumssektoren ligget om lag uendret på dette nivået. I 1992 utgjorde dette nær 30 prosent av driftsresultatet for økonomien under ett.

Tabell 1f viser videre at også driftsresultatet for fastlandsnæringene har økt betydelig de siste årene; fra vel 82 milliarder kroner i 1988 til vel 102 milliarder kroner i 1992 ifølge foreløpige anslag.

Med tanke på å belyse utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen er det av interesse å studere nærmere hvordan lønnskostnadene som andel av den totale faktorinntekten har endret seg over tid. Utviklingen i slike lønnskostnadsandeler er vist i figur 1.2a-c nedenfor for de samme gruppene av sektorer som i tabellene 1e og 1f. Mens lønnskostnadsandelen i næringsvirksomhet (utenom offentlig for-

valtning) var økende gjennom store deler av 1970-tallet og nådde et toppnivå på nær 74 prosent i 1977, førte økende oljeinntekter til at andelen deretter avtok og kom helt ned i 54 prosent i 1984 (jf. figur 1.2a). Etter ny økning i lønnskostnadsandelen i årene 1985-88 har den falt igjen de siste årene. I 1992 er lønnskostnadsandelen i næringsvirksomhet rundt 59 prosent ifølge Beregningsutvalgets anslag.

Figur 1.2b viser utviklingen i lønnskostnadsandelene for næringsvirksomhet og industri når en trekker ut oljevirksomheten og raffinier (sistnevnte er i utgangspunktet omfattet av utekonkurrerende industri). For næringsvirksomhet utenom oljesektoren økte lønnskostnadsandelen i perioden 1984-87, fra vel 65 prosent til rundt 69 prosent. I de etterfølgende år har andelen gått noe ned, til rundt 66 prosent i 1992 ifølge anslag foretatt for Beregningsutvalget.

For industrien (utenom raffinier) har lønnskostnadsandelen ligget mellom 75 og 80 prosent i siste halvdel av 1980-årene og frem til 1992. Foreløpige anslag viser en lønnskostnadsandel for industrien i fjor på om lag 80 prosent.

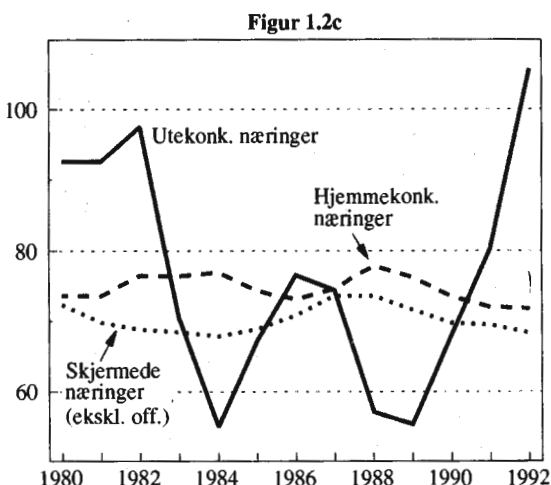
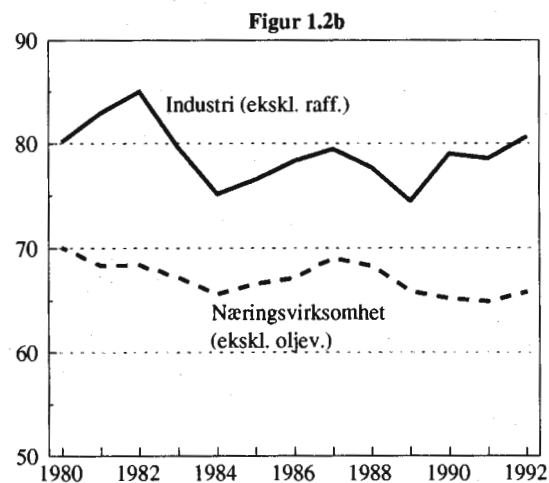
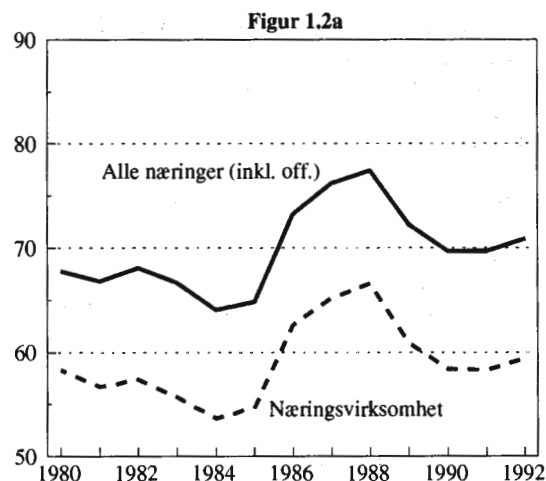
Figur 1.2c viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for fastlands-Norge (eksklusive offentlig forvaltningsvirksomhet) der næringene er gruppert etter konkurransetype. De skærmede næringene (utenom offentlig forvaltning) har hatt en relativt stabil lønnskostnadsandel, med mindre variasjoner rundt 70 prosent. For utekonkurrerende næringer observeres derimot store fluktuasjoner i lønnskostnadsandelen. Dette reflekterer som nevnt konjunkturfølsomheten i norsk eksportindustri, med store prisendringer som gir seg utslag i svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. Fra en bunnivå på rundt 55 prosent i 1989, har lønnskostnadsandelen økt betydelig de siste tre årene på grunn av prisfall på flere viktige eksportprodukter. Med et anslått negativt driftsresultat (jf. tabell 1f) er lønnskostnadsandelen for denne næringsgruppen i 1992 anslått til over 100 prosent. For hjemmekonkurrerende næringer har det vært registrert mindre endringer i lønnskostnadsandelen. Etter å ha ligget på over 73 prosent gjennom 1980-tallet, har lønnskostnadene som andel av faktorinntekten falt til noe under 72 prosent i 1992 ifølge foreløpige anslag.

1.3 DEN INSTITUSJONELLE INNTEKTSFORDELINGEN

I dette avsnittet presenteres hovedtrekk ved inntektsutviklingen i Norge etter såkalt *institusjonell sektorinndeling*. Dette betyr at disponibel inntekt for Norge er gruppert etter hvem inntek-

Figur 1.2

Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Tabell 1g. Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Mrd. kroner og prosentvis fordeling.

	Milliarder kroner									
	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Offentlig forvaltning	104,3	127,3	153,1	142,7	156,9	153,2	155,7	169,7	163,7	154,8
Finansinstitusjoner	9,9	5,4	4,6	9,5	17,6	13,1	9,0	7,9	13,6	15,3
Offentlig eide institusjoner	5,7	1,4	0,9	3,5	8,4	3,8	-1,3	-3,3	2,1	2,6
Private finansinstitusjoner	4,2	4,0	3,8	6,0	9,3	9,3	10,3	11,2	11,5	12,7
Ikke-personlige foretak	9,4	17,4	22,5	10,9	6,9	4,6	19,5	19,0	20,7	9,7
Husholdninger	201,7	222,6	239,2	262,9	280,7	300,3	314,9	339,1	358,9	384,1
Disponibel inntekt for Norge	325,3	372,7	419,4	426,0	462,1	471,2	499,1	535,7	556,9	563,9

Prosentvis fordeling										
Offentlig forvaltning	32,1	34,2	36,5	33,5	34,0	32,5	31,2	31,7	29,4	27,5
Finansinstitusjoner	3,0	1,4	1,1	2,2	3,8	2,8	1,8	1,5	2,4	2,7
Offentlig eide institusjoner	1,8	0,4	0,2	0,8	1,8	0,8	-0,3	-0,6	0,4	0,5
Private finansinstitusjoner	1,3	1,1	0,9	1,4	2,1	2,0	2,1	2,1	2,0	2,2
Ikke-personlige foretak	2,9	4,7	5,4	2,6	1,5	1,0	3,9	3,5	3,7	1,7
Husholdninger	62,0	59,7	57,0	61,7	60,7	63,7	63,1	63,3	64,5	68,1
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige anslag

tene tilfaller. Blant insitusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansinstitusjoner, ikke-personlige foretak, husholdningene og utlandet. Denne delen av nasjonalregnskapet omtales som inntektsregnskapet og er fortsatt under oppbygging i Statistisk sentralbyrå. Det er derfor betydelig usikkerhet knyttet til disse inntektstallene.

I dette avsnittet vises kun tall for total disponibel inntekt for de ulike gruppene av inntektsmottakere. I neste kapittel gis imidlertid en nærmere presentasjon og analyse av inntektsutviklingen for husholdningssektoren. Der er også tallene fra inntektsregnskapet supplert med tradisjonelle beregninger av utviklingen av disponibel realinntekt for utvalgte typehushold, differensiert etter familietype og inntektsnivå. En grundigere presentasjon av tallgrunnlag for å belyse inntektsutviklingen for husholdningssektoren er antatt å være nyttig som bakgrunnsmateriale under inntektsoppgjørene.

Offentlig forvaltning består av stats-, tryk- og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av direkte og indirekte skatter, mens de viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er subsidier og overføringer til private konsumenter. Disponibel inntekt for offentlig forvaltning vokste gjennom første halvdel av 1980-tallet sterkere enn disponibel inntekt for landet under ett. Økningen i inntektene for offentlig forvaltning var særlig sterk i 1984 og 1985, både på grunn av vekst i oljeskattene og som en følge av generelt økt aktivitetsnivå i øko-

nomien. Det markerte fallet i disponibel inntekt i 1986 skyldes nedgangen i skatteinntektene fra petroleumsproduksjonen. De siste fem årene har disponibel inntekt for offentlig forvaltning vokst relativt sett svakere enn for økonomien som helhet. En viktig grunn til dette er økte utbetalinger til husholdninger i form av stønader. I tillegg har den generelt sett svake utviklingen i aktivitetsnivået bremset skatteinngangen. Svekkelsen av statens budsjettbalanse de siste årene har også ført til en reduksjon i nettorenteinntektene for offentlig forvaltning. I 1992 er disponibel inntekt for offentlig forvaltning anslått til 155 milliarder kroner. Dette er det beløpet som i 1992 var disponibelt for offentlig konsum eller til sparing, enten i form av realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre grupper (netto finansinvestering).

Finansinstitusjoner består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringsselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner. Etter sterkt fall i 1988 og 1989 ble disponibel inntekt brakt tilbake til nivået fra begynnelsen av 1980-tallet, dvs. rundt 9 milliarder kroner. Etter svak nedgang også i 1990 viser foreløpige anslag for de to siste årene ny økning i finansinstitusjoners disponible inntekt, til om lag 15 milliarder kroner i 1992. Det er her viktig å være klar over at finansinstitusjonenes tap på utlån ikke kommer med i denne oppstillingen. Tapene regnes som omvurderinger av fordringer/gjeld, og hører hjemme i et kapitalregnskap.

Ikke-personlige foretak (selskaper) består av statseide foretak (inklusive statens forretningsdrift, men eksklusive offentlig eide banker), kommuneforetak og private ikke-personlige foretak. Tabell 1g viser at denne sektoren hadde sterk vekst i sine inntekter frem til 1986 da disponibel inntekt ble mer enn halvert, som en følge av reduksjonen i driftsresultatet i petroleumssektoren. Etter et par år med svak inntektsvekst, økte disponibel inntekt igjen markert i 1989. Igjen var inntektsvekst i oljevirkksomheten en hovedforklaring, men også driftsresultatet i industrien økte markert. Inntektene endret seg lite i de to neste årene. Ifølge foreløpige tall falt imidlertid disponibel inntekt for selskapssektoren i 1992 til under 10 milliarder kroner. Nedgangen har sammenheng med lave priser og fallet i driftsresultatet i næringsvirksomhet som beskrevet ovenfor.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge, inklusive selvstendige næringsdrivende som driver ikke-fi-

nansiell virksomhet og som ikke er inkludert i foretakssektoren. Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponibel inntekt. Av tabellen ovenfor fremgår også at andelen har vært økende over tid; husholdningene mottok i 1992 hele 68 prosent av landets totale disponible inntekt. Tabellen viser at veksten i husholdningenes disponible inntekt var forholdsvis moderat (lavere enn gjennomsnittet) frem til midt på 1980-tallet. I 1986 sank disponibel inntekt for landet som helhet, mens inntektene for husholdningene viste markert vekst. Som en konsekvens økte husholdningenes andel av Norges disponibel inntekt, fra ca. 57 til nær 62 prosent. Husholdningenes inntekter har også de siste årene vist betydelig vekst. Fra 1991 til 1992 økte husholdningenes samlede disponible inntekt med hele 7 prosent ifølge de siste nasjonalregnskapstallene. Faktorene bak denne utviklingen belyses nærmere i neste kapittel.

KAPITTEL 2.

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge. Den omfatter også selvstendig næringsdrivende som driver ikke-finansiell aktivitet i egen regi, og som ikke er inkludert i foretakssektoren. Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle hovedsektorene i nasjonalregnskapet målt ved disponibel inntekt. I perioden 1980-1990 tilfalt mellom 57 og 64 prosent av Norges disponible inntekt husholdningene. Som vist i forrige kapittel, var denne andelen i 1992 helt oppe i 68 prosent.

Med *disponibel inntekt for en husholdning* menes den inntekten som står til disposisjon for privat konsum (forbruk) eller sparing. Dette betyr at en må trekke utgifter som ikke er knyttet til konsum eller sparing, fra bruttoinntekten, for å komme fram til den disponible inntekten. Slike utgifter vil først og fremst være direkte skatter, men kan også omfatte finansielle utgifter som renteutgifter, avhengig av hvor omfattende inntektene er definert. For å komme fram til *disponibel realinntekt* må en videre korrigere for prisutviklingen på de varer og tjenester som inntekten brukes til, dvs. konsumprisutviklingen. Utviklingen i disponibel realinntekt for en husholdning blir dermed i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i renteutgifter og prisutviklingen.

- En husholdning kan ha inntekt fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet (driftsresultat), renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer, og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnskakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for husholdningsgruppene selvstendig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge nasjonalregnskapskonvensjoner regnes som konsumert i det år de anskaffes. Beregnet avkastning på konsumkapital (utenom bolig) inngår derfor ikke som inntekt i inntektsregnskapet. Husholdningene er derimot «eiere» av produksjonssektoren for boligjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.

- Skatten for ulike husholdninger kan variere selv om inntektene i utgangspunktet er like. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengig av hvordan husholdningen innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekten dem imellom. Videre vil ulike former for finansinvesteringer, f.eks. BSU, aksjeplasseringer, forsikringer eller plasseringer i statsobligasjoner påvirke skatteberegningene. Hvis finansinvesteringene, investeringer i bolig eller privat konsum (forbruk) blir finansiert ved låneopptak, vil adgangen til fradrag for gjeldsrenter påvirke skatten. Det samme gjelder for investeringer i næringsvirksomhet hvor dessuten avskrivings- og avsetningsregler vil påvirke beskatningen av næringsinntekten.
- Om renteutgifter skal komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt for en husholdning, bør prinsipielt sees i sammenheng med hvor omfattende inntektsbegrepet er definert. Hvis næringsinntekt (driftsresultat), som er en kombinasjon av kapitalavkastning på produksjonskapital og arbeidsinnsats som selvstendig næringsdrivende, finansinntekter og beregnet avkastning av konsumkapital (egen bolig, varige konsumgoder) inngår i inntektsbegrepet, bør alle renteutgifter naturlig komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt. Avgrensingsproblemer oppstår når låneopptak og dermed renteutgifter har gitt opphav til inntekter som ikke regnes med ved beregning av disponibel inntekt. I nasjonalregnskapet regnes som nevnt avkastning av boligkapitalen som en del av husholdningene inntekter, mens andre varige konsumgoder betraktes som konsumert når de er kjøpt. Husholdningenes totale netto renteutgifter trekkes fra i beregningen av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet. I prinsippet burde en her ha skilt ut andelen av renteutgiftene som er brukt til å finansiere konsumkapital utenom bolig, men data-materialet gir ikke grunnlag for en slik oppsplitting.
- Beregninger av disponibel realinntekt krever en omregning til faste priser, dvs. at en

må dividere den løpende inntekten med en prisindeks. Valget av prisindeks er ikke entydig. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller deflatoren for totalt privat konsum i nasjonalregnskapet. I beregningene presentert nedenfor, som er basert på tall fra nasjonalregnskapet, benyttes den sistnevnte prisindeksen.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for levekår. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. I så fall får en ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulik forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene, selv om denne posten er et viktig bidrag til levekårene. Direkte skatter kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i indirekte skatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at omvurdering av aktiva, f.eks. aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., ikke inngår i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmuligheten over tid, men hører

begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdninger. Slike beregninger er under arbeid i Statistisk sentralbyrå, men det vil ennå ta tid før resultatene kan nyttiggjøres.

Nedenfor gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt slik de fremkommer i nasjonalregnskapet. I avsnitt 2.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for ulike grupper av husholdninger, der en fokuserer spesielt på betydningen av skattesystemet og omfanget av gjeldsrenter. Det bør understrekes at begrepet disponibel realinntekt i de sistnevnte beregningene avviker fra de konvensjoner som benyttes i nasjonalregnskapet. For det første opereres det i enkelte tabeller med en annen definisjon av disponibel inntekt, ved at (netto) renteutgifter ikke er trukket ut. For det andre er realstørrelser i avsnitt 2.2 beregnet ved å deflatere nominelle inntektsbeløp med konsumprisindeksen.

2.1 DISPONIBEL REALINNTÉKT FOR HUSHOLDNINGER IFØLGE INNTEKTSREGNSKAPET

- Husholdningenes disponible realinntekt økte med over 4 prosent i 1992.
- Fortsatt betydelig stønadsvekst, men positive vekstbidrag også fra reduserte direkte skatter og lavere netto renteutgifter.

Tabell 2a. Inntekter og utgifter for husholdninger i alt. Milliarder kroner

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Inntekter.....	289,0	318,3	347,5	393,3	443,1	480,6	496,5	526,9	552,6	575,2
Lønn ¹⁾	169,2	185,0	205,2	232,2	261,4	275,1	279,5	290,9	303,3	313,6
Driftsresultat.....	37,0	40,8	40,8	45,2	47,3	51,5	52,2	58,5	59,5	61,5
Renteinntekter ²⁾	15,3	18,7	18,7	27,8	36,0	42,0	40,5	41,8	41,5	41,9
Stønader	63,4	69,2	75,2	82,8	93,6	107,1	120,0	131,0	143,2	153,1
Andre inntekter.....	4,1	4,6	4,1	5,2	4,8	4,8	4,4	4,7	5,0	5,0
Utgifter.....	87,3	95,7	108,8	130,5	162,4	180,3	181,7	187,8	193,7	191,1
Direkte skatter og trygdepemier ¹⁾	62,4	68,0	75,8	87,6	104,2	111,5	112,2	116,9	121,8	122,4
Renteutgifter	21,3	24,1	28,8	37,5	51,9	62,0	62,2	63,4	62,6	58,8
Andre utgifter	3,6	3,6	4,1	5,4	6,4	6,8	7,4	7,6	9,3	9,8
Disponibel inntekt.....	201,7	222,6	238,9	262,8	280,7	300,3	314,9	339,1	358,9	384,1
Disponibel realinntekt ³⁾ ..	318,6	330,4	334,8	342,3	338,8	341,4	343,2	352,9	358,9	374,4
Vekst i disponibel realinntekt, prosent.....	2,1	3,7	1,3	2,2	-1,0	0,7	0,5	2,7	1,7	4,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

¹⁾ Ekskl. arbeidsgiveravgift

²⁾ Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på finansobjekter, bankinnskudd m.v. også såkalte «fremmede renter i livsforsikring» (ikke-realiserte renter). I 1988 utgjør ikke-realiserte renteinntekter om lag 1/3 av totale renteinntekter i husholdningssektoren.

³⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. Prisbasis=1991

Tabell 2b. Disponibel realinntekt for husholdninger i alt. Endring i milliarder 1991-kroner¹⁾

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Endring i disp. realinntekt.....	6,6	11,8	4,4	7,5	-3,5	2,5	1,8	7,7	5,8	15,7
Bidrag fra:										
Lønn.....	-0,1	7,4	13,0	14,8	13,2	-2,9	-8,1	-2,1	0,5	2,4
Driftsresultat.....	-0,6	2,2	-2,1	0,5	-1,9	1,5	-1,7	3,9	-1,4	0,5
Stønader.....	5,0	2,6	2,7	2,4	5,1	8,8	9,0	5,5	6,8	6,0
Direkte skatter og trygdepremier.....	2,6	-2,4	-5,3	-7,8	-11,7	-1,0	4,5	0,7	-0,1	2,5
Netto renteutg.....	-0,8	1,5	-1,1	-2,0	-8,1	-3,5	-1,0	1,6	1,6	4,5
Andre inntekter, netto..	0,4	0,5	-2,6	-0,4	-0,1	-0,5	-0,9	0,0	-1,2	-0,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

¹⁾ Inntekts- og utgiftstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum 1991=100.

Tabell 2a viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster for årene 1983-1992. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgift trukket ut både på inntektssiden (lønn) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Beregningene viser en betydelig vekst i disponibel realinntekt for husholdningene de tre siste årene, etter nær nullvekst gjennom de tre forutgående årene sett under ett. Mens veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 1990 og 1991 er anslått til henholdsvis 2,7 og 1,7 prosent, viser foreløpige anslag en vekst på hele 4,3 prosent i 1992.

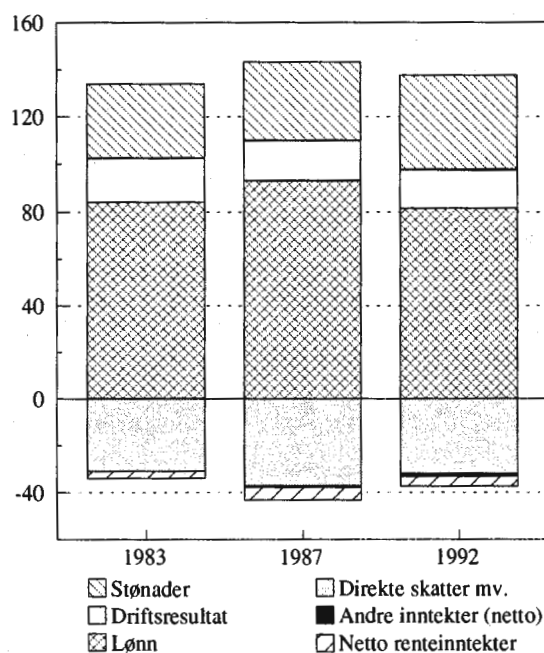
I tabell 2b er den nominelle veksten i husholdningenes inntekts- og utgiftskomponenter i perioden 1983-1992 deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. Tabellen viser hvordan de ulike komponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt i denne perioden.

I tillegg til lønn er driftsresultat og stønader viktige inntektskomponenter for husholdningene. Sistnevnte har fått økt betydning de siste årene; som andel av disponibel inntekt har stønadene økt fra rundt 31,4 prosent i 1983 til om lag 40 prosent i 1992 (se figur 2.1). På grunn av sterk sysselsettingsvekst midt på 1980-tallet ga veksten i lønningene det største bidraget til økt realinntekt i disse årene. I perioden 1988-1990 trakk derimot bidraget fra lønnsveksten husholdningenes disponible realinntekt ned. I 1991 var bidraget nær null, mens sterkere lønns- enn prisvekst ga et klart positivt vekstbidrag i 1992 ifølge foreløpige regnskapstall.

Driftsresultatet er hovedinntektskilden til selvstendig næringsdrivende. Tabell 2b viser at bidraget fra driftsresultatet til økningen i disponibel realinntekt var beskjedent, tildels negativt de fleste årene frem til og med 1989. I 1990 økte imidlertid driftsresultatet betydelig. Etter svakt negativt bidrag i 1991, viser foreløpige regnskapstall et vekstbidrag på

Figur 2.1

Husholdningenes inntekter og utgifter i prosent av disponibel inntekt

rundt 0,5 milliarder kroner fra driftsresultat i 1992.

Stønadene, som er den viktigste inntektskilden til pensjonister og trygdede, har gjennom hele perioden gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Dette skyldes for en stor del en jevn økning i antall eldre og utbetalte pensjoner, som er den største stønadsposten. Økningen i vekstbidraget fra og med 1988 har også sammenheng med økt arbeidsledighet og dermed økte trygdeutbetalinger. (Økningen i dagpengeutbetalingene utgjorde nær 25 prosent av den totale stønadsveksten i perioden 1988-1990). Siden 1988 har veksten i stønadene utgjort det klart viktigste bidraget til økningen i husholdningenes disponible realinntekter. I 1991 kan grovt

sett hele økningen i disse inntektene forklares av stønadsvekst. For 1992 viser foreløpige beregninger et fortsatt betydelig bidrag fra stønader til veksten i disponibel realinntekt.

I årene 1984-1988 ga utviklingen i skatter og trygdepremier et negativt bidrag til realinntektsveksten, dvs. at realverdien av husholdningenes skatteinnbetalinger steg i disse årene. Det er verdt å merke seg at med realinntektsvekst vil bidragene fra direkte skatter være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser. De fire siste årene har imidlertid utviklingen i skatteinnbetalingene stort sett gitt positive vekstbidrag, ved at den nominelle veksten i direkte skatter og trygdepremier har vært lavere enn konsumprisveksten. I 1992 førte lettelser i den direkte beskatningen til et anslått bidrag på 2,5 milliarder kroner til veksten i husholdningenes disponible realinntekt.

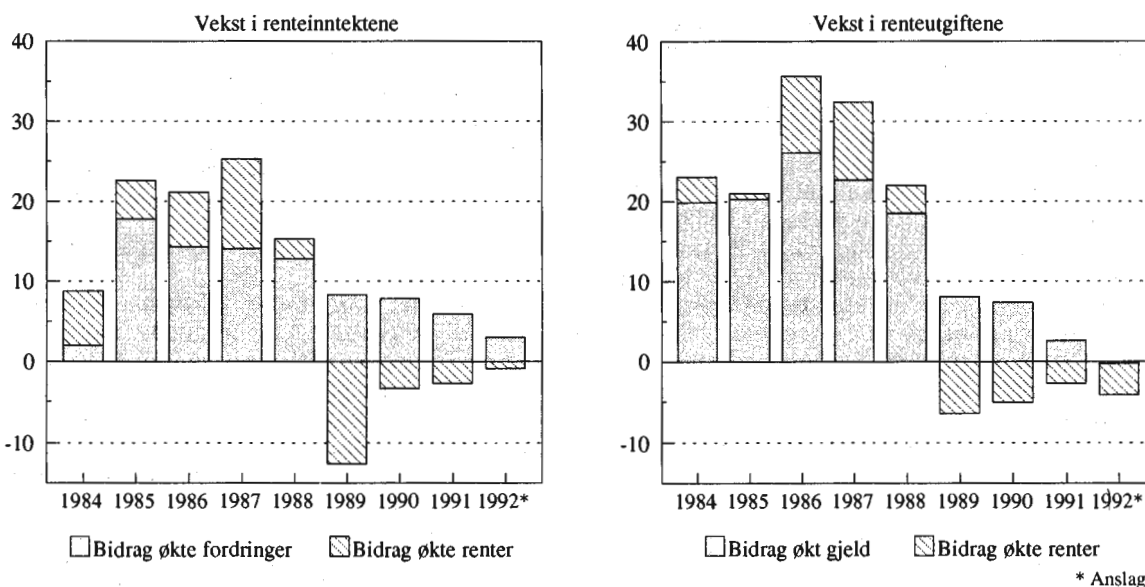
Som vist i tabell 2b, bidro utviklingen i realverdien av netto renteutgifter stort sett negativt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt gjennom 1980-årene. I de tre siste årene har denne utviklingen snudd, idet husholdningenes netto renteutgifter har bidratt positivt til veksten i disponibel realinntekt. Denne utviklingen har sammenheng med den sterke finansielle konsolideringen blant husholdningene, med betydelig gjeldsnedbetaling eller økning av fordringer. I 1992 er vekstbidraget fra lavere netto renteutgifter anslått til hele 4,5 milliarder 1991-kroner.

Veksten i renteinntektene og renteutgiftene kan splittes på henholdsvis endring i fordringer/gjeld og endring i gjennomsnittlige rentesatser. Beregninger av denne typen, foretatt av Norges Bank, er vist i figur 2.2.

Figuren viser at gjeldsveksten var betydelig sterkere enn fordringsveksten i perioden 1986-1988. Økte rentesatser på gjelden bidro bare med en liten del av veksten i renteutgiftene i disse årene, resten skyldtes økt gjeld. Denne utviklingen stoppet opp i 1989, hvor husholdningenes renteutgifter ifølge Norges Banks beregninger var om lag uendret fra året før. En moderat gjeldsøkning ble nesten oppveid av lavere rentesatser. Det samme bildet gjør seg gjeldende for 1990 og for 1991, med avtakende bidrag fra de ulike komponentene. Husholdningenes (brutto-)gjeld avtok gjennom 1991, men som en følge av enda sterkere gjeldsøkning gjennom 1990, er det anslått en viss vekst i husholdningenes gjeld regnet som gjennomsnitt fra 1990 til 1991. For 1992 viser derimot foreløpige beregninger en nedgang i husholdningenes renteutgifter på vel 4 prosent fra året før. Husholdningenes bruttogjeld var noe lavere enn i 1991, men nedgangen i renteutgiftene skyldtes i hovedsak lavere renter.

Gjennom 1988 viste innskuddsrentene i forretnings- og sparebanker nedgang. Bidraget fra renteøkning på husholdningenes fordringer dette året ble følgelig betydelig redusert, og veksten i husholdningenes renteinntekter av-

Figur 2.2 Husholdningenes renteinntekter og renteutgifter. Vekst i prosent.¹⁾

¹⁾ Det bør bemerkes at Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og -utgifter i figur 2.2 vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabell 2a og 2b. Forholdet mellom de ulike bidragene vil allikevel være omtrent de samme.

Tabell 2c. Utviklingen i disponibel realinntekt for lønnstakere, selvstendige næringsdrivende og trygdede. Årlig prosentvis vekst.

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Husholdninger i alt	2,0	3,7	1,4	2,2	-1,0	0,8	0,5	2,7	1,7	4,3
Lønnstakere	2,1	2,9	2,8	2,3	-0,7	0,0	0,5	1,4	1,6	4,3
Selvstendige	-4,6	-0,5	-8,5	-3,0	-12,8	-3,7	-3,0	11,9	0,0	7,2
Trygdede	8,1	9,2	2,9	5,2	4,4	5,5	2,1	3,4	2,5	3,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

tok. Renteinntektene falt deretter med rundt 4 prosent i 1989 ifølge Norges Banks anslag, etter klart negativt bidrag fra renteutviklingen. For 1990 og 1991 var det igjen vekst i renteinntektene. En fortsatt tendens til lavere rentesatser motvirket bare i liten grad økningen i husholdningenes fordringer. For 1992 viser nye anslag at renteinntektene gikk noe opp også i fjor. Rentesatsene gikk svakt ned fra året før, men fortsatt vekst i fordringene ga en økning i renteinntektene på i overkant av 2 prosent fra 1991.

Husholdningssektoren oppdelt i lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede.

I inntektsregnskapet i nasjonalregnskapet er husholdningene delt inn i grupper etter hvor hovedinntekten kommer fra. Selvstendig næringsdrivende har egen næringsdrift som hovedinntektskilde, lønnstakere har vanlig lønnsarbeid som hovedinntektskilde, mens trygdede, pensjonister o.a. har pensjoner, ulike trygder eller annet som hovedinntekt. I denne siste gruppen kommer også studenter og militære. Det er betydelig usikkerhet ved en slik oppdeling, og inntektstallene for undergruppene er av klart dårligere kvalitet enn inntektstallene for husholdningssektoren under ett.

I tabell 2c nedenfor presenteres veksten i disponibel realinntekt for de tre hovedgruppene av husholdninger i denne perioden.

Som vist i tabellen var det betydelige forskjeller i inntektsutviklingen for de tre gruppene i 1980-årene. Mens den gjennomsnittlige årlige veksten i disponibel realinntekt for lønnstakere i perioden 1983-1989 var 1,4 prosent, om lag det samme som gjennomsnittet for alle husholdninger (1,3 prosent), var veksten 5,3 prosent for trygdede og -5,2 prosent for selvstendige. Den sterke veksten i disponibel realinntekt for trygdede og pensjonister reflekterer den tidligere nevnte veksten i antallet trygdede og tilhørende stønadsutbetalinger. I tillegg skiller denne gruppen seg fra øvrige husholdningskategorier ved at den har hatt et betydelig positivt bidrag fra netto renteinntekter. Hovedårsaken til at gruppen selvstendig næringsdrivende

hadde en reell inntektsreduksjon i denne perioden er at realverdien av driftsresultatet, som står for om lag 2/3 av deres inntekter, utviklet seg svakt og tildels negativt i de fleste av årene. I tillegg hadde selvstendige en betydelig økning i renteutgiftene mot slutten av perioden, noe som har sammenheng med en generelt større gjeld for selvstendige enn for de to andre husholdningsgruppene.

Bildet for selvstendige snudde i 1990, da disponibel realinntekt for denne gruppen økte med nær 12 prosent. Bakgrunnen for dette er den sterke veksten i driftsresultatet i næringsvirksomhet dette året. Etter nullvekst i 1991 peker foreløpige beregninger mot en ny betydelig inntektsvekst for gruppen selvstendige i 1992. For lønnstakergruppen er veksten i disponibel realinntekt både i 1991 og 1992 anslått til å være på linje med veksten for husholdninger under ett. Økningen i trygdedes disponible realinntekt har fortsatt, men har i de siste årene ligget lavere enn gjennomsnittet fra 1980-tallet, rundt eller i underkant av 3 prosent.

Disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Nedenfor er det derfor gitt tall for husholdningenes gjennomsnittsinntekt og realinntektsutvikling pr. person.

Disponibel inntekt i husholdningssektoren regnet pr. person kan anslås til nær 84 000 kr i 1991. Med omtrent 2,4 personer i gjennomsnitt pr. husholdning (Folke- og boligtellingsen 1990) blir gjennomsnittlig disponibel husholdningsinntekt om lag 201 000 kr ifølge inntektsregnskapet. For 1992 peker foreløpige anslag mot en gjennomsnittlig inntekt pr. person på rundt 89 000 kr, og en inntekt pr. husholdning på 214 600 kr.

Tabell 2d viser årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet pr. person i perioden 1984-1992. Veksten i 1991 er anslått til 1,2 prosent, mens

Tabell 2d. Vekst i disponibel realinntekt pr. person. Prosent.

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
Disponibel realinntekt pr. person	3,4	1,1	1,8	-1,5	0,3	0,2	2,4	1,2	3,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

foreløpige anslag for 1992 peker mot en vekst i disponibel realinntekt pr. person på 3,8 prosent. Til sammenligning var den gjennomsnittlige, årlige veksten fra 1984 til 1989 0,9 prosent.

2.2. BEREGNEDE ENDRINGER I DISPONIBEL INNTEKT FOR UTVALGTE HUSHOLDNINGER

Under lønnsoppgjør, jordbruksoppgjør og pensjonsregulering forhandles det bare om utviklingen i en inntektsart og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike husholdningsgrupper. Selv om sammenhengene kan være noe kompliserte, vil skatter og priser også bidra til at realverdien av det inntektstillegg som inntektstakeren mottar blir mindre enn det nominelle inntektstillegg det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser virker inn på utviklingen i disponibel realinntekt.

I denne rapporten presenteres det beregninger av disponibel realinntekt for utvalgte typehusholdninger. I rapporten «Oppdatering av lønnstall og prisprognose m.m. i rapport nr.1/1993 (NOU 1993:7)» ble det i tillegg også presentert beregninger av endring i disponibel inntekt basert på selvangivelsesmateriale. Videre ble stiliserte virkningsberegninger av endringer i rentenivå og lønnsnivå illustrert. Det henvises til denne rapporten for en bredere omtale av anslått endring i disponibel inntekt fra 1991 til 1992 for lønnstakerhusholdninger.

Kort om endringer i skatteregler i årene 1991 – 1993

Et hovedtrekk ved endringene i skattereglene de siste årene og særlig i 1992, har vært at skattegrunnlaget er utvidet og skattesatsene er redusert.

I 1991 ble det bl.a. vedtatt følgende utvidelser av skattegrunnlaget:

- fradraget for premie til egen pensjonsforsikring ble begrenset til maksimalt 30 000 kroner. Denne begrensningen kom i tillegg til den tidligere regelen om at fradraget maksimalt kunne utgjøre 10 prosent av gjennomsnittlig nettoinntekt de to siste årene,
- boligtakstene ble økt med inntil 10 prosent.

Fra 1992 ble det vedtatt en rekke endringer i skattegrunnlagene. Noe av det viktigste for lønnstakere var:

- kraftig økning i minstefradraget,
- fribeløpet for renteinntekter m.v. ble fjernet,
- sparing med skattefradrag (SMS) og livsforsikring med skattefradrag (LMS) ble fjernet,
- det ble innført en boligspareordning med skattefradrag for ungdom (BSU),
- stipulert privatkjøring med firmabil ble økt fra 8 000 km til 10 000 km.
- renter på overskytende forskudd er ikke lenger skattepliktig og renter på restskatt er ikke lenger fradragsberettiget. Det særskilte fribeløpet for renteinntekter av overskytende forskudd og det særlige fribeløpet for beregning av renter på restskatt er fjernet.

I tillegg ble det vedtatt en rekke andre endringer i bedrifts- og kapitalbeskatningen.

Ved Stortingets saldering av budsjettet for 1993 ble det vedtatt å gjeninnføre en ordning med aksjesparing med skattefradrag (AMS) med virkning fra 1992. Maksimalt årlig sparebeløp under AMS-ordningen ble satt til 5 000 kroner i klasse 1 og 10 000 kroner i klasse 2. Innenfor disse beløpsgrensene er skattefradraget satt til 15 prosent av årlig sparebeløp.

Skatteopplegget for 1993 er i store trekk en videreføring av reglene for 1992. Standard bunnfradrag og progresjonsgrenser for 1993 er økt med om lag 2 1/4 prosent i forhold til 1992-reglene. Skattesatsene er i all hovedsak holdt uendret fra 1992 til 1993. Den øverste satsen i toppskatten ble imidlertid i forbindelse med salderingen av Statsbudsjettet for 1993 økt noe, fra 13,0 prosent i 1992 til 13,7 prosent. Satsene for den generelle barnetrygden er holdt nominelt uendret fra 1992 til 1993. Den ekstra barnetrygden til barn under 3 år ble imidlertid økt med 660 kroner til 5 040 kroner pr. barn i 1993.

Nærmere om beregningen av utviklingen i disponibel realinntekt fra 1990 til 1992 for utvalgte lønnstakerhusholdninger

De beregninger som Det tekniske beregningsutvalget har foretatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).

- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde. Ved beregning av endring i disponibel realinntekt har en illustrasjonsmessig også foretatt beregninger for utvalgte husholdninger med fradrag utover minstefradraget, for eksempel i form av gjeldsrenter. Det er rent beregningsmessig lagt til grunn at gjeldsrentene over tid øker i takt med lønnen, dvs. at fradragene utgjør en fast andel av lønnsinntekten. Netto fradragene inngår i beregningene av skatt, men disponibel inntekt er definert slik at de *ikke* kommer til fradrag ved beregning av disponibel inntekt.
 - Det er ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende mulighetene til å tilpasse seg endringer i skattesystemet.
 - Skatteomleggingen de siste årene har bl.a. vært preget av endringer i skattegrunnlagene. Beregninger der det bare tas hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde vil derfor ha mindre utsagnskraft enn tidligere.
 - Barnetrygd og forsørgerfradrag regnes som negativ skatt. Det er for øvrig ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter.
 - Det er brukt samme prisindeks for alle husholdningstyper ved omregning til realinntekter.
- Det er en selvfølge at beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne typen beregninger kan ha interesse:
- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale og generelle skatteregler isolert sett trekker.
 - Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i sammensetning av inntekter og husholdninger, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstypene enn det de sterkt forenkla forutsetningene skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier imidlertid at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.
 - Siden det forhandles om bare én inntektsart, kan virkningen for en lønnstaker av at en kun endrer denne inntektsarten være av særlig interesse.

Beregningsutvalget har i tabell 2e foretatt beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for følgende grupper:

Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1991 på henholdsvis 175 000 kroner og 325 000 kroner. Inntekten før skatt forutsettes å ha utviklet seg som gjennomsnittlig årslønn. For lønnstakere er beregningene utført for henholdsvis enslige lønnstakere, for lønnstakere som for-

sørger ektefelle og to barn og for ektepar der begge ektefeller arbeider og som har to barn. Det er beregningsmessig forutsatt at barna er mellom 3 og 12 år.

Den nominelle disponible inntekten beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten, samtidig som en for barnefamilier tar hensyn til forsørgerfradraget og barnetrygden. Disponibel inntekt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til den disponible realinntekten ved å deflatere den nominelle disponible inntekten med konsumprisindeksen.

Definisjonen av disponibel realinntekt som er brukt i dette avsnittet skiller seg derfor noe fra nasjonalregnskapets definisjon, jf. innledningen til avsnitt 2.1. Definisjonsforskjellen i forhold til nasjonalregnskapet gjelder særlig to punkter av betydning for beregningene i tabell 2e:

- gjeldsrenter er ikke trukket fra ved beregning av disponibel realinntekt,
- nominell disponibel inntekt deflateres med konsumprisindeksen.

Utvalget har i beregningene i tabell 2e lagt til grunn en lønnsvekst på 5,3 prosent fra 1990 til 1991 og 3,6 prosent fra 1991 til 1992. Dette tilsvarer gjennomsnittlig lønnsvekst i de to årene. I januarrapporten (NOU 1993:7) ble det lagt til grunn en noe lavere lønnsvekst, 3,5 prosent, fra 1991 til 1992.

I eksemplene der skattyter har fradrag er det tatt utgangspunkt i to ulike forutsetninger om størrelsen på fradragene. Typiske fradrag er markert ved utheving.

Som tidligere nevnt har en bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle lønnstakere, dvs. skattesatser, progresjonsgrenser, minstefradrag, klassefradrag m.v., barnetrygd og forsørgerfradrag. En har således i disse beregningene ikke tatt hensyn til de mange endringene i fradragregler og innstramming i spareordninger m.v. som er gjennomført i denne perioden. En bredere drøfting av virkningene av skattereformen på lønnstakernes disponible inntekter er nærmere omtalt nedenfor.

Konsumprisindeksen økte med 3,4 prosent fra 1990 til 1991 og 2,3 prosent fra 1991 til 1992.

Beregningene i tabellen indikerer at realinntekten disponibel til betaling av gjeldsrenter og kjøp av varer og tjenester økte fra 1990 til 1991. Økningen er størst i eksemplene uten fradrag, og noe høyere i eksemplene med enslige lønnstakere uten barn enn ektepar med barn.

Tabell 2e. Beregnet endring i disponibel realinntekt for utvalgte lønnstakerhusholdninger¹⁾. Årlig prosentvis endring.

Lønns- inntekt i 1991	Netto fradrag utover standardfradrag i 1991 ²⁾	1990- 1991	1991 1992
175 000 kroner			
Enslig lønnstaker uten barn ³⁾	0 kr	2,9	5,6
	20 000 kr	2,5	4,3
	50 000 kr	2,0	3,6
Ektepar med én inntekt og 2 barn ⁴⁾	0 kr	2,4	3,8
	20 000 kr	2,2	3,7
	50 000 kr	2,3	3,9
325 000 kroner			
Enslig lønnstaker uten barn ³⁾	0 kr	3,5	11,4
	70 000 kr	2,5	6,0
	100 000 kr	2,1	4,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn ⁴⁾	0 kr	3,1	8,8
	70 000 kr	2,2	4,4
	100 000 kr	1,9	2,9
Ektepar med 2 barn, hvor den ene ektefellen tjener 200 000 kroner og den andre 125 000 kroner ⁵⁾	0 kr	2,8	5,8
	70 000 kr	2,2	2,8
	100 000 kr	2,1	3,6

¹⁾ I denne tabellen har en bl.a. ikke medregnet effekten av innstramningen i spareordningene SMS, LMS og at fribeløpet for renteinntekter m.v. falt bort fra 1992.

²⁾ Typiske fradrag på de ulike inntektsnivå er uthevet.

³⁾ Enslige lønnstakere uten barn ligger i klasse 1.

⁴⁾ Ektepar med én inntekt ligger i klasse 2.

⁵⁾ Ektefellene i dette typehusholdet vil bli lignet særskilt i klasse 1 med de forutsetninger som er gjort om størrelse og fordeling av lønnsinntekt og fradrag. Det er lagt til grunn en fordeling av gjeldsrentene mellom ektefellene som minimerer skatten for ekteparet.

Eksemplene i tabellen illustrerer at beregnet vekst i realinntekt disponibel til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester var høyere fra 1991 til 1992 enn fra 1990 til 1991. Tabellen viser også at beregnet vekst i disponibel realinntekt fra 1991 til 1992 var høyere i de aller fleste eksemplene uten fradrag enn i eksemplene med fradrag. Det må understrekes at beregningene kun tar hensyn til endringer i satsstrukturen. I forbindelse med reduksjonen av skattesatser fra 1991 til 1992 ble det foretatt en rekke utvidelser av skattegrunnlag som det ikke er tatt hensyn til i tabellen over.

Alle grupper vil kunne bli berørt av en eller flere av de regelendringene som utvidet skattegrunnlaget, og som det som nevnt ikke er tatt hensyn til i beregningene i tabell 2e. Utslagene for den enkelte lønnstaker avhenger av hvordan reglene som er endret var utnyttet på forhånd. Lønnstakere som tidligere betalte lavere skatt fordi de eksempelvis brukte de ulike fradragss-

mulighetene i skattesystemet, kan ved utvidelser av skattegrunnlaget få skatteøkning, og betale skatt mer på linje med lønnstakere som har samme lønnsinntekt, men som i mindre grad har utnyttet fradragssmulighetene. Tilsvarende kan lønnstakere med lav *skattepliktig* inntekt, men høyere *faktisk* inntekt, ha fått skatteøkning som følge av at inntektsbegrepet har blitt mer i samsvar med faktisk inntekt.

I første del av kapittel 2 er det gjengitt tall for utviklingen i husholdningenes renteinntekter og renteutgifter, jf. tabell 2b og figur 2.2. Det går her fram at veksten i husholdningenes renteutgifter avtok fra 1988 til 1991, både som følge av at rentenivået ble redusert og som følge av betydelig gjeldsnedbygging. Fra 1991 til 1992 ble husholdningenes renteutgifter redusert med vel 4 prosent mens renteinntektene økte med i overkant av 2 prosent som følge av fordringsveksten.

I tabell 2e er det som nevnt beregningsmessig lagt til grunn at fradragene vokser i takt

med lønnen. Beregnet vekst i disponibel realinntekt vil generelt sett være avhengig av hvordan fradragene har utviklet seg. Hvis en tenker seg at fradragene er redusert eller holdt nominelt uendret, vil det isolert sett ha økt skatten som følge av at nettoinntekten har økt. Lønnsinntekt etter skatt disponibelt til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester vil da isolert sett være redusert. Beregningsutvalget har i dette avsnittet som omtalt basert seg på en definisjon av disponibel inntekt der gjeldsrentene *ikke* er trukket fra i beregnet disponibel inntekt.

For å illustrere forskjellen mellom metoden som er brukt i tabell 2e og en metode der en forutsetter at gjeldsrentene er nominelt uendret og der de definisjonsmessig kommer til fradrag i disponibel inntekt, har en tatt utgangspunkt i to utvalgte typehushold. Først ser en på en enslig lønnsstaker uten barn og med en lønnsinntekt på 175 000 kroner i 1991. Det er forutsatt at gjeldsrentene utgjør 20 000 kroner og holdes nominelt uendret. Videre er det lagt til grunn samme forutsetninger om lønnsutviklingen som ved beregningene i tabell 2e. Beregnet vekst i disponibel realinntekt definert slik at gjeldsrentene kommer til fradrag ved beregning av disponibel inntekt blir 3,3 prosent fra 1990 til 1991 og 5,4 prosent fra 1991 til 1992. Dette er henholdsvis 0,8 og 1,1 prosentpoeng høyere vekst i disponibel realinntekt enn ved den definisjonen og den forutsetningen om utviklingen i gjeldsrenter som er lagt til grunn i tabell 2e. Tilsvarende beregninger for et ektepar med to barn, én lønnsinntekt på 175 000 kroner og 20 000 i gjeldsrentefradrag gir en vekst i disponibel realinntekt på 2,8 prosent fra 1990 til 1991 og 4,5 prosent fra 1991 til 1992. Dette er henholdsvis 0,6 og 0,8 prosentpoeng høyere vekst i disponibel realinntekt enn ved beregningsmetoden som er brukt i tabell 2e. Den høyere veksten ved bruk av den alternative beregningsmetoden henger både sammen med at gjeldsrentene er holdt nominelt uendret og at gjeldsrentene er trukket fra i beregnet disponibel inntekt.

Utvikling for pensjonister fra 1990 til 1992

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnbeløp, sært tillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 1/2 for ektepar), sært tillegg og kompensasjonstillegg. Fra 1.5.91 ble kompensasjonstillegget fjernet, jf. omtale nedenfor. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter ble endret 1. mai 1991 og 1. mai 1992. Fra 1. mai 1991 ble grunnbeløpet økt med 1 400 kroner til 35 500 kroner. Samtidig ble kompensasjonstillegget fjernet for minstepensjonister. Bl.a. som følge av dette ble

sært tilleggssatsene økt for enslige og ektepar med henholdsvis 2,5 prosentpoeng og 3,1 prosentpoeng til 60,5 prosent og 109,6 prosent. For pensjonister med pensjon utover minstepensjon ble kompensasjonstillegget videreført med 375 kroner og 250 kroner pr. år for henholdsvis ektepar og enslige fram til 30. april 1992. Pensjonsreguleringene fra 1. mai 1992 hadde en ramme på 3,4 prosent fra 1991 til 1992, eller om lag 2 170 mill. kroner på årsbasis i 1992. I denne rammen inngikk:

- Grunnbeløpet ble økt med 1 000 kroner til 36 500 kroner.
- Bevilgningene til den nåværende botilskuddsordningen ble økt med 80 mill. kroner i 1992. Det ble i tillegg bevilget 80 mill. kroner til innføring av et såkalt skråtak i botilskuddsordningen for 1993. Innføring av skråtak fører til at pensjonister med samlede inntekter opp til minstepensjon pluss 30 prosent kan være berettiget til botilskudd. Tidligere var det bare pensjonister med inntekter opp til minstepensjon pluss 10 prosent som kunne være berettiget til botilskudd fra denne ordningen.
- Sluttpoengtallet for unge uføre født før 1.1.45 ble økt fra 2,5 til 3,0.
- Aldersgrensen for å få garantert tilleggspensjon (ut fra sluttpoengtallet) ble økt fra 22 til 24 år.

Pensjonister har rett til særfradrag for alder, uførhet m.v. ved skatteliggingen. En særskilt skattereduksjonsregel sikret at pensjonister uten netto formue og med nettoinntekt under 55 200 kroner for enslige og 86 900 kroner for ektepar i 1990 ikke skulle betale inntektsskatt. I 1991 var de skattefrie nettoinntektene henholdsvis 55 900 kroner for enslige og 87 900 kroner for ektepar. Tilsvarende grenser for 1992 var henholdsvis 59 000 kroner for enslige og 92 100 kroner for ektepar. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter blir dermed lik minstepensjonen. Skattereduksjonsregelen sikrer at også pensjonister med inntekt noe utover minstepensjonen ikke betaler skatt.

Tabell 2f viser prosentvis endring pr. år i minstepensjonene i perioden fra 1990 til 1992.

Tabell 2f. Utviklingen i minstepensjonene.
Prosentvis endring pr. år.

	1990-1991	1991-1992
<i>Utbetalt pensjon</i>		
Enslig	5,0	3,5
Ektepar	4,8	3,4
<i>Disponibel realinntekt</i>		
Enslig	1,5	1,1
Ektepar	1,4	1,0

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin inntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Fra 1990 til 1991 økte grunnbeløpet med 4,3 prosent. På grunn av halveringen av kompensasjonstillegget fra 1. mai 1991 økte tilleggspensjonene noe mindre enn grunnbeløpet. Denne effekten er mindre jo høyere pensjonen er. Økningen i konsumprisindeksen fra 1990 til 1991 var 3,4 prosent. Realinntekten før skatt økte med 1/2 prosent for dem med lave tilleggspensjoner og opp mot 1 prosent for dem med høyere pensjoner. Fra 1991 til 1992 økte grunnbeløpet med 3,2 prosent. Økningen i konsumprisene fra 1991 til 1992 var 2,3 prosent. På grunn av at kompensasjonstillegget ble fjernet fra 1. mai 1992 økte tilleggspensjonene noe mindre enn grunnbeløpet. Realinntekten før skatt økte med om lag 1/2 prosent for pensjonister med lave tilleggspensjoner og opp mot 1 prosent for dem med høyere pensjoner. Økningen i bevilgningen til botilskudd kommer også pensjonister med inntekter noe utover minstepensjonen til gode, og kan ha bidratt til at utviklingen i realinntekt ble noe høyere.

For den *disponible* realinntekten kan resultatet variere noe, avhengig av pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Alt i alt er det grunn til å gå ut fra at gjennomsnittlig disponibel realinntekt for pensjonister under ett har økt de siste årene. Det er to viktige forklaringer på dette. Den ene er at pensjonistenes inntektsutvikling har vært preget av økninger i grunnbeløpet og den andre er at en stadig større del av pensjonistene mottar tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Pensjonsregulering i 1993

I årets pensjonsdrøftinger/forhandlinger ble det oppnådd enighet med pensjonistorganisasjonene om at grunnbeløpet i folketrygden skal økes med 800 kroner fra 1. mai 1993, fra 36 500 kroner til 37 300 kroner. I St.prp.nr. 86 (1992-1993) la Regjeringen i tråd med dette fram forslag om pensjonsregulering pr. 1. mai 1993.

KAPITTEL 3.

Lønnsutviklingen i senere år

- *Gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle grupper fra 1991 til 1992 er anslått til 3,6 prosent.*

For arbeidergrupper var årslønnsveksten 3,0 prosent for industriarbeidere, 2,5 prosent for arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet, 2,1 prosent i landtransport og 3,3 prosent i hotell og restaurantvirksomhet.

For funksjonærgrupper er årslønnsveksten beregnet til 4,3 prosent for funksjonærer i NHO-bedrifter. I forretnings- og sparebanker og forretningsmessig tjenesteyting er anslaget henholdsvis 3,0 og 4,2 prosent. I forsikringsvirksomhet er årslønnsveksten beregnet til 3,3 prosent og i varehandelen til 3,7 prosent.

I det offentlige er lønnsveksten fra 1991 til 1992 anslått til 4,2 prosent i staten. I kommunene er anslaget 2,9 prosent. Lønnsveksten for enkelte grupper er påvirket av endringer i aldersstrukturen.

I følge tall fra nasjonalregnskapet økte lønn pr. normalårsverk med 3,6 prosent for fastlands-Norge fra 1991 til 1992. Etter konkurransestype var lønnsveksten i utekonkurrerende næringer 3,3 prosent, i hjemmekonkurrerende næringer 4,3 prosent og i skjermet sektor inklusive offentlig forvaltning 3,6 prosent.

Overhenget til 1993 for alle grupper sett under ett, er anslått til om lag 1 prosent. Dette er om lag 1 prosentpoeng lavere enn overhenget til 1992. I staten er overhenget til 1993 anslått til 0,2 prosent og i kommunene til 1,2 prosent. For funksjonærer i NHO-bedrifter er anslaget 1,5 prosent, for forretningsmessig tjenesteyting 1,6 prosent og for forretnings- og sparebanker 1,1 prosent. For arbeidere i NHO-bedrifter er anslaget 1,0 prosent.

3.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE

I Beregningsutvalgets rapport fra januar i år (NOU 1993:7), ble det lagt fram en del statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 1991 til 1992 og dessuten anslag på overhenget til 1993 for ulike grupper. I rapport av 17. mars 1993 ble det gitt en ajourført oversikt over lønnsutviklingen fra 1991 til 1992 og

overhenget til 1993. I denne rapporten er det bare små endringer siden rapporten i mars. For flere grupper er lønnsoppgjøret for 1993 ferdig. Utvalget gir en oversikt over lønnstilleggene i 1993 for disse gruppene.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i de siste rapportene. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

Grunnlaget for beregning av årslønn⁶⁾

For de fleste grupper av lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulike dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a ha sammenheng med lavlønsprofil ved tariffoppgjørene og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1992 og gjengis i tabell 3a. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. I tabell 3a presenteres også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner for hver gruppe i 1992.

Tabell 3a bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dek-

⁶⁾ Se vedlegg E for definisjon av årslønn.

ker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I kommunal- og fylkeskommunal virksomhet (ekskl. skolesektoren) antas det at om lag 1/3 av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen om lag 1/5.

Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for et område. På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg C.

Tabell 3a er videre basert på oppgaver for time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje – eksempelvis skifttillegg og ulempetillegg – er med i tallene.

Metoder for beregning av årslønn

Utgangspunktet for beregningene er gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis en godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabell 3a, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for arbeidere registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste grupper av månedslønte bare registrerer månedsfortjenesten en gang i året.

For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid pr. uke etter NHO's oppgaver over dagtidarbeidere, 2-skiftarbeidere o.s.v.

For månedslønte i tabell 3a beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks i september. En kan dermed anslå økingen i månedsfortjenesten siden september året før.

For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøkning på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som regnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

Endringer i aldersstrukturen

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold. Utvalget har sett nærmere på hvordan endringer i aldersstrukturen har påvirket lønnsutviklingen.

Ved nærmere analyse av lønnsstatistikken for noen grupper, har det vist seg at en del av lønnsveksten siden 1987 skyldtes endringer i aldersstrukturen. I en del områder i privat virksomhet har andelen av yngre arbeidstakere blitt redusert. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og denne endringen i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Dette er den motsatte utviklingen av hva som vanligvis har vært tilfelle i tidligere år. En har ikke beregnet slike virkninger i årene før 1987.

Uvalget har antatt at endringene i aldersstrukturen i hovedsak kommer av oppsigelser/innskrenkninger. Lønnsøkning som følge av slike endringer antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning er derfor lagt til midt i året (1.7).

De lønsmessige virkninger av endringer i aldersstrukturen har variert, men for enkelte grupper har den utgjort en forholdsvis stor andel av lønnsveksten de siste årene.

Oppstillingen nedenfor viser hvor mye endringer i aldersstrukturen har påvirket lønnsutviklingen fra tellingstidspunktet i 1991 til tellingstidspunktet i 1992 for en del grupper. (Alle tall i prosentpoeng.)

	<i>Menn Kvinner Gj.sn.</i>		
- Funksjonærer i NHO-bedrifter	-	-	0,4
- Forretnings- og sparebanker	1,3	1,3	1,3
- Forretningsmessig tjenesteyting	0,4	0,7	0,5
- Varehandel	0,5	0,4	0,5
- Forsikring	0,7	0,7	0,7

Tabell 3a. Beregnet årslønnsvekst for noen grupper

År	Arbeidere ¹⁾ i NHO-bedrifter					Funksjonærer i NHO-bedrifter		Varehandel		Hotell og restau- rant ²⁾
	I alt	Industri	Bygg- og anlegg		Land- transport	I alt	Ledende	I alt	Ledende	
			I alt	Byggevirk.						
1982-83.....	8,1	8,3	5,8	7,3	6,8	9,1	8,5	8,5	-	6,4
1983-84.....	7,5	7,9	6,0	6,3	5,5	8,0	8,0	8,2	-	6,8
1984-85.....	7,4	7,4	7,5	7,5	6,2	8,5	8,9	7,9	8,0	7,5
1985-86.....	10,4	10,0	11,6	9,9	10,5	9,8	10,0	10,9	10,1	10,1
1986-87.....	8,6	8,1	10,8	10,5	4,6	8,0	7,4	8,5	10,6	7,0
1987-88.....	6,1	5,8	5,5	6,7	6,7	5,6	4,7	8,4	9,4	4,9
1988-89.....	3,9	5,0	1,2	2,7	4,7	3,6	2,3	4,5	2,6	6,4
1989-90.....	4,6	5,6	1,7	1,0	4,6	5,7	4,6	6,7	6,8	5,9
1990-91.....	4,8	4,8	3,4	1,8	6,1	5,8	5,6	5,6	6,9	6,6
1991-92.....	3,0	3,0	2,5	0,9	2,1	4,3	4,3	3,7	4,3	3,3
1982-92.....	86,3	89,0	71,6	69,3	75,1	93,5	86,0	101,7	-	87,3
GJ.SN.....	6,4	6,6	5,5	5,4	5,8	6,8	6,4	7,3	-	6,5
1987-92.....	24,5	26,6	15,1	13,7	26,6	27,6	23,4	32,4	33,7	30,2
GJ.SN.....	4,5	4,8	2,8	2,6	4,8	5,0	4,3	5,8	6,0	5,4
Årslønn 1992.....	191.900	184.800	203.800	192.300	168.400	247.600	360.000	193.600	310.800	144.600

År	Forretnings- og sparebanker		Forsikring		Stat		Kommunene ³⁾		Skole- sektor ⁴⁾	Forretningsm. tjenesteyting	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende ⁵⁾	I alt	Helse		I alt	Ledende
1982-83.....	8,6	7,2	9,6	-	7,6	7,6	9,0	8,0	7,5	11,2	-
1983-84.....	6,5	5,5	5,6	-	6,5	8,0	7,5	7,2	6,4	9,0	9,2
1984-85.....	8,1	8,1	6,7	7,3	7,0	7,4	7,3	8,1	6,8	8,5	8,4
1985-86.....	9,3	9,5	8,8	7,9	9,2	7,1	10,0	9,7	8,4	10,2	10,3
1986-87.....	5,8	4,7	5,4	2,8	7,3	7,6	7,5	7,5	7,3	9,5	8,7
1987-88.....	9,9	7,3	11,6	8,7	3,3	1,7	3,6	3,7	6,9	8,1	8,3
1988-89.....	4,0	2,6	3,1	1,7	4,8	2,7	4,7	4,6	4,7	3,0	1,6
1989-90.....	6,1	5,3	7,3	5,5	5,4	2,6	4,3	6,0	4,6	4,9	3,6
1990-91.....	5,9	3,6	4,4	4,7	4,9	3,8	5,5	5,6	3,8	5,4	4,7
1991-92.....	3,0	3,0	3,3	3,4	4,2	2,4	2,9	3,5	3,5	4,2	4,1
1982-92.....	91,2	73,4	88,6	-	79,2	63,8	82,6	85,5	78,7	103,6	-
GJ.SN.....	6,7	5,7	6,5	-	6,0	5,1	6,2	6,4	6,0	7,4	-
1987-92.....	32,3	23,7	33,1	26,3	24,7	13,9	22,8	25,7	25,8	28,3	24,2
GJ.SN.....	5,8	4,3	5,9	4,8	4,5	2,6	4,2	4,7	4,7	5,1	4,4
Årslønn 1992	210.100	330.400	242.200	354.000	203.400	269.300	189.500	190 500	223.200	253.900	354.300

¹⁾ Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87.

²⁾ I perioden 1982-85 omfatter tallene månedslønte. Fra 1986 er også prosentlønte og timelønte med. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallene. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for månedslønte og timelønte.

³⁾ Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren, men ekskl. skoleverket. Oslo og Bærum er ikke med i tallene for de siste tre årene.

⁴⁾ Lønnsveksten for de to siste årene er beregnet etter en annen definisjon av skoleverket enn i tidligere år, jfr definisjon i teksten om skoleverket.

Tallet for 1991-92 er et foreløpig anslag.

⁵⁾ For de to siste årene omfatter gruppen underdirektører og byråsjefer. Tidligere var også ekspedisjonssjefer med. Disse ble tatt ut av tariffområdet i 1991.

Tabell 3b. Årslønnsvekst i prosent for tre hovedgrupper av lønnstakere ¹⁾.

	Industrien			Annen priv. næringsvirk.			Offentlig forvaltn.
	Arbeidere	Funksj.	I alt	Arbeidere	Funksj.	I alt	
1985-86	10,0	9,2	9,7	10,6	10,6	10,6	9,5
1986-87	8,1	7,6	7,9	8,8	8,4	8,5	7,3
1987-88	5,8	5,6	5,7	6,0	8,6	7,8	4,2
1988-89	5,0	3,6	4,5	2,7	4,0	3,7	4,8
1989-90	5,6	6,2	5,8	3,0	6,1	5,3	4,8
1990-91	4,8	5,4	5,1	4,4	5,6	5,3	4,9
1991-92	3,0	3,8	3,3	2,5	3,9	3,5	3,5
1985-92	50,6	49,4	50,2	44,4	57,6	53,9	46,0
Gj.sn. pr.år	6,0	5,9	6,0	5,4	6,7	6,4	5,6

¹⁾ Omfatter bare grupper som er med i tabell 3a.

For noen av disse gruppene utgjorde endringer i aldersstrukturen en forholdsvis stor andel av lønnsveksten fra tellingstidspunktet i 1991 til tellingstidspunktet i 1992. Andelen var ca 11 prosent for funksjonærer i NHO-bedrifter, ca 13 prosent for ansatte i forretningsmessig tjenesteyting, ca 15 prosent for ansatte i varehandel og ca 31 prosent for ansatte i forsikringsvirksomhet. For ansatte i forretnings- og sparebanker utgjorde andelen nesten halvparten av total lønnsvekst.

Utvalget ser ikke bort fra at slike endringer også kan gjøre seg gjeldende for andre grupper, uten at en har kunnet skaffe tall for dette.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Tabell 3a viser at lønnsutviklingen de siste årene har variert endel mellom de ulike gruppene. Funksjonærer i forretningsmessig tjenesteyting og i NHO-bedrifter, ansatte i forretnings- og sparebanker og i varehandelen har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. I forretningsmessig tjenesteyting har også ledende funksjonærer hatt en lønnsutvikling i overkant av gjennomsnittet i perioden 1983-92. For ansatte i varehandel må den forholdsvis sterke prosentvise lønnsveksten ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like kronetillegg i oppgjørene.

Den laveste gjennomsnittlige lønnsveksten har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor og for statsansatte. Som påpekt foran, bør det utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved betraktning av utviklingen i ett enkelt år.

Et veiet gjennomsnitt av anslagene i tabell 3a, gir en samlet årslønnsvekst på 3,6 prosent fra 1991 til 1992.

Tabell 3a viser også gjennomsnittlig lønnsnivå for alle innen hver gruppe og for noen grupper også for ledende lønnstakere.

I tabell 3b har en samlet gruppene i tabell

3a i tre grupperinger. Tabellen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for:

- arbeidere og funksjonærer i industrien
- arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet
- ansatte i offentlig forvaltning

Næringene/gruppene i annen privat næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 3b viser at arbeidere og funksjonærer under ett i annen privat næringsvirksomhet har hatt noe sterkere lønnsutvikling enn industrien under ett i perioden 1985-92, mens ansatte i offentlig forvaltning har hatt den svakeste lønnsutvikling i denne perioden.

Innenfor gruppene har arbeidere i annen privat næringsvirksomhet hatt den svakeste lønnsutviklingen og funksjonærene i den samme gruppen den sterkeste.

Fra 1991 til 1992 er det funksjonærene i annen privat næringsvirksomhet som har hatt den høyeste lønnsutviklingen. Arbeidere i den samme gruppen har hatt den laveste. Dette skyldes hovedsakelig forholdsvis lav lønnsvekst blant arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet og i landtransport.

3.2. LØNNSUTVIKLINGEN I FØLGE NASJONALREGNSKAPET

Tabell 3c viser lønnsøkning pr. sysselsatt normalårsverk basert på definisjoner og beregningsopplegg fra nasjonalregnskapet. I en sammenlikning med tabell 3a bør det understrekes at lønnsbegrepet er noe forskjellig i de to tabellene. Lønnsbegrepet i tabell 3a er årslønn, mens lønnsbegrepet i tabell 3c er utbetalt lønn målt i forhold til antall sysselsatte normalårsverk. Årslønn er i tabell 3a definert som lønn for en heltidsansatt person som jobber normalarbeidstid, avbrutt av ferie, men eksklusive overtid, effekter av arbeidskonflik-

Tabell 3c. Lønnsøkning etter næring iflg. nasjonalregnskapet. Lønn pr. normalårsverk
Prosentvis økning fra året før.

	1987	1988	1989	1990	1991*	1992*
ALLE NÆRINGER	9.2	5.8	4.1	4.7	5.1	3.7
NÆRINGSVIRKSOMHET	9.4	6.4	4.0	5.0	5.3	3.8
Primærnæringer	8.5	3.6	3.4	3.4	2.9	3.8
Jordbruk	8.2	5.5	4.0	5.0	6.1	2.2
Skogbruk	8.0	4.0	4.0	4.2	6.0	3.0
Fiske og fangst	10.0	9.5	5.7	2.3	3.9	2.5
Oljeutvinning, rørtransport	9.9	5.5	3.9	3.6	5.1	4.0
Olje- og gassutvinning	10.0	5.5	3.8	3.6	5.1	4.0
Rørtransport	7.1	4.6	4.6	10.8	5.1	3.4
Bergverksdrift	8.0	5.4	7.5	6.6	7.6	3.3
Industri i alt	10.7	6.1	5.4	5.9	5.7	3.7
Skjermet industri	11.8	6.4	4.4	6.2	5.4	3.0
Utekonkurrerende industri	9.5	6.0	6.9	6.7	6.4	3.3
Hjemmekonkurrerende industri	10.6	5.9	5.4	5.6	5.7	4.2
Elektrisitetsforsyning	9.7	4.5	4.8	3.0	5.1	3.5
Bygge- og anleggsvirksomhet	11.1	6.4	2.4	2.8	3.8	3.3
Varehandel	9.4	8.2	5.1	6.5	5.6	3.8
Utenriks sjøfart og oljeboring	3.3	0.1	-9.0	-2.3	3.2	1.9
Utenriks sjøfart	2.0	-3.0	-8.6	-3.8	2.8	1.6
Oljeboring	4.6	7.9	7.3	7.0	7.1	3.3
Samferdsel ellers	9.3	5.0	3.1	5.1	5.6	4.6
Boligtjenester	9.5	8.8	2.7	4.8	5.5	4.2
Annen næringsvirksomhet	7.9	7.3	6.4	4.7	4.9	3.4
Hotell- og restaurantvirksomhet	7.5	4.9	5.2	6.2	6.6	3.7
Finansiell tjenesteyting	6.0	9.4	4.4	5.6	5.4	3.4
Forretningsmessig tjenesteyting	10.4	7.8	2.9	4.7	6.0	4.4
Tjenesteyting ellers	7.2	5.8	4.4	4.2	4.6	3.5
OFFENTLIG FORVALTNING	8.9	4.2	4.6	4.1	4.9	3.6
Statlig forvaltning	8.8	4.7	3.6	4.1	4.6	4.7
Sivil statlig forvaltning	9.1	4.3	4.0	4.1	4.8	4.1
Forsvar	8.2	5.4	3.1	4.9	3.1	3.9
Kommunal forvaltning	8.9	3.9	5.0	4.1	5.0	3.2
Ekskl. arbeidsmarkedstiltak	8.5	3.0	4.7	4.2	5.2	3.3
Skoleverket	7.4	5.9	6.8	4.4	3.9	2.9
Utenom skoleverket	9.1	3.0	4.7	4.0	5.6	3.3
KONKURRANSETYPE						
Fastlands-Norge	9.4	5.9	4.3	4.8	5.1	3.6
Skjermede næringer	9.3	6.0	4.1	4.7	5.0	3.6
Utekonkurrerende næringer	9.3	5.9	7.0	6.7	6.5	3.3
Hjemmekonkurrerende næringer	10.6	5.6	5.0	5.7	5.6	4.3

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

ter og tilfeldige variasjoner på årets lengde. Lønn pr. normalårsverk i nasjonalregnskapet er derimot medregnet overtidsbetaling, fratrasket lønnstrekk ved eventuelle arbeidskonflikter og korreksjoner for ferielønnstillegg. For nærmere orientering om lønns- og sysselsettingsbegreper i nasjonalregnskapet vises til en artikkel om dette emnet i Økonomiske analyser 7/1989 utgitt av SSB.

Som det fremgår av tabell 3c, er lønnsveksten fra 1991 til 1992 nå anslått til 3,7 prosent samlet for alle næringer. For fastlands-Norge, der utenriks sjøfart og oljevirksomheten er holdt utenom, er lønnsveksten beregnet til 3,6 prosent.

Fordelt på konkurransetype er lønnsveksten fra 1991 til 1992 anslått til 3,6 prosent for skjermede næringer medregnet offentlig forvaltning, 3,3 prosent for utekonkurrerende

næringer og 4,3 prosent for hjemmekonkurrerende næringer. Det relativt lave anslaget for utekonkurrerende næringer i forhold til tidligere år, skyldes blant annet svak vekst i gjennomsnittlig timefortjeneste for arbeidere i treforedlingsindustrien. Lønnsveksten for samlet industri, medregnet timelønte arbeidere og månedslønte funksjonærer, er foreløpig beregnet til 3,3 prosent fra 1991 til 1992.

Lønnsveksten for bygge- og anleggssektoren, som omfatter både privat og offentlig virksomhet, er anslått til 3,3 prosent. For offentlig bygge- og anleggsvirksomhet er det lagt til grunn at lønnsveksten følger offentlig virksomhet forøvrig.

Lønnsveksten i statlig forvaltning er beregnet til 4,7 prosent. En del av denne lønnsveksten skyldes det høye overhenget fra 1991 til 1992. I tillegg forklares den forholdsvis høye gjennomsnittlige lønnsveksten for staten av strukturvridning, med en relativ tilbakegang i antall ansatte i forsvaret hvor lønnsnivået for rekruttene betyr mye. Lønnsveksten i kommuneforvaltningen fra 1991 til 1992 er beregnet til 3,2 prosent.

Fordi det var 3 flere arbeidsdager i 1992 enn i 1991, og fordi fraværet er noe redusert, vil beregnet vekst i lønn pr. utført timeverk bli noe lavere enn anslagene for vekst i lønn pr. normalårsverk.

3.3 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området.

- *For voksne arbeidere i industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet anslås veksten i årslønn fra 1991 til 1992 til 3,0 prosent, mot 4,8 prosent året før.*

Timefortjenestene eksklusive overtidstillegg, omregnet til 37,5 t/uke i NHOs kvartalsvise lønnsstatistikk legges til grunn.¹⁾

Den prosentvise årslønnsveksten de siste årene består av:

	1991	1992
- Overheng fra året før:	1,6	1,4
- «Indekstillegg», avtalt i januar 1991:	0,3	
- Tariff tillegg:		
Bidrag fra sentrale og bransjevise tariff tillegg:	1,5	0,3
Bidrag fra lavlønns tillegg og garantitillegg 1. oktober	0,1	0,1
- Lønns glidning:		
Bidrag fra respektive år	1,3	1,2

¹⁾ For omregning til 37,5 t/uke, se vedlegg E.

Lønnsveksten i 1992 er eksklusive økte kostnader til sluttvederlagsordningen og AFP-pensjonsordning fra 1. oktober 1992. Dette bidrar ikke til økte timefortjenester, men vil øke gjennomsnittskostnaden for bedriftene med anslagsvis 0,1 prosent i 1992 og 0,3 prosent i 1993.

Tabell 3d viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønns glidning for voksne arbeidere (menn + kvinner).

Som tabell 3d viser, økte lønnsveksten etter lønnsreguleringslovens opphør 1. april 1990 fra 3,9 prosent i 1. kvartal 1990 til topp på 6,3 prosent i 1. kvartal 1991 og tilbake til 2,5 prosent i 3. kvartal 1992, i forhold til tilsvarende kvartaler året før. I 1. kvartal 1993 var lønnsveksten 2,9 prosent i forhold til 1. kvartal 1992.

Tariffmessig lønnsøkning er lavlønns tillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønns satser etc. som følge av sentrale og forbundsvise forhandlinger. Utenom lavlønns tillegg og garantitillegg er de fleste tariff tilleggene gitt fra 1. april. De sentrale tariff tilleggene har de 3 siste årene vært sterkt avtakende og har bidratt til nesten hele reduksjonen i lønnsveksten fra 1990/91 til idag. De gjennomsnittlige generelle tilleggene pr. 1 april inklusive den direkte effekten på skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til:

Pr. 1. april 1990: 253 øre/time, 2,9 prosent.

Pr. 1. april 1991: 147 øre/time, 1,6 prosent.

Pr. 1. april 1992: 42 øre/time, 0,4 prosent.

Pr. 1. april 1993: 76 øre/time, 0,8 prosent.

Lønns glidningen er en restpost. Lønns glidning blir således et statistisk begrep hvor ikke bare lønns tillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeide osv. har betydning. Bransjer med lokal lønnsfastsettelse utgjør nå ca. 70 prosent av de sys-selsatte arbeiderne i LO/NHO-området.

Diverset tillegg omfatter økt bruk av skift og andre lønns elementer som er knyttet til arbeidets art. Lønnsveksten i de tre første kvartaler av 1992 er tildels betydelig påvirket av økningen i diverset tillegg. Holdes diverset tilleggene utenfor er lønnsveksten ca. 0,5 prosent po-eng lavere enn de tall som ligger til grunn for årslønnsveksten på 3,0 prosent fra 1991 til 1992. Den samme tendensen fortsatte i 1. kvartal 1993 hvor lønnsveksten fra 1. kvartal 1992 til 1. kvartal 1993 var 2,2 prosent uten diverset tillegg og 2,9 prosent med diverset tilleggene inkludert.

En undersøkelse av lønns materialet for 1991 og 1992 viser at over 50 prosent av den sterkere veksten for diverset tilleggene skyldes

Tabell 3d. Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37.5 t/uke.

Endring i prosent fra samme kvartal året før						
Lønnsøkning pr. time				Herav:		Lønns- glidning som prosent- andel av total lønnsutvikling
				Tariff- messig økning	Lønns- glidning	
1982	1.	kvartal	8,3	1,8	6,6	80
1983	1.	"	11,8	5,5	6,3	53
1984	1.	"	6,1	1,0	5,2	85
1985	1.	"	8,9	3,0	5,9	66
1986	1.	"	7,4	0,5	6,9	93
1987	1.	"	18,3 ²⁾ 10,5 ³⁾	3,6	6,9	66 ³⁾
1988	1.	"	8,5	0,2	8,3	98
1988	2.	"	7,7	1,7	6,0	78
1988	3.	"	5,0	1,7	3,3	66
1988	4.	"	3,7	1,7	2,0	54
1989	1.	"	2,4	1,7	0,7	29
1989	2.	"	4,2	4,3	-0,1	- 2
1989	3.	"	4,6	4,3	0,3	7
1989	4.	"	4,3	4,1	0,2	5
1990	1.	"	3,9	4,1	-0,2	-5
1990	2.	"	4,7 ¹⁾	3,0	1,7	36
1990	3.	"	4,7 ¹⁾	3,0	1,7	36
1990	4.	"	5,4 ¹⁾ ⁴⁾	3,0	2,4	44
1991	1.	"	6,3 ¹⁾ ⁴⁾	3,3	3,0	48
1991	2.	"	4,0 ¹⁾ ⁴⁾	2,0	2,0	50
1991	3.	"	4,6 ¹⁾ ⁴⁾	2,0	2,6	57
1991	4.	"	4,5	1,9	2,6	58
1992	1.	"	4,1	1,6	2,5	60
1992	2.	"	3,0	0,5	2,5	84
1992	3.	"	2,5	0,5	2,0	81
1992	4.	"	2,6	0,5	2,1	82
1993	1.	"	2,9	0,5	2,4	84

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Lønnstallene før 1987 er ikke omregnet.

¹⁾ Korrigert for etterbetalinger.

²⁾ Faktisk timelønnsvekst.

³⁾ Korrigert for reduksjonen i den avtalefestede arbeidstiden.

⁴⁾ Lønnsøkningen som følge av at lønnstrekket til Lavlønnsfondet ble avvirket 1. oktober 1990, er ikke med.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

endringen i bransjestrukturen, dvs. større innslag av bransjer eller bedrifter med høyere diversitet enn gjennomsnittet. Dene effekten forklarer ca. 0,3 prosentpoeng av økningen i årsraten fra 4. kvartal 1992 til 1. kvartal 1993.

Endringer i timeverksfordelingen mellom bransjene for alle lønns-elementer har isolert sett også bidratt til lønnsvekst. Med samme timeverksfordeling mellom bransjene i de tre

første kvartaler av 1992 som i de samme kvartaler i 1991, ville gjennomsnittlig lønnsvekst vært 0,3 prosentpoeng lavere.

For voksne arbeidere var lønnsoverhenget inn i 1993 1,0 prosent. Tariff tilleggene gitt ved lønnsoppgjøret 1993 bidrar med 0,6 prosentpoeng til årslønnsveksten. Sammen med lønnstall for 1. kvartal 1993 viser dette et bidrag til årslønnsveksten etter tariffoppgjøret

våren 1993 på ca. 2 prosentpoeng, før lønns-
glidning for de 3 siste kvartalene av 1993. Ifjor
utgjorde glidningsbidraget for de 3 siste kvar-
taler 1 prosentpoeng.

- *For INDUSTRIARBEIDERE eksklusiv off-
shorevirksomhet anslås veksten i årslønn
fra 1991 til 1992 til 3,0 prosent, mot 4,6
prosent året før.*

Industriarbeidere har hatt et noe sterkere fall i
lønnsvæksten enn for grupper utenfor industri-
en de siste to årene. I midten av 1990 lå lønns-
veksten for industriarbeidere ca. 1 prosent-
poeng høyere enn gjennomsnittet for alle ar-
beidere.

Lønnsutviklingen i 4. kvartal 1992 i forhold
til det samme kvartalet året før var 2,6 pro-
sent, mens tilsvarende utvikling i begynnelsen
av 1990 var 6,7 prosent. Nedgangen skyldes i
første rekke lavere sentrale lønnstillegg.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i
1993 var 1,1 prosent. Lønnsveksten fra 1.kvar-
tal 1992 til 1.kvartal 1993 var 2,4 prosent, mot
2,6 prosent fra 4.kvartal 1991 til 4.kvartal 1992.
Tallene for 1.kvartal 1993 betyr at årslønnsvek-
sten inklusive kjente tariff tillegg i 1993 er 1,7
prosent fra 1992 til 1993, før lønns-
glidning i de tre siste kvartaler av 1993 er tatt med.

- *I BYGGEVIRKSOMHETEN anslås veksten
i årslønn fra 1991 til 1992 til 0,9 prosent
mot 1,8 året før, ifølge endelig statistikk for
1992.*

Lønnsveksten i 1. kvartal 1993 i forhold til 1.
kvartal er 1,8 prosent, noe som betyr årslønns-
vekst på 1,6 prosent fra 1992 til 1993 før ut-
slag av bonus- og akkordordninger samt an-
nen strukturell lønns-
glidning i de tre siste
kvartaler av 1993.

Anleggsvirksomheten hadde en årslønns-
vekst på bare 0,2 prosent fra 1991 til 1992.

Årslønnsveksten for bygge- og anleggsvirk-
somhet under ett var 2,5 prosent fra 1991 til
1992, til tross for 0,9 og 0,2 prosent lønnsvekst
hver for seg. Dette skyldes helt spesielle for-
hold knyttet til at omfanget av timer i an-
leggsvirksomheten har steget, mens antall ar-
beidede timer i byggevirk-
somhet har gått ned.
Ettersom gjennomsnittsførtjenesten i anleggs-
virksomhet ligger ca. 35 kr/time høyere enn i
byggevirk-
somhet, bidrar denne strukturelle
endringen med ca. 2 prosentpoeng av lønns-
veksten fra 1991 til 1992 for bygge- og an-
leggsvirk-
somhet under ett.

Bygge- og anleggsbransjen har ikke rett til
lokale forhandlinger, men utviklingen er svært
avhengig av utviklingen av akkordene i bran-
sjen og enkelte bonussystemer.

Lønnstallene for hele bygge- og anleggsek-
toren for 1.kvartal 1993 ligger 1,6 prosent høy-

ere enn for året 1992. Med de tillegg som er
gitt i bransjen fra 1.april 1993 er årslønnsvek-
sten vel 2 prosent før eventuelle endringer i
akkordene og annen lønns-
glidning. Struku-
relle bransjevidringer mellom byggevirk-
somhet og anleggsvirk-
somhet har avtatt ved inn-
gangen til 1993.

- *For LANDTRANSPORT som blant annet
omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter,
spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v, økte
årslønn fra 1991 til 1992 med 2,1 prosent
mot 6,1 prosent året før.*

Før eventuelle garantitillegg og strukturelle
lønn-
søkninger innenfor bransjen viser 1. kvar-
talstall, i tillegg til sentrale tariff tillegg, en
årslønns-
økning på 1,6 prosent fra 1992 til
1993.

- *I OLJEVIRKSOMHETEN, OFFSHORE
ialt, som omfatter offshorearbeidere i ope-
ratorselskaper og oljeboringsbedrifter, samt
offshorearbeidere i industri og bygge- og
anleggsvirk-
somhet, økte årslønnen fra 1991
til 1992 med 2,3 prosent.*

De generelle tilleggene gis vanligvis fra 1.juli.
Kollektivt ansiennitetsopprykk bidrar imid-
lertid til at lønningene innenfor denne sekto-
ren øker noe hver 1. januar. Oppgjørsformene
med stadig endrede regulerings-
tidspunkter og
lønnseffekter som følge av store endringer i
antall arbeidstakere, fører til at lønnveksten
for enkelte år ikke er helt sammenlignbare
med andre områder. Lønnsveksten for grup-
pen må derfor betraktes over noe lengre tid og
ikke uten videre sammenlignes med andre
grupper. De tre siste årene er gjennomsnittlig
årslønns-
vekst beregnet til 2,5 prosent.

Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-be- drifter.

- *For funksjonærene i NHO-bedrifter (indu-
stri, bergverk, transportvirksomhet, bygge-
og anleggsvirk-
somhet, oljevirk-
somhet og
hotell- og restaurantvirksomhet) økte årslønnen fra 1991 til 1992 med 4,3 prosent, mot 5,7 og 5,8 prosent årene før.*

Beregningene over årslønnsveksten baserer seg
på statistikk pr. 1.september, opplysninger fra
bedriftene om normale lønnsregulerings-
tidspunkter og beregning av eventuelle aldersef-
fekter. Den registrerte gjennomsnittlige må-
nedslønnen økte med 3,6 prosent fra 1.septem-
ber 1991 til 1.september 1992, basert på statis-
tikk for bedrifter som er med i statistikken i
begge årene, mot 5,4 og 6,7 prosent årene før.

Noe av lønnsveksten skyldes at aldersgrup-
per med noe høyere lønnsnivå utgjør en relativ

større del av funksjonærmassen i 1992, basert på beregninger for de bedrifter som er med på begge tellingstidspunktene. Med samme aldersfordeling pr. 1. september 1992 som pr. 1. september 1991, ville lønnsveksten blitt 0,4 prosentenheter lavere.

Lønnsvekst som følge av endringer i aldersstrukturen eller andre tillegg som er påløpt i tellingsperiodene, er antatt kommet som følge av omorganiseringer i bedriftene og har dermed pågått i hele tellingsperioden.

Lønnsoverhenget inn i 1993 er beregnet til 1,5 prosent, 0,7 prosentpoeng lavere enn ifjor.

For funksjonærene i industri var lønnsveksten fra 1. september 1991 til 1. september 1992 3,5 prosent, d.v.s. omlag samme vekst som for alle bransjer under ett. På grunn av lavere overheng fra 1991, fordi industrifunksjonærene året før hadde omlag 1 prosentpoeng lavere lønnsvekst enn for alle funksjonærene under ett, er årslønnsveksten beregnet til 3,8 prosent fra 1991 til 1992, mot 5,4 prosent året før.

For ledende funksjonærer (i alle bransjer) var lønnsøkningen fra 1. september 1991 til 1. september 1992 3,6 prosent, mot 5,4 prosent i tilsvarende periode ifjor. Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 4,3 prosent fra 1991 til 1992, mot 5,6 prosent året før. Lønns-overhenget inn i 1993 er 1,5 prosent.

Lønnskostnader i NHO-bedrifter.

Regjeringens «krisepakke» som ble vedtatt høsten 1992, førte blant annet til en merkbar nedgang i arbeidsgiveravgiftene fra 1. januar 1993. Dette fører til at de gjennomsnittlige generelle «obligatoriske» indirekte personalkostnadene i prosent av lønn for arbeidet tid går merkbart ned, og lønnskostnadene pr. arbeidet time øker langt svakere enn den direkte timefortjenesten fra 1992 til 1993 vil gjøre. I tillegg kommer færre bevegelige helligdager til å falle på ukens 5 første dager både i 1992 og 1993.

Selv med økte kostnader som følge av endringen i AFP-ordningen og økte satser i Sluttvederlagsordningen, som trådte i kraft fra 1. oktober 1992, anslår utvalget en nedgang i de indirekte personalkostnadene i prosent av lønn for arbeidet tid på ca. 3 prosentpoeng.

Tabell 3e viser utviklingen og fordelingen av bedriftenes lønnskostnader dersom bare de «obligatoriske» indirekte personalkostnadene er med i tillegg til timefortjenesten pr. arbeidet time inkl. overtidsbetaling.

Tabell 3f viser utviklingen fra 1985 til 1993 for de generelle «obligatoriske» indirekte personalkostnadene. 1992-tallene bygger blant annet på NHOs kvartalsvise fraværstatistikk for arbeidere, fravær betalt av bedriftene. Det finnes imidlertid ikke statistisk materiale for

ulike elementer for 1993. Anslagene er derfor basert kun på de administrative endringer som pr. dags dato er kjent, og vil senere kunne bli revidert, når mere informasjon etterhvert foreligger.

Endringer i regelverket for yrkesskadeforsikring er ikke tatt med i beregningene i tabell 3f. Fra 1991 ble kostnader som var relatert til yrkesskadeforsikring «obligatorisk». Norges Forsikringsforbund har tidligere overfor utvalget antydnet en økning i premiebetalingene på i overkant av 800 mill. kroner fra 1990 til 1991. Dette gir 0,27 prosent høyere lønnskostnadsvekst for alle grupper under ett, unntatt i statssektoren. En bransjevis vurdering i NHO-området i 1990/91 av veiledende premiesatser som ble brukt i de fem største forsikringsselskaper, kombinert med opplysninger omkring avtaler med forsikringsselskapene som klart var avvikende fra veiledende priser, viste at presentsatsene sannsynlig ville ligget på i alle fall det doble i forhold til næringslivet forøvrig og langt høyere for industriarbeidere. Det er ikke gjennomført undersøkelser i bedriftene.

I tillegg til de indirekte personalkostnader som er med i tabellen over, vil bedriftene ha kostnader ved bedriftsvis ordninger. Det kan drøftes i hvor stor grad slike ordninger skal tas med i de indirekte personalkostnadene eller bør betraktes som driftskostnader forøvrig. I tabelloppstillingene nedenfor har vi fulgt internasjonale standarder for de «obligatoriske» personalkostnader i Norge.

Lønnsutviklingen i andre områder i privat virksomhet

I utvalgets rapport fra januar i år ble det gitt anslag på årslønnsveksten fra 1991 til 1992 for en del grupper i privat virksomhet utenom LO/NHO-området. For de grupper det ikke forelå lønnsstatistikk for, ble anslagene i hovedsak gjort på grunnlag av overhenget til 1992, oppgaver over tariff tillegg i 1992 og anslag på lønns glidning i 1992. I denne rapporten og i mars-rapporten er anslagene oppdatert på grunnlag av lønnsstatistikk for 1992.

For de grupper slike beregninger er gjort, er lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen lagt til 1.7.92. Denne form for glidning er dermed lagt til samme dato som i de foregående år. Ved å legge denne lønnsveksten til 1.7 hvert år, gir det samme resultat som en jevn fordeling over året. For noen grupper, f.eks. for ansatte i forretnings- og sparebanker utgjorde den en forholdsvis stor andel av total lønnsvekst i 1992, se oppstilling foran.

Antall bedrifter og ansatte som er med i NHO's lønnsstatistikk for hotell- og restaurantnæringen, har økt fra 1991 til 1992. Spesielt

Tabell 3e. Bedriftenes lønnskostnader pr. arbeidet time inkl. generelle «obligatoriske» indirekte personalkostnader. Industriarbeidere.

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Gj.sn. timefortj. pr arbeidet time.....øre	6120	6739	7811	8267	8701	9215	9698	9988
Øk. fra året før.....pst.	7,7	10,1	15,9	5,8	5,2	5,9	5,2	3,0
Generelle «obligatoriske» indirekte personal- kostnader.....øre	2564	2810	3229	3464	3620	3870	3976	3955
Øk. fra året før.....pst.	10,6	9,6	14,9	7,3	4,5	6,9	2,7	-0,5
Bedriftenes lønns- kostnader pr. arbeidet time.....øre	8684	9549	11040	11731	12321	13085	13674	13943
Øk. fra året før.....pst.	8,5	10,0	15,6	6,3	5,0	6,3	4,5	2,0

Tabell 3f. Generelle «obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten pr. arbeidet time. Anslag for 1992. Prognose for 1993.

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Indirekte personalkost. pr. arbeidet time	41,9	41,7	41,2	41,9	41,6	42,0	41,0	39,6	36,3
Herav:									
Lønn for BEVEGELIGE hellig- og høytidsdager ..	4,3	3,9	3,5	3,5	3,9	4,3	4,3	3,4	3,0
Lønn under SYKDOM OG PERMISJON.....	6,1	6,3	6,2	6,3	5,8	5,8	5,4	5,1	5,1
FERIEPENGES: ¹⁾ Ordinære.....	10,4	10,4	10,4	10,4	10,6	10,8	10,8	10,7	10,6
Gammel ordning: Sykelønn(3.mnd.):	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0			
Ny ordning: Sykelønn i arbeidsgiverperioden:							0,5	0,4	0,4
Eldre arbeidstakere.....							0,5	0,5	0,5
OBLIGATORISKE AVGIFTER:									
Arbeidsgiveravgiften til Folketrygden:									
Satsene	19,1	19,1	19,2	19,3	18,9	18,8	18,5	18,3	15,3
Økt beregningsgrl... (pensjonspremier o.l.)				0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
«LO-NHO-ordningene» ²⁾ ...	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	0,7	0,8	1,1

¹⁾ Ny ferielov med overgangsordning i 1989 og 1990 fører til at noe av økningen i feriepengeprocenten skyldes beregningsmåten. Feriepengene er beregnet på løpt.

²⁾ Lavlønnfond, Opplysnings- og utviklingsfond, Sluttvederlagsordning og AFP-ordningen.

sterk har veksten vært for ansatte med timelønn. Disse har et lavere lønnsnivå enn månedslønte og prosentlønte. Lønnsveksttallene er basert på *identiske bedrifter*, dvs bedrifter som er med i lønnsstatistikken på ett av tellingstidspunktene (april eller oktober) både i 1991 og 1992.

Den gjennomsnittlige timefortjenesten for fastlønte (heltid og deltid) etter NHO's lønnsstatistikk for hotell- og restaurantnæringen steg med 3,1 prosent for menn og kvinner under ett fra oktober 1991 til oktober 1992.

For heltidsansatt prosentlønnen serveringspersonale gikk den gjennomsnittlige timefortjenesten ned med 2,9 prosent for voksne menn og kvinner under ett fra perioden 1. mai 1991 – 31. oktober 1991 til 1. mai 1992 – 31. oktober 1992, mens dagsfortjenesten i den samme perioden gikk ned med 2,1 prosent.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale som får hoveddelen av sin inntekt fastsatt ut fra omsetning, ble det fra 1. april 1992 gitt et generelt tillegg på kr 1,20 pr. time. Dessuten ble det gitt 30 øre i bransjevise justeringer. Videre ble det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1992 på 62 øre.

Årslønnsveksten⁷⁾ fra 1991 til 1992 for ansatte i identiske bedrifter, er beregnet til 3,3 prosent for fastlønte og prosentlønte under ett (heltid og deltid).

Legges til grunn alle bedrifter som er med i lønnsstatistikken både i 1991 og 1992, kan årslønnsveksten for fastlønte og prosentlønte under ett beregnes til 1,3 prosent.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale ble det fra 1. april 1993 gitt et generelt tillegg på kr 1,- pr. time. Videre skal det på vanlig måte gis garantitillegg fra 1. oktober 1993.

Overhenget til 1993, beregnet til 1,7 prosent (alle bedrifter), og tarifftillegget 1. april 1993 gir en årslønnsvekst for fastlønte på 2 3/4 prosent fra 1992 til 1993. I tillegg kommer garantitillegget 1. oktober og eventuell lønnsglidning. Fra 1991 til 1992 bidro garantitillegget til årslønnsveksten med 0,2 prosentpoeng, mens bidraget fra lønnsglidningen var null.

I *forretnings- og sparebanker* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 2,7 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1991 til 1. september 1992.

I oppgjøret våren 1992 ble det ikke gitt sentrale lønnstillegg i forretnings- og sparebanker. Ifølge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening ble det gitt lokale tillegg på 0,5 prosent 1. januar og 0,8 prosent 1. juli 1992.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1992, anslått til 1,4 prosent, lønnstilleggene fra 1. januar og 1. juli 1992 og lønnsøking som

skyldes endringer i aldersstrukturen, vil gi en årslønnsvekst på 3,0 prosent fra 1991 til 1992.

I oppgjøret våren 1993 ble det gitt et sentralt lønnstillegg på 1,7 prosent fra 1. mai i forretnings- og sparebanker. I følge opplysninger fra BAF utgjorde lokale tillegg 0,5 prosent 1.1.93.

Overhenget til 1993, beregnet til 1,1 prosent, og de sentrale tillegg i 1993, gir en årslønnsvekst på 2 1/4 prosent fra 1992 til 1993. I tillegg kommer lokale tillegg 1.1 og 1.7.93 og annen glidning (strukturendringer). Fra 1991 til 1992 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lokale tillegg og strukturendringer 1,6 prosentpoeng.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 2,2 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1991 til 1. september 1992.

Fra 1. mai 1992 ble det gitt et generelt tillegg på 0,8 prosent. Ifølge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,0 prosent 1. januar 1992.

Overhenget til 1992, beregnet til 1,7 prosent, lønnstilleggene i 1992, lønnsøking som skyldes endringer i aldersstrukturen og annen glidning, gir en lønnsvekst på 3,3 prosent fra 1991 til 1992.

I oppgjøret våren 1993, ble det gitt et generelt tillegg på 1,65 prosent fra 1. mai. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,6 prosent 1. januar 1993.

Overhenget til 1993, beregnet til 0,6 prosent, og de sentrale tillegg i 1993, gir en årslønnsvekst på 1 3/4 prosent fra 1992 til 1993. I tillegg kommer lokale tillegg 1.1 og 1.7.93 og annen glidning (strukturendringer). Fra 1991 til 1992 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lokale tillegg og strukturendringer 1,1 prosentpoeng.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte med 3,3 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1991 til 1. september 1992. Lønnsstatistikken omfatter ansatte i bedrifter med 5 eller flere ansatte.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble det i oppgjøret våren 1992 enighet om et generelt tillegg fra 1. april på kr 195 pr. måned eller 120 øre pr. time. I tillegg ble det gitt 30 øre pr. time til tekniske endringer i overenskomsten.

For varehandelen under ett har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1991 til 1992 til 3,7 prosent.

Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble våren 1993 enige om et gjennomsnittlig generelt tillegg fra 1. april på kr 1,- pr. time, se vedlegg A for nærmere omtale av oppgjøret.

⁷⁾ Eksklusive deltidsansatte er årslønnsveksten 3,1 prosent.

Tabell 3g. Årslønnsvekst for enkelte stillingsgrupper innen varehandel. Heltidsansatte

	Kontorfunksj.			Butikkfunksj.			Lagerfunksj.			Salgsfunksj.			Varehandel i alt		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
1984-85	7,4	7,9	8,2	7,0	7,2	6,9	7,3	7,3	7,8	7,8	7,8	10,0	7,9	7,9	8,0
1985-86	10,3	10,9	10,9	10,8	10,9	11,2	9,7	9,7	11,4	9,9	10,1	10,6	10,9	10,9	11,7
1986-87	9,6	10,3	9,2	7,1	7,8	7,0	7,5	7,4	7,4	8,0	8,4	7,1	8,5	9,0	8,4
1987-88	9,2	8,9	9,0	6,9	7,0	7,2	7,2	7,1	6,5	7,4	7,5	8,7	8,4	8,5	8,4
1988-89	4,0	3,4	4,5	5,4	4,4	6,0	4,4	4,4	5,6	3,1	2,9	4,9	4,5	3,9	5,5
1989-90	6,8	6,4	6,8	8,0	7,1	8,5	5,6	5,6	6,1	5,4	5,4	6,0	6,7	6,2	7,5
1990-91	5,9	5,6	6,0	5,9	5,1	6,5	4,9	4,9	5,6	6,2	6,0	7,8	5,6	5,4	6,2
1991-92	4,1	3,4	4,4	3,8	3,3	4,2	3,3	3,3	4,0	4,2	4,1	4,3	3,7	3,6	4,1
1984-92	73,6	72,7	76,4	69,8	66,5	74,0	61,7	61,7	69,0	65,2	65,5	77,1	71,8	70,5	77,7
Gj.sn.	7,1	7,1	7,4	6,8	6,6	7,2	6,2	6,2	6,8	6,5	6,5	7,4	7,0	6,9	7,5
Årslønn 1992	219.100	257.700	184.300	159.100	173.700	147.800	174.800	172.900	156.000	235.600	238.200	212.000	193.600	208.600	166.600
Antall ¹⁾	19601	9376	10225	24242	10545	13697	9142	8255	887	11473	10330	1143	75103	48277	26826

¹⁾Antall med i lønnsstatistikken i 1992. For 1991 og 1992 omfatter statistikken foretak med 5 eller flere ansatte. For 1990 omfatter statistikken 3 eller flere ansatte.

For avtaleområdet er årslønnsveksten fra 1992 til 1993 anslått til om lag 2 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen.

For varehandelen under ett utgjør overhenget til 1993 1,1 prosent. Dersom avtalen mellom HK og HSH blir retningsgivende for hele varehandelen, utgjør dette 0,8 prosent. Samlet bidrar dette til en årslønnsvekst på knapt 2 prosent fra 1992 til 1993. Fra 1991 til 1992 bidro lønnsglidningen til årslønnsveksten med 1,0 prosentpoeng.

For noen grupper er lønnsfordelingen stor både mellom menn og kvinner og mellom ulike stillingsgrupper. Det gjennomsnittlige lønnsnivå som er gjengitt i tabell 3a, kan derfor være lite representativt for store grupper innen vedkommende næring. Varehandelen er den største gruppen innen privat virksomhet, målt ved sysselsettingen, av de gruppene som er med i tabell 3a. I tabell 3g vises lønnsutvikling og lønnsnivå for noen stillingsgrupper innen varehandelen for å vise spredningen rundt det gjennomsnittlige lønnsnivået som er brukt i tabell 3a.

Tabellen viser at lønnsnivået i 1992 for disse stillingsgruppene varierte fra kr 147 800 for kvinnelige butikkfunksjonærer til kr 257 700 for mannlige kontorfunksjonærer.

Forretningsmessig tjenesteyting omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonseog reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedriftene i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1991 til 1. september 1992 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 3,9 prosent for menn og kvinner under ett. Utvalget har beregnet årslønnsveksten fra 1991 til 1992 til 4,2 prosent.

En har ingen oversikt over lønnsstillegg i 1993 i forretningsmessig tjenesteyting. Overhenget til 1993 har utvalget beregnet til 1,6 prosent.

I innenriks sjøfart steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for voksne sjømenn i ferge og lokalfart (utgjør om lag 70 prosent av de ansatte) med 16,8 prosent fra november 1991 til november 1992. Den gjennomsnittlige økningen i hyren var 14,0 prosent i det samme tidsrommet. Den sterke lønnsveksten skyldes først og fremst kompensasjon ved omlegging av sjømannsfradraget.

Om lag 30 prosent av sjøfolkene i innenriks sjøfart er tilknyttet kystfart. For denne gruppen har det vært en stigning i månedsfortjenesten fra november 1991 til november 1992 på 3,3 prosent. Denne gruppa har fortsatt sjømannsfradrag.

Fra 1. januar 1992 fikk grupper som mistet sjømannsfradraget, dette kompensert 100 prosent etter skattereglene for 1992. Gjennomsnittlig kompensasjon ble 11,2 prosent for disse gruppene.

Fra 1. april 1992 fikk disse gruppene et generelt lønnstillegg på 120 øre pr. time. De utgjør som nevnt ca 70 prosent av LO/NHO-området. (Ferjer, lokalfart etc).

Noen grupper fikk økt sjømannsfradraget fra 23 til 30 prosent eller fra maksimalt kr. 55 000 til kr. 70 000 fra 1991 til 1992 (f.eks kystfartøyer, redningsfartøyer). Disse gruppene som utgjør ca 30 prosent av LO/NHO-området, fikk et garantitillegg på 54 øre fra 1. april 1992.

I oppgjøret våren 1993 ble det fra 1. april gitt et generelt tillegg på 100 øre pr. time. Stormenn fikk i tillegg 54 øre.

Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

Lønnsstatistikken for statstilsatte pr. 1. oktober 1992 omfattet 179 085 arbeidstakere som utførte om lag 163 800 årsverk.

Lønnsveksten pr. årsverk fra 1. oktober 1991 til 1. oktober 1992 er på 1,1 prosent. For heltidsansatte var økingen 0,9 prosent i den samme perioden. For heltidsansatte menn var økingen 0,9 prosent og for kvinner 1,5 prosent.

Tariffoppgjøret våren 1992 hadde tre elementer av lønsmessig karakter:

- pr. 1. mai en regulering av satsene for tillegg for arbeid mellom kl 06⁰⁰ og 07⁰⁰ og mellom kl 17⁰⁰ og 20⁰⁰.
- lokale justeringer pr 1. oktober 1992 og 1. januar 1993, begge med en ramme på 0,1 prosent.
- sentrale justeringer pr. 1. januar 1993 med en ramme på 0,2 prosent.

I tillegg ble lønnsregulativets fellesbestemmelse endret fra 1. mai 1992, slik at deltidsansatte med mindre enn 15 timer pr. uke får forholdsmessige samme rettigheter som øvrige tilsatte.

Veksten i perioden skyldes i hovedsak strukturendringer, ansiennitetstillegg og de lo-

kale forhandlingene pr. 1. oktober 1991. Til disse var det avsatt 0,25 prosent. I tillegg var det anledning til å bruke egne midler.

Årslønnsveksten fra 1991 til 1992 er beregnet til 4,2 prosent. Det vesentligste av denne veksten skyldes overhenget til 1992, som er beregnet til 4,0 prosent. I disse tallene er den registrerte lønnsglidningen beregningsmessig lagt inn med 45 prosent 1. oktober 1991 og resten 1. mai 1992.

Årslønnsveksten fra 1991 til 1992 har variert mellom de ulike gruppene av statstilsatte. Oppstillingen nedenfor viser lønnsutviklingen for noen stillingsgrupper innenfor forvaltningen. Disse gruppene gir ikke et dekkende totalbilde for alle statstilsatte.

Grupper som har hatt sterkere lønnsutvikling enn gruppene i oppstillingen, er bl.a ansatte med 3-årig høyskoleutdanning og universitets- og høyskolestillinger.

I lønnsforhandlingene for 2. avtaleår ble Staten og hovedsammenslutningene og Norsk Lærergag enige om følgende:

- med virkning fra 1. mai 1993 gis det et generelt tillegg på kr 2 100 pr. år på samtlige trinn på A-tabellen. Dette utgjør om lag 1 prosent gjennomsnittlig lønnsvekst. Særlige lønnstillegg m.v og godtgjørelse for ekstraverv som ikke reguleres på annen måte, øker med samme prosentsats. For arbeidstakere som utfører akkordarbeid, øker akkordfortjenesten med en andel på 2/3 av generelle tillegg.
- med virkning fra 1. mai 1993 føres det sentrale forhandlinger om endring av lønsplasseringer for stillinger og stillingsgrupper innenfor en økonomisk ramme på 0,7 prosent av lønsmassen i det statlige tariffområdet.
- med virkning fra 1. mai 1993 ble det avsatt 0,35 prosent til lokale forhandlinger. Tidligere tildelte midler (resirkulerte midler) er definert til å utgjøre 0,05 prosent. I tillegg vil det være mulig for hvert forhandlingssted å skyte inn egne midler.

Videre ble det som et stimuleringsiltak til økt antall lærlinger i staten, avsatt 25 millioner.

	GJENNOMSNIITSLØNN		VEKST FRA	HELTIDSTILS.
	1991	1992	1991 - 92	PR. 1.10.92
			Prosent	
Kontorstillinger ¹⁾	153.504	159.036	3,1	9.819
Fagarbeidere ²⁾	180.256	188.184	3,9	4.507
Saksbehandlere ³⁾	195.420	199.140	1,9	20.969
Underdirektør/byråsjef	262.933	269.251	2,4	649

¹⁾ Omfatter hele lønnsplanen for kontorstillinger.

²⁾ Omfatter gjennomgående fagarbeider.

³⁾ Omfatter hele lønnsplanen for saksbehandlere.

Overhenget til 1993, beregnet til 0,2 prosent, lokale forhandlinger på 0,1 prosent og sentrale justeringer på 0,2 prosent, begge pr. 1. januar 1993, og de avtalte tillegg fra 1. mai 1993, gir en årslønnsvekst fra 1992 til 1993 på 1,9 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Fra 1991 til 1992 utgjorde bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 0,4 prosentpoeng.

Skoleverket⁸⁾

Ved avslutning av denne rapporten foreligger det ikke lønnsstatistikk for 1992 for skoleverket.

Kommunene

Ifølge Statistisk sentralbyrås statistikk (utarbeides i samarbeid med Kommunenes Sentralforbund) steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte kommunale arbeidstakere inklusive ansatte i helsevesen og sosial omsorg, men eksklusiv skoleverket og ansatte som er timelønnte med 2,5 prosent fra 1. oktober 1990 til 1. oktober 1991. Den gjennomsnittlige regulativlønningen steg med 1,8 prosent i det samme tidsrommet. Ansatte i Oslo og Bærum er ikke med i disse lønnsveksttallene.

Ved lønnsoppgjøret i kommunesektoren pr. 1. mai 1992 godkjente akademikergruppene i kommunene (AF-K) og YS-Seksjon kommune (YS-K) med unntak av Norsk Hjelpepleierforbund (NHF) forslaget som ble lagt fram av Riksmeklingsmannen. LO's forhandlingssammenslutning i kommunesektoren (LOK) gikk ut i streik og konflikten endte med tvungen lønnsnemnd. Det samme gjorde konflikten mellom KS og NHF. Forslaget YS (unntatt NHF) og AF godkjente innebar følgende:

- stigeendringer og ett lønnstrinns opprykk for direkte plasserte stillinger utgjorde 1,95 prosent pr. 1. mai.
- til lokale forhandlinger pr. 1. mai ble det avsatt 0,45 prosent. I tillegg var det avsatt 0,3 prosent til lokale forhandlinger pr. 1. januar 1992.

For de to gruppene som var i konflikt avga Rikslønnsnemnda kjennelse i oktober 1992. Kjennelsen ga hjelpepleierene et lønnstillegg utover det som følger av Riksmeklingsmannens forslag av 27. mai 1992 for kommunesektoren. Tilleggene ble gjort gjeldende fra 4. juli 1992. Virkningstidspunktet for lokale forhandlinger ble satt til 1. mai. Årslønnsveksten

fra 1991 til 1992 for hjelpepleierene blir etter dette om lag 4 1/2 prosent.

I konflikten mellom KS og LOK innebar kjennelsen at det i hovedtrekk ble gitt samme lønnstillegg som AF og YS (unntatt NHF) oppnådd ved forhandlingene våren 1992. (Riksmeklingsmannens forslag av 27. mai 1992). Virkningstidspunktet for LOKs medlemmer ble imidlertid forskjøvet fra 1. mai til 16. juni.

Kommunenes Sentralforbund (KS) offentliggjør statistikk for lønnstakere som følger Sentralforbundets tariffområde. I følge denne statistikken har gjennomsnittlig månedsfortjeneste for arbeidstakere som er med i Sentralforbundets tariffområde, steget med 3,2 prosent pr. årsverk fra 1. oktober 1991 til 1. oktober 1992.

På dette grunnlaget er årslønnsveksten fra 1991 til 1992 anslått til 2,9 prosent og overhenget til 1993 til 1,2 prosent.

I oppgjøret våren 1993 ble det med virkning fra 1. mai 1993 enighet om et kronetillegg på lønnsregulativet på kr 2 100 pr. år. Dette utgjør 1,15 prosent pr. 1. mai eller 0,77 prosent på årsbasis. I tillegg ble det avsatt 1,1 prosent pr. 1. oktober eller 0,28 prosent på årsbasis til endringer i lønnsrammesystemet/stillingsregulativet.

Overhenget til 1993, beregnet til 1,2 prosent, og de avtalte lønnstilleggene i 1993 gir et bidrag til årslønnsveksten fra 1992 til 1993 på om lag 2 1/4 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Fra 1991 til 1992 utgjorde bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 0,04 prosentpoeng.

3.4 LØNNSOVERHENGET⁹⁾

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike inntektsgrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Størrelsen av overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men

⁸⁾ Omfatter grunnskolen, videregående skole, grunnskole og videregående skole for spesialundervisning og skolestyrekontorene.

⁹⁾ Se vedlegg E for definisjon av lønnsoverheng.

kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året.

Det utarbeides ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen av overhenget vil avhenge av hvordan lønnsveksten skjer over året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer. For grupper med en gitt lønnsstigning i en periode vil det beregnede overhenget være avhengig av hva som forutsettes om forløpet av lønnsutviklingen gjennom perioden.

I oppstillingen nedenfor vises anslått overheng i prosent til 1992 og 1993 for en del områder.

Område/gruppe:	1992	1993
Arbeidere i LO/NHO-området i alt	1,4	1,0
Industriarbeidere	1,4	1,1
Funksjonærer i NHO-bedrifter	2,2	1,5
Staten	4,0	0,2
Kommunene	0,9	1,2
Varehandelen	1,5	1,1
Forretnings- og sparebanker	1,4	1,1
Forsikring	1,7	0,6
Forretningsmessig tjenesteyting	1,9	1,6
<i>Veid gjennomsnitt</i>	2,0	1,0

For fastlønte i hotell- og restaurantvirksomhet har utvalget beregnet overhenget til 1993 til 1,7 prosent.

For de fleste gruppene i denne oppstillingen er overhenget til 1993 lavere enn til 1992. Særlig gjelder dette for statsansatte. Imidlertid ble det i staten avsatt en pott til lokale og sentrale justeringer pr. 1. januar 1993 på til sammen 0,3 prosent.

Samlet overheng til 1993 for gruppene i oppstillingen, kan beregnes til 1,0 prosent. Samlet overheng til 1992 for de samme gruppene var 2,0 prosent og til 1991 2,6 prosent.

KAPITTEL 4.

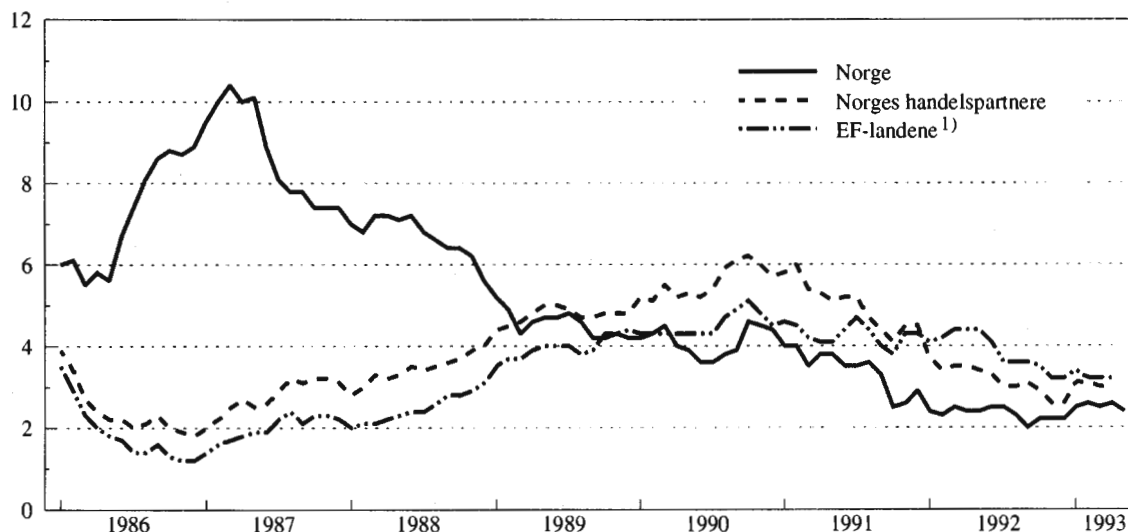
Prisutvikling og konsumprisindeksen

- Gjennomsnittlig økte konsumprisindeksen med 2,5 prosent de fem første månedene i år sammenlignet med tilsvarende periode i fjor. Tolvmånedersveksten i konsumprisindeksen har vært lav og endret seg lite de siste årene. Prisstigningen i Norge har siden mars 1989 vært lavere enn hos våre handelspartnere.

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere sammenveid med konkurransevnevekter og EF-landene sammenveid med ecu-vekter. (For en nærmere orientering om sammenveiling av konsumprisvekst internasjonalt, se vedlegg E i rapport nr. 2 1992 og vedlegg D i denne rapporten.) Figu-

ren viser at forskjellen i prisstigningen mellom Norge og våre viktigste handelspartnere økte betydelig gjennom 1986 og i begynnelsen av 1987. Etter det ble forskjellen gradvis redusert, og etter mars 1989 har stigningstakten i Norge ligget under stigningstakten hos våre handelspartnere. I april 1993 var prisstigningen 0,4 prosentpoeng lavere i Norge. Figuren viser omtrent samme forløp fram til januar 1992 for prisstigningen i EF-landene som for våre handelspartnere, men med en lavere prisstigning i EF-landene. Etter dette har prisstigningen vært lavest hos våre handelspartnere.

Prisutviklingen i tidligere år, samt siste tolv månedersperiode for en del OECD-land framgår av tabell 4a.

1) Veid sammen med ecu-vekter. Eksklusive Spania og Portugal fram til oktober 1989 da disse landenes valutaer ble tatt med i ecu-kurven.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EF-landene. Prosentvis endring fra året før.

Tabell 4a. Konsumprisindeksen i en del OECD-land. Prosentvis endring.

	Årlig gj. snitt 1980-89	Endring fra året før			april 1992 april 1993
		1990	1991	1992	
Norge	8,0	4,1	3,4	2,3	2,6
USA	4,6	5,4	4,2	3,0	3,2
Japan	1,9	3,1	3,3	1,7	0,9
Tyskland (vest).....	2,6	2,7	3,5	4,0	4,3
Frankrike	6,6	3,4	3,2	2,4	2,1
Storbritannia	6,2	9,5	5,9	3,7	1,3
Italia	10,1	6,1	6,4	5,3	4,1
Sverige	7,3	10,5	9,3	2,3	5,1
Danmark	6,3	2,7	2,4	2,1	1,1
Finland	6,8	6,1	4,1	2,6	2,6
OECD-området ¹⁾	5,7	5,2	4,5	3,2	2,9
EF, ecu-veid		4,5	4,3	3,8	3,2
Norges handelsp		5,5	4,9	3,1	3,0

¹⁾ Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum i OECD-området, se vedlegg E i rapport nr. 2 1992

²⁾ Eksklusive Tyrkia

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

Den gjennomsnittlige prisstigning i Norge fra 1991 til 1992 var 2,3 prosent, og fra 1990 til 1991 var stigningen 3,4 prosent. Gjennomsnittlig økte konsumprisindeksen med 2,5 prosent de fem første månedene i år sammenlignet med tilsvarende periode i fjor.

Tabell 4b viser at prisstigningstakten, regnet i forhold til samme måned året før, hadde en avtagende tendens gjennom 1991. Det var også en svak avtakende tendens gjennom 1992. Prisstigningstakten økte noe igjen i begynnelsen av 1993 som følge av momsøkningen og økte importpriser på grunn av depresieringen. Etter dette har den holdt seg rundt 2,5 prosent.

Tabell 4c gir en oversikt over prisendringene i perioden mai 1992-mai 1993 og perioden mai 1991-mai 1992 for de ulike konsumgruppene. Totalt sett er prisstigningstakten den samme de to periodene, men tabellen viser at det har vært endringer i stigningstakten for de fleste konsumgruppene. Størst endring har konsumgruppen «Matvarer» som har hatt en prisnedgang i perioden mars 1992-mars 1993 i forhold til tilsvarende periode året før. Denne gruppen har isolert sett også bidratt til den største endringen i prisstigningstakten, jf. de to siste kolonnene i tabellen.

Tabell 4b. Konsumprisindeksen

	Indekstall			Endring fra året før i prosent		
	1991	1992	1993	1991	1992	1993
Januar	235,4	241,1	247,2	4,0	2,4	2,5
Februar	236,2	241,7	247,9	4,0	2,3	2,6
Mars	237,9	243,9	250,1	3,5	2,5	2,5
April	238,6	244,4	250,7	3,8	2,4	2,6
Mai	239,0	244,7	250,8	3,8	2,4	2,4
Juni	239,2	245,2		3,5	2,5	
Juli	239,4	245,4		3,5	2,5	
August	239,3	244,8		3,6	2,3	
September	241,0	245,9		3,3	2,0	
Oktober	241,0	246,4		2,5	2,2	
November	241,1	246,5		2,6	2,2	
Desember	241,1	246,4		2,9	2,2	
Årsgj.snitt	239,1	244,7		3,4	2,3	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4c. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.

	Vekt 0/00	Endring i prosent		Bidrag i pst.-poeng	
		mai 91 mai 92	mai 92 mai 93	mai 91 mai 92	mai 92 mai 93
Totalt	1001,0	2,4	2,4	2,4	2,4
Matvarer	151,0	2,6	-1,8	0,39	-0,27
Drikkevarer og tobakk	36,7	7,8	4,5	0,28	0,16
Klær og skotøy	66,1	2,3	2,4	0,16	0,16
Bolig, lys og brensel	263,7	2,3	3,2	0,59	0,84
Møbler og husholdn. art.	81,8	0,2	2,1	0,02	0,17
Helsepleie	23,4	4,8	6,0	0,10	0,14
Reiser og transport	193,2	1,9	3,9	0,39	0,77
Fritidssylser og utd.	104,6	3,4	3,4	0,33	0,34
Andre varer og tjenester	80,5	1,8	2,3	0,15	0,19

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4d gir en oversikt over prisendringene for de ulike leveringssektorene. Slike delindekser kan gi et grunnlag for lettere å kunne danne seg et bilde av hvilke prisimpulser som ligger bak konsumprisveksten. Tabellen viser at det har vært en viss endring i prisstigningstakten for fire av de seks leveringssektorene. Størst endring har leveringssektoren «Jordbruksvarer», som har hatt en prisnedgang i perioden mai 1992 – mai 1993 i forhold til tilsvarende periode året før. Denne gruppen har også bidratt til den største endringen i prisstigningstakten jf. de to siste kolonnene i tabellen.

De fleste av varene som er gruppert under leveringssektoren «Jordbruksvarer» hører også med under konsumgruppen «Matvarer» som har en større vektandel. En sammenlikning av tabellene 4c og 4d viser at prisnedgangen for konsumgruppen «Matvarer» for en stor del må skyldes varer som også hører under leveringssektoren «Jordbruksvarer». Denne sektoren består i hovedsak av kjøtt- og melkeprodukter, grønnsaker, frukt og poteter. Alle disse varegruppene har hatt en prisnedgang i perioden mai 1992 – mai 1993 i forhold til tilsvarende periode året før.

Tabell 4 d. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt 0/00	Endring i prosent		Bidrag i pst.-poeng	
		mai 91 mai 92	mai 92 mai 93	mai 91 mai 92	mai 92 mai 93
Totalt	1001,0	2,4	2,4	2,4	2,4
Jordbruksvarer	87,2	3,2	-2,8	0,28	-0,25
Fiskevarer	11,3	-0,8	-0,5	-0,01	-0,01
Andre norskproduserte konsumvarer	290,6	2,1	3,2	0,62	0,93
Importerte konsumvarer	211,5	2,3	3,0	0,52	0,64
Husleie	177,6	3,4	3,2	0,54	0,55
Andre varer og tjenester	223,4	1,9	2,7	0,42	0,61

Kilde: Statistisk sentralbyrå

KAPITTEL 5.

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

5.1 OM KONKURRANSEEVNEBEGREPET

Norsk økonomi er svært åpen. Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Hvis et land med fordel skal kunne delta i det internasjonale vare- og tjenestebyttet, må landet over noen tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet kan bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på sitt produktmarked og med andre norske næringer på markedene for arbeidskraft, kapital og råvarer. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og derfor for landets samlede konkurranseevne. I 1993 ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for femte år på rad. Overskuddene i disse årene kan bl.a. henføres til en sterk økning i oljeproduksjonen. Også det lave nivået på innenlandsk etterspørsel bidrar til overskudd på driftsregnskapet overfor utlandet. Økt produksjon i eksport- og importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen.

Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkelt-næring, og en forbedring av industriens evne til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. *Industriens konkurranseevne* avhenger av flere faktorer. Noen av disse vil i

særlig grad være resultat av forhold i de enkelte bedriftene. *Produktivitet* i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi, står her sentralt. Dette er forhold som under gitte økonomiske rammevilkår for bedriftene ikke påvirkes i vesentlig grad av den økonomiske politikken eller ved beslutninger av de større organisasjonene. Men dette gjelder også f.eks. markedsføring og vare- og landsammensetningen for de norske eksportvarene. Endrede rammebetingelser for bedriftene, som den nylig gjennomførte skattereformen, kan imidlertid bidra til en mer effektiv bruk av kapital og kan dermed isolert sett bidra til å bedre industriens konkurranseevne.

Utviklingen i kostnadene påvirkes i stor grad av avtaler mellom de større organisasjonene og av beslutninger i tilknytning til den økonomiske politikken og hvor de kortsiktige variasjonene kan være betydelige.

Blant kostnadene har vanligvis *lønnskostnadene* særlig stor betydning. Det skyldes først og fremst at dette for de fleste bedriftene er den viktigste kostnadskomponenten – kanskje når en ser bort fra vareinnsatskostnadene.

Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av særlig betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurranse situasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er relativt mindre i Norge enn i andre land. Derfor vil høye oljepriser isolert sett bidra til å bedre konkurranse situasjonen for norske bedrifter.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. For den enkelte bedrift vil forholdet mellom realrenten i lånemarkedet etter skatt og avkastningen av den investerte kapitalen si noe om muligheten til å gjennom-

føre nye, lønnsomme investeringer, som er av betydning for å gjennomføre omstillinger, produktutvikling, produktivitetsforbedringer og andre konkurransefremmende tiltak. På kort sikt vil realrenten kunne avvike betydelig fra ett land til et annet. Det skyldes bl.a. usikkerhet om valutakursutviklingen. Med kapitalmobilitet over landegrensene vil store forskjeller i rentenivået neppe vedvare over tid. På dette området er det imidlertid særlig vanskelig å få tilgang på sammenliknbare tall, bl.a. fordi bedriftsbeskatningssystemet er svært ulikt utformet i de enkelte landene.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i det konkurranseevnemålet som nyttes i denne rapporten. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å fremskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede* næringene. Disse næringene leverer *vareinnsats*, *energiinnsats* og *investeringsvarer* til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Industrien konkurrerer med øvrige næringer om kapital og arbeidskraft. I en situasjon med rikelig tilgang på arbeidskraft og kapital kan lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapital. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Beregningsutvalgets materiale skal først og fremst benyttes foran de store lønnsoppgjørene, og utvalget har i denne rapporten, som tidligere, bare gjengitt tall for *lønnskostnadsutviklingen* i norsk industri sammenliknet med utviklingen i industrien i andre land.

Foruten timelønnskostnadene vil også andre forhold være av betydning for hvordan kostnadene ved bruk av arbeidskraft utvikler seg i norsk næringsliv sammenliknet med andre land. Utviklingen i valutakursene vil bl.a. være av betydning. Utviklingen i valutakursene er gjengitt nærmere i vedlegg D.

En gunstig eller ugunstig utvikling i time-lønnskostnadene målt i felles valuta kan motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. produksjon pr. timeverk og årsverk. Lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med tilsvarende tall for andre land vil derfor, med de forbehold som er

nevnt ovenfor, kunne brukes som en *indikator* for utviklingen i industriens konkurranseevne.

Beregningsutvalget har gjengitt tall for utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet (LPE) i norsk industri og hos våre viktigste handelspartnere i avsnitt 5.2.

Beregningsutvalget mener de tall for utvikling i lønnskostnader pr. produsert enhet sammenliknet med tilsvarende tall fra andre land som legges fram for å belyse utviklingen i norsk industris konkurranseevne, har krav på betydelig interesse. De momenter som er nevnt ovenfor, understreker imidlertid hvor komplisert saksforholdet er. Dette er drøftet mer utfyllende i Beregningsutvalgets rapport nr. 1 1986 (NOU 1986:14).

Mens den relative kostnadsutviklingen klart vil påvirke industriens konkurranseevne, kan en i ettertid avlese utviklingen i konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter ute og hjemme og i industriens andeler av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets kapitalbeholdning. Utviklingen i markedsandeler for import- og eksportkonkurrerende produkter er omtalt i avsnitt 5.3.

5.2 LØNNSKOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET I INDUSTRIEN.

- *Svak svekkelse av industriens kostnadsmessige konkurranseevne fra 1991 til 1992, etter en forbedring på 2,6 prosent fra 1990 til 1991. En nedgang i de relative lønnskostnader pr. produsert enhet i nasjonal valuta i 1992 ble motvirket av en noe høyere appresiering av norske kroner.*

Tabell 5a viser utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere i perioden fra 1980 til 1993. Tabellen gir også et inntrykk av hva de ulike faktorene – lønnskostnader i nasjonal valuta, produktivitet og valutakurser – har betydd for utviklingen i perioden 1980 til 1992, dvs. hvordan utviklingen i relativ LPE i ettertid fremkommer som resultat av utviklingen i disse tre faktorene. Det må understrekes at disse komponentene ikke utvikler seg uavhengig av hverandre over en så lang periode og at tallene derfor ikke gir uttrykk for en enkel årsaks- og virkningssammenheng.

Hos våre viktigste handelspartnere økte timelønnskostnadene ifølge foreløpige anslag med 4,4 prosent fra 1991 til 1992, som innebærer en nedgang i veksttakten på 1 prosentpoeng fra året før. Arbeidsproduktiviteten økte med 2,7 prosent fra 1991 til 1992, som er noe svakere enn gjennomsnittet for 1980-tallet. Det gir en LPE-vekst på 1,7 prosent fra 1991 til 1992.

Tabell 5a. Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993 ²⁾
<i>Norges handelspartnere:</i>									
Lønnskostnader	6,9	5,5	5,2	4,7	6,9	6,2	5,8	4,4	3 1/4
Produktivitet	4,4	1,5	2,9	4,2	3,6	1,6	1,3	2,7	2 1/4
LPE, nasjonal valuta	2,4	3,9	2,3	0,4	3,2	4,5	4,5	1,7	1
<i>Norsk industri</i>									
Lønnskostnader	9,3	9,7	14,2	6,1	4,3	5,7	4,7	2,8	
Produktivitet	3,0	-1,2	5,1	-0,5	5,2	2,6	0,7	1,8	2
LPE	6,1	11,0	8,7	6,6	-0,8	3,0	3,9	1,0	
Relativ LPE, nasj. valuta .	3,7	6,8	6,3	6,2	-3,9	-1,5	-0,6	-0,7	
Valutakursendringer ³⁾	1,6	6,8	4,0	0,6	0,1	-0,2	2,1	-1,3	2 1/2
Relativ LPE, felles valuta	2,0	0,0	2,2	5,6	-4,0	-1,8	-2,6	0,6	

¹⁾ Tall for handelspartnere og valutakurs er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt med løpende konkurransevekt på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår.

²⁾ Anslag.

³⁾ Positive tall innebærer en effektiv svekkelse av den norske krone.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

I følge foreløpige nasjonalregnskapstall økte timelønnskostnadene i norsk industri med 2,8 prosent fra 1991 til 1992. Bl.a. som følge av flere virkedager, økte lønnskostnadene pr. normalårsverk med 3,7 prosent fra 1991 til 1992. Arbeidsproduktiviteten økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 1,8 prosent fra 1991 til 1992, mens anslaget i januar-rapporten var 1 3/4 prosent.

Kronekursen – målt ved industriens effektive valutakurs, jf. vedlegg D – økte i verdi med 1,3 prosent som gjennomsnitt fra 1991 til 1992.

Alt i alt har den kostnadsmessige konkurranseevnen for norsk industri – målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet – svekket seg med om lag 0,6 prosent fra 1991 til 1992. Nedgangen i de relative lønnskostnader pr. produsert enhet i nasjonal valuta motvirkes av en noe høyere appresiering av norske kroner.

Beregningsutvalget finner grunn til å understreke at beregninger av utviklingen i relative lønnskostnader pr. produsert enhet nødvendigvis er beheftet med stor usikkerhet. Usikkerheten gjelder både anslagene for lønnskostnader og produktivitet for Norge og våre viktigste handelspartnere samt kursutviklingen for norske kroner. Tallene må derfor tolkes med stor varsomhet.

Utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte land er gjengitt i tabell 5b. Utviklingen for enkeltvalutaer kan avvike betydelig fra industriens effektive valutakurs. Derfor vil ikke et veid gjennomsnitt nødvendigvis gi et korrekt uttrykk for den endrede konkurranse situasjonen de enkelte bransjene står overfor.

Fra 1992 til 1993 er lønnskostnadsveksten hos våre viktigste handelspartnere anslått til 3 1/4 prosent, altså atskillig lavere enn de tre foregående årene. Nedgangen i lønnsveksten må bl.a. ses i sammenheng med forventet nedgang i prisstigningen internasjonalt, jf. avsnitt 6.1. Arbeidsproduktiviteten anslås å øke med 2 1/4 prosent. Alt i alt gir disse anslagene en LPE-vekst på 1 prosent fra 1992 til 1993, som er noe lavere enn veksttakten året før. Anslagene for 1993 bygger på informasjon fra bl.a. OECD, DRI (Data Resources Incorporated) og enkelte nasjonale kilder.

Veksten i arbeidsproduktiviteten i norsk industri anslås til om lag 2 prosent fra 1992 til 1993. Endringene i regelverket for avtalefestet pensjon fra 1. oktober 1992 ventes isolert sett å øke lønnskostnadsveksten i industrien med 1/4 prosent i 1993. Reduksjonen i arbeidsgiveravgiften ventes å bidra til 2,1 prosent lavere lønnskostnadsvekst i industrien i 1993.

Beslutningen om flytende kurs for norske kroner 10. desember 1992 har bare gitt mindre utslag på industriens effektive kronekurs. Dersom en for 1993 antar at alle de bilaterale kurser som inngår i beregningen forblir uendret fra nivået i første halvdel av juni 1993, vil industriens effektive kronekurs svekkes med om lag 2 1/2 prosent fra 1992 til 1993. Svekket krone bidrar isolert sett til styrket konkurranseevne.

I prisprognosen i avsnitt 6.3 har en beregningsteknisk lagt til grunn to alternativer for timelønnsveksten fra 1992 til 1993 på henholdsvis 2 prosent og 4 prosent. Lavere lønnskostnadsvekst som følge av nedsatt arbeidsgiveravgift og økte kostnader som følge av endringer i regelverket for avtalefestet pensjon,

Tabell 5b. Lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	LPE-endring i nasjonal valuta						Valutakursutviklingen overfor norske kroner						LPE-endring i norske kroner					
	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Belgia	-1,9	-3,0	0,5	2,6	2,6	2,3	8,6	-1,7	-1,2	6,9	1,3	1,8	6,6	-4,6	-0,6	9,6	4,0	4,1
Canada	5,0	4,3	7,8	10,0	4,1	0,1	-4,6	4,4	10,0	-8,0	5,5	-9,2	0,2	8,9	18,6	1,2	9,8	-9,1
Danmark	9,8	0,6	2,2	0,9	1,0	-1	7,5	-1,7	-2,4	7,1	0,3	1,5	18,0	-1,1	-0,3	8,0	1,3	0,4
Finland	1,4	1,4	4,6	11,2	5,1	-8,5	5,0	1,6	3,4	1,7	-2,0	-13,4	6,4	3,1	8,2	13,1	3,0	-20,7
Frankrike	2,2	-0,8	-0,1	4,1	4,5	1,3	4,8	-2,4	-1,1	6,2	0,0	2,1	7,2	-3,1	-1,2	10,6	4,5	3,4
Italia	3,4	2,3	7,7	8,6	6,3	0,7	4,4	-3,6	0,5	3,8	0,1	-2,5	8,0	-1,4	8,2	12,7	6,4	-1,8
Nederland	3,0	-2,1	-2,1	0,4	3,1	2,5	9,8	-0,8	-1,3	5,5	0,9	1,9	13,1	-2,9	-3,4	6,0	4,0	4,4
Storbrit.	0,7	0,2	3,3	8,3	8,0	2,2	1,6	5,2	-2,5	-1,5	2,7	-4,3	2,3	5,4	0,8	6,7	10,9	-2,2
Sverige	5,6	5,9	9,2	9,2	5,5	-0,3	2,3	0,1	0,7	-1,3	1,4	-0,3	8,0	5,9	10,0	7,8	7,0	-0,6
Sveits	1,3	-7,5	1,4	1,7	7,6	4,0	9,4	-1,4	-5,3	6,8	0,3	-2,2	10,8	-8,7	-4,0	8,6	7,9	1,7
V-Tyskland	7,2	0,4	0,3	2,5	4,2	3,4	9,6	-1,0	-1,0	5,4	0,9	1,8	17,6	-0,5	-0,8	8,0	5,2	5,2
Østerrike	-6,2	3,7	-0,6	-2,0	4,5	3,0	9,6	-0,9	-1,1	5,5	0,9	1,8	2,8	2,7	-1,7	3,4	5,4	4,8
Japan	-5,0	-2,4	1,8	2,7	3,7	8,3	5,5	9,0	-1,5	-13,6	11,3	1,9	0,2	6,3	0,3	-11,3	15,4	10,3
USA	-2,9	-1,1	3,0	0,7	2,6	-0,2	-8,9	-3,3	6,0	-9,3	3,6	-4,2	-11,5	-4,4	9,2	-8,7	6,3	-4,4
Spania	4,5	4,1	5,6	7,7	4,8	6,7	3,2	2,5	4,2	5,3	1,6	-2,6	7,9	6,8	10,0	13,4	6,5	3,9
Irland	-3,9	-4,0	0,7	2,2	-1,7	-1,5	1,0	-0,9	-1,4	5,7	1,7	0,4	-3,0	-4,8	-0,7	8,1	-0,1	-1,1
Norges handels- partnere	2,3	0,4	3,2	4,5	4,5	1,7	4,0	0,6	0,1	-0,2	2,1	-1,3	6,4	1,0	3,3	4,3	6,6	0,4
Norge													8,7	6,6	-0,8	3,0	3,9	1,0
Relativ LPE-endring													2,2	5,6	-4,0	-1,8	-2,6	0,6

Kilde: IMF, OECD, Norges Bank, Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

gir med disse timelønnsanslagene en lønnskostnadsvekst på henholdsvis 1/4 og 2 1/4 prosent, fra 1992 til 1993. Med de forutsetningene utvalget ellers har lagt til grunn vil den kostnadsmessige konkurranseevnen i norsk industri bedres med 5 prosent ved 2 prosent timelønnsvekst og 3 1/4 prosent ved 4 prosent timelønnsvekst i 1993.

5.3 MARKEDSANDELER.

- *Industrien tapte markedsandeler på eksportmarkedene for tradisjonelle industrivarer i 1992. På hjemmemarkedet var markedsandelen for importkonkurrerende varer i alt om lag uendret, men holder en skip og oljeplattformer utenfor tapte norske produsenter markedsandeler også på hjemmemarkedet i 1992.*

I sin omtale av utviklingen i industriens konkurranseevne i avsnittene foran har utvalget konsentrert seg om forhold som særlig antas å påvirke industriens konkurranseevne.

Utviklingen i industriens konkurranseevne vil påvirke bl.a. markedsandelene for industriprodukter hjemme og ute, industriens andel av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital. Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til bl.a. endrede markedsandeler, og i tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan belyses ved å sammenligne eksportveksten av industrivarer (skip og oljeplattformer er ikke inkludert) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Målt på denne måten tapte industrien markedsandeler i betydelig grad i perioden 1984-86. Omslaget fra slutten av 1986 må først og fremst tilskrives konjunkturomslaget i utlandet, men også devalueringen av norske kroner i mai 1986 kan antas å ha gitt et positivt bidrag. Fra slutten av 1990 har industrien tapt markedsandeler, og foreløpige nasjonalregnskapstall viser at norske eksportører av tradisjonelle industrivarer også i 1992 tapte markedsandeler. Tall for 1. kvartal i 1993 kan tyde på en fortsatt svak utvikling i markedsandelene.

For varer fra utekonkurrerende industri ble virkningen av det internasjonale konjunkturoppsvinget fra slutten av 1986 forsterket av lagerbevegelser mellom de norske produsentene og deres utenlandske kunder. Denne industrien er sterkt kapital- og energiintensiv, og utviklingen i energipriser og rentekostnader har generelt større betydning enn utviklingen i lønnskostnader. Devalueringen betydde derfor mer for denne industriens konkurranseevne enn virkningene av den etterfølgende sterke lønnsveksten og arbeidstidsforkortelsen. Fra slutten av 1990 har denne industrien tapt markedsandeler, men gjennom 1992 stoppet denne utviklingen opp og norske eksportører av utekonkurrerende industrivarer har siden midten av fjoråret økt sin markedsandel noe. For verkstedprodukter skjedde det et klart tap av markedsandeler fra midten av 1989 og fram til midten av 1991. Deretter økte markedsandelene for verkstedprodukter noe fram til høsten 1992. I siste del av 1992 og 1. kvartal 1993 tapte norske eksportører av verkstedprodukter betydelige markedsandeler, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. Tallene kan erfaringsmessig bli betydelig revidert.

Tabell 5c viser utviklingen i norske produsenters *markedsandeler på hjemmemarkedet* fra 1984 til 1. kvartal 1993. Markedsandelene er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes ved import.

Tabellen viser at norske produsenters gjennomsnittlige markedsandel avtok med 2,8 prosent årlig fra 1984 til 1986. Dette er dermed med på å forklare den kraftige importveksten for tradisjonelle varer over samme periode. Spesielt store var markedsandelstapene for produsenter av tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske råvarer, metaller og andre verkstedprodukter. Fra 1986 til 1989 opprettholdt bedriftene markedsandelene på hjemmemarkedet, for så igjen å tape betydelige markedsandeler både i 1990 og 1991. Også i 1992 tapte norske produsenter markedsandeler på hjemmemarkedet, mens utviklingen i 1. kvartal i 1993 tyder på at norske produsenter vinner hjemmemarkedsandeler når en sammenlikner med gjennomsnittet for 1992.

Ser en perioden 1984-92 under ett har produsenter av metaller om lag halvert sin markedsandel på hjemmemarkedet, mens produsentene av tekstil- og bekledningsvarer og kjemiske råvarer har fått redusert sine hjemmemarkedsandeler med vel 1/3. Det er bare produksjonen av skip og oljeplattformer som har økt sine hjemmemarkedsandeler over perioden.

Tabell 5c. Norske produsenters markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler ¹⁾

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1.kv. 1993 ²⁾
Næringsmidler	93,8	93,0	92,3	92,2	91,3	90,9	90,8	90,2	90,0	88,7
Nytelsesmidler	81,1	79,2	78,0	79,7	80,5	80,2	77,9	80,2	78,9	79,4
Tekstil- og bekledningsvarer...	26,6	23,9	21,9	20,9	20,4	19,0	18,7	18,3	16,9	16,8
Trevarer	76,7	75,1	72,4	73,1	73,2	75,1	75,3	73,6	72,2	71,0
Kjemiske og mineralske prod..	44,8	42,5	42,1	42,5	41,5	39,2	37,7	35,3	35,0	34,5
Grafiske produkter	93,2	92,6	92,0	91,3	91,4	91,5	91,6	90,9	90,9	91,4
Bergverksprodukter	72,6	74,8	77,2	75,2	73,3	75,4	67,9	69,2	69,8	72,2
Treforedlingsprodukter.....	66,6	66,7	67,3	68,0	66,2	67,0	66,7	65,2	64,6	65,9
Kjemiske råvarer	50,1	47,6	42,9	44,1	38,4	38,6	33,1	35,8	32,2	26,7
Raffinerte oljeprodukter	69,5	69,0	62,9	62,8	58,9	64,3	64,3	59,6	61,0	73,0
Metaller	31,1	32,1	35,7	38,8	35,2	32,5	18,6	18,7	15,2	17,6
Andre verkstedsprodukter.....	41,0	41,2	38,9	40,9	35,5	32,0	29,9	26,9	25,5	28,5
Trad.industrivarer i alt	61,0	59,4	57,7	58,8	57,7	57,9	55,3	53,6	52,3	53,3
Skip og oljeplattformer.....	64,5	76,7	82,2	73,7	58,4	55,5	60,6	66,0	83,0	80,9

¹⁾ Volumet av norskproduserte varer levert innenlands som andel av totale innenlandske leveranser til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager.

²⁾ Sesongjustert

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.4. LØNSSKOSTNADER I INDUSTRIEN I NORGE OG ANDRE LAND.

- *Et veiet gjennomsnitt av lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere, viser at lønnskostnadene for norske industriarbeidere lå ca. 18 prosent over våre handelspartnere for året 1992, mot ca. 20 prosent i 1991. Endringene i valutakursene i desember 1992 og i begynnelsen av 1993 har isolert sett ytterligere bedret Norges konkurranseposisjon med 3 prosentpoeng, målt ved lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere.*
- *Statistisk sentralbyrå har utført beregninger hvor også funksjonærer er med i sammenligningene. Basert på flere usikre forutsetninger viser disse beregningene at de samlede lønnskostnadene pr. arbeidet time trolig ligger ca. 10 prosent høyere i norsk industri enn hos våre handelspartnere i 1992.*

I tillegg til den analysen av utviklingen i kostnader og produktivitet som er presentert foran, bør en mer fullstendig analyse av industriens konkurranseevne også omfatte en analyse av nivået på kostnader og produktivitet. Selv om en nøyer seg med å se på lønnskostnader og produktivitet, er det imidlertid svært vanskelig å framskaffe internasjonale sammenlignbare tall på dette området.

For lønnskostnadsnivået har det i mange år vært foretatt internasjonale sammenligninger for direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere.

Funksjonærene har stadig større betydning for lønssummen både i Norge og i de fleste

andre land. Det vil fortsatt ta endel tid før sammenlignbare lønnstall for funksjonærer i industrien og sysselsettingsfordelingen mellom funksjonærer og arbeidere av tilfredsstillende kvalitet vil foreligge.

Beregningsutvalget har i tidligere rapporter gått ut fra at inntektsfordelingen mellom funksjonærer og arbeidere i Norge er jevnere enn i andre land. Utvalget har i denne rapporten valgt å gjengi beregninger utført i Statistisk sentralbyrå for å illustrere hvilken betydning det kan ha for de relative lønnstallene i industrien at funksjonærene tas med i sammenligningen. Tallene er basert på en rekke usikre forutsetninger og forskjellene gir derfor bare en indikasjon på hvordan de relative lønnskostnadsnivåene blir påvirket når både arbeidere og funksjonærer tas med i sammenligningen.

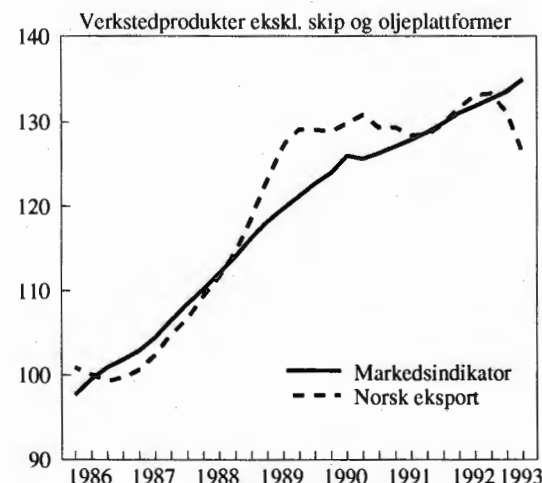
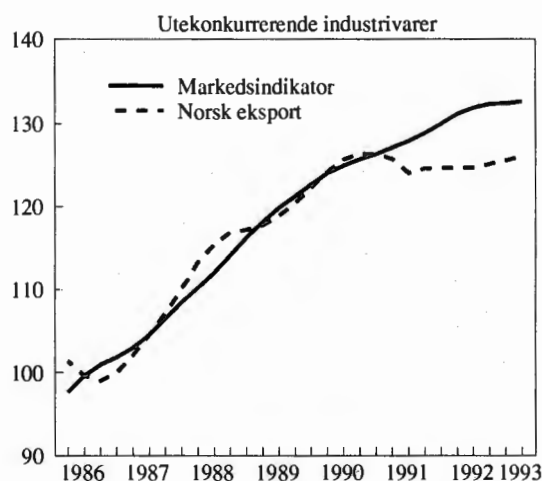
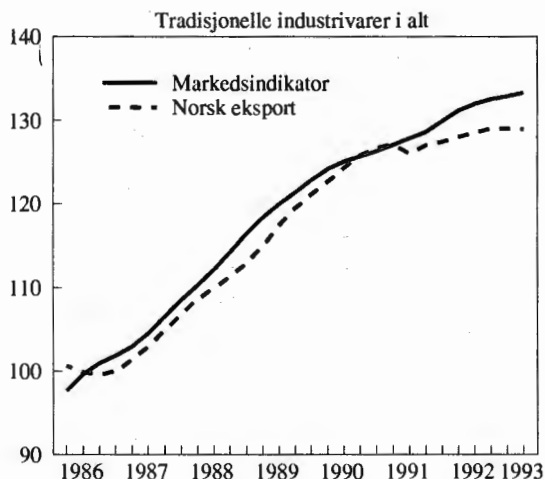
For produktivitetsnivåer har det bare sporadisk vært foretatt internasjonale sammenligninger og det er ennå ikke etablert standarder for hvordan slike sammenligninger skal gjøres.

På flere hold arbeides det med å komme videre i arbeidet med å bringe fram internasjonal sammenlignbar statistikk for lønnskostnader og produktivitet. Beregningsutvalget vil videreformidle slike undersøkelser så snart de kan sies å ha oppnådd tilstrekkelig data- og metodemessig kvalitet.

Industriarbeidere: Lønnskostnader pr. time i Norge i forhold til våre handelspartnere.

I januarrapporten fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (NOU

Figur 5.1
Norsk eksport av industrivarer og eksportmarkedsutviklingen.
Sesongjusterte og glattede volumtall. 1986=100

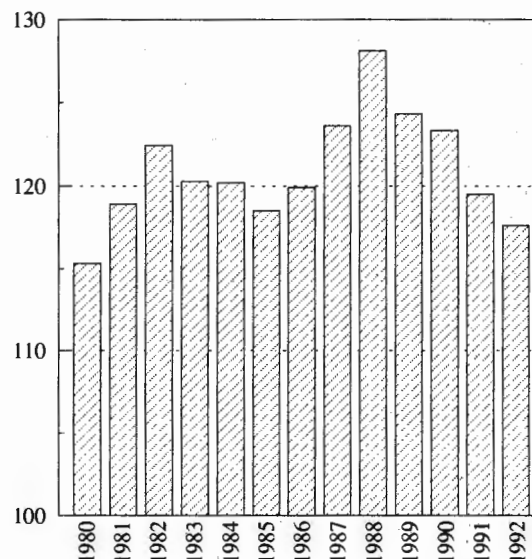
1993:7), ble det presentert sammenligninger av direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere for Norge og en rekke andre industrialiserte land fram til 1992 i norske kroner.

Beregningsutvalget har nå oppdatert analysene fra januarrapporten. De nye tallene bygger i hovedsak på BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Utvalget mener at BLS er den beste kilden for internasjonale lønnskostnads-sammenligninger. Det arbeides med internasjonal sammenlignbar statistikk innenfor det europeiske samarbeidet, men disse statistikkene er foreløpig bare på planleggingsstadiet.

De totale lønnskostnadene består av fortjeneste pr. arbeidet time og indirekte personal-kostnader. Da vi ikke har nye opplysninger om fordelingen, vises til januarrapporten som viser hvordan lønnskostnadene var fordelt på disse komponentene for året 1991. Tabell 5d i januarrapporten viser at forskjellene i nivået på de totale lønnskostnadene gir et annet bilde enn nivået på den direkte lønn pr. arbeidet time.

Figur 5.2 og tabell 5d viser at norske lønnskostnader pr. time for industriarbeidere regnet i felles valuta, lå ca. 18 prosent høyere enn hos våre handelspartnere i 1992, mot ca. 20 prosent i 1991. I 1980 lå norske lønnskostnader ca. 15 prosent høyere. Da de relative lønnskostnader var på sitt høyeste, var forskjellen hele 28 prosent.

Figur 5.2
Lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere
i Norge i forhold til handelspartnere.
Handelspartnere=100

Tabell 5d. Totale lønnskostnader pr. arbeidet time for voksne industriarbeidere regnet i felles valuta¹⁾. Indeks Norge=100.

Landene:.....	1980	1985	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Tyskland-vest	106	93	101	97	97	102	105	112
Sverige	108	93	90	89	96	98	102	105
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100
Sveits	95	93	102	95	91	97	100	100
Belgia	113	86	91	84	85	90	92	95
Nederland	104	85	90	84	82	85	85	89
Danmark	94	79	87	80	79	84	84	86
Østerrike	73	70	78	74	74	79	80	85
Finland	71	79	80	83	91	97	95	81
Italia	69	72	78	74	79	81	85	84
Frankrike	77	73	73	68	69	71	71	73
Canada	73	104	72	72	81	74	79	73
U.S.A	84	126	81	74	78	70	72	70
Japan	48	62	64	67	68	60	67	70
Storbritannia	64	59	54	56	58	59	63	63
Irland	50	57	55	53	53	55	55	57
Spania	51	46	45	45	49	55	56	58
Gjennomsnitt for handelspartnere	115	119	124	128	124	123	120	118

¹⁾ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, U.S.A. (BLS). For 1992 OECD og lokale anslag. Omregning til norske kroner ved årlig gjennomsnittlig valutakurs på Oslo Børs.

Tyskland-vest, Sverige, Sveits og Norge dannet i 1992 en tetgruppe i totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere.

Tabell 5d viser utviklingen i lønnskostnadene pr. arbeidet time for industriarbeidere fra 1980 til 1992 i enkelte land i forhold til Norge, målt i norske kroner.

Fra 1985 til 1992 har lønnskostnadene i Norge vært forholdsvis høye i forhold til alle viktige konkurrentland. Sterkest relative forskyvninger og fluktasjoner finner vi i forhold til USA og Canada.

I 1980 hadde Sverige, Tyskland-vest, Belgia og Nederland høyere lønnskostnader enn Norge, mens det i 1985 bare var USA og Canada som hadde høyere lønnskostnader enn Norge av landene i tabellen. De fleste europeiske landene og Japan hadde i 1986 en sterkere relativ lønnskostnadsvekst enn Norge målt i norske kroner. Dette var en klar følge av devalueringen av den norske krone i mai 1986 og av endringer i relative valutakurser. Devalueringen av den norske krone i 1986 hindret derimot ikke at en nedgang i dollarkursen bidro til et betydelig fall i lønnskostnadene pr. time regnet i norske kroner i USA og Canada i forhold til i Norge, slik at disse land igjen fikk lavere lønnskostnader enn Norge.

På grunn av den sterke lønnsveksten i Norge i 1986 og 1987, blant annet på grunn av lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen i 1986/87, økte lønnskostnadene i Norge mer enn i de fleste andre land i disse årene.

I årene fra 1988 til 1991 økte lønnskostnadene for norske industriarbeidere mindre enn i de andre nordiske land og de fleste mellom-europeiske land målt i felles valuta, mens lønnskostnadene økte sterkere enn i USA, Canada og Japan.

I 1992 ble lønnskostnadsnivået redusert i forhold til de aller fleste av våre handelspartnere. I forhold til Norge hadde bare Finland, Canada, USA og Italia et lavere relativt lønnskostnadsnivå i 1992 enn i 1991, målt ved lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere.

I vurderingen av disse tallene er det viktig å være klar over at de bare omfatter industriarbeidere og at lønnsnivået for funksjonærer ikke er trukket inn. Som det framgår av avsnittet nedenfor, er det grunn til å tro at inntektsfordelingen mellom arbeidere og funksjonærer er jevnere i Norge enn i de fleste andre land og at det totale lønnskostnadsbildet for Norge derfor er noe gunstigere enn tabell 5d viser. Det bør understrekes at kostnadstallene er regnet pr. time, slik at det ikke er korrigert for eventuelle produktivitetsforskjeller.

Lønnskostnader for ansatte i industrien i Norge og hos våre handelspartnere når funksjonærene er med i sammenligningen.

Funksjonærer utgjør en stadig økende andel av antall ansatte i industrien både i Norge og i de fleste av våre konkurrentland. Om lag 45

prosent av lønssummen i norsk industri utgjøres nå av funksjonærlønninger. Det finnes imidlertid fortsatt ingen sammenlignbar statistikk mellom landene som dekker hele funksjonærgruppen.

Beregningsutvalget har tidligere gått ut fra at inntektsfordelingen mellom funksjonærer og arbeidere i Norge er jevnere enn i andre land. Basert på dette har utvalget trukket den konklusjon at lønnskostnadsforskjellen mellom Norge og våre konkurrentland er mindre enn det beregninger basert på lønnskostnader for arbeidere indikerer.

Statistisk sentralbyrå har utført beregninger for lønnskostnader for ansatte i industrien i Norge og hos våre handelspartnere når funksjonærene er med i sammenligningen (se Økonomisk utsyn over året 1992, Økonomiske analyser nr. 1, 1993). Lønnskostnader for arbeidere er hentet fra Bureau of Labor Statistics, dvs den samme kilden som Beregningsutvalget har brukt for disse kostnadene. For funksjonærer har Statistisk sentralbyrå tatt utgangspunkt i lønnskostnadstall for ledende funksjonærer innsamlet av Hay Group.

For ledende funksjonærer viser tallene fra Hay Group, kombinert med en forutsetning om at gruppen ledende funksjonærer er lik sammensatt i Norge og hos våre handelspartnere, at lønnskostnadene pr. ledende funksjonær i Norge var 82 prosent av handelspartnerenes i 1992.

Basert på dette har Statistisk sentralbyrå laget to beegninger basert på følgende alternative forutsetninger:

Alternativ 1: Lønnskostnadene for lavere funksjonærer er lik i Norge og hos handelspartnerne. Lavere funksjonærer utgjør 30 prosent av samlet industrisysselsetting, høyere funksjonærer 15 prosent og arbeidere 55 prosent.

Alternativ 2: Lønnskostnadene for lavere funksjonærer er 10 prosent høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Sysselsettingsandelen for lavere funksjonærer utgjør 35 prosent, for høyere funksjonærer 10 prosent og for arbeidere 55 prosent.

I begge alternativer forutsettes det at de indirekte personalkostnadene i prosent av lønn for arbeidet tid, er de samme for funksjonærer og arbeidere.

Beregningene viser at de totale lønnskostnader ligger 8 til 12 prosent høyere enn hos våre handelspartnere når funksjonærer er med i sammenligningen. Statistisk sentralbyrå

konkluderer med at «det nominelle lønnskostnadsnivået i Norge kan ligge 10 prosent over nivået hos handelspartnerne. Det framgår imidlertid av det ovenstående at beregningene er beheftet med stor usikkerhet.»

Situasjonen inn i 1993. Endringer som følge av valutaendringer.

I tabell 5e har en søkt å illustrere hvordan valutakursendringer kan påvirke forholdet mellom lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i ulike land fra 1992 til 1993. Det er her sett bare på virkninger av valutakursendringer alene. Andre forhold som kan påvirke kostnadsforholdet er det sett bort fra. Tabellen bygger på en forutsetning om at valutakursene i første del av juni holdes uendret i resten av året.

Endringene i valutakursene i slutten av 1992 og begynnelsen av 1993 gir store utslag i kostnadssituasjonen. De isolerte virkningene av kursendringene fører til en klar forbedring av Norges konkurranseposisjon overfor våre handelspartnere med om lag 3 prosentpoeng målt ved et veiet gjennomsnitt av lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere.

Bedringen gjør seg særlig gjeldende overfor mange mellomeuropeiske land og overfor Japan. Tyskland-vest som i 1992 hadde et lønnskostnadsnivå for industriarbeidere som lå om lag 12 prosent høyere enn Norge, vil i 1993 ligge om lag 19 prosent høyere enn oss. Sveits og Belgia som i 1992 lå henholdsvis på samme nivå og noe lavere enn Norge, vil i 1993 ha et høyere kostnadsnivå. Den klare styrkingen av japanske yen fører til at lønnskostnadsnivået for japanske industriarbeidere beveger seg fra 70 prosent av norsk nivå i 1992 til 88 prosent i 1993.

På den annen side har lønnskostnadene for industriarbeidere i Sverige og Finland falt kraftig. Overfor Sverige er endringen på 13 prosentpoeng og overfor Finland 9 prosentpoeng. Sammen med betydelig lavere relative lønnskostnader for industriarbeidere i både Italia og Storbritannia, fører dette til at vår lønnskostnadsposisjon er klart forverret overfor vel 1/3 av våre konkurrentland.

I Finland og Sverige – i likhet med i Norge – har det vært gjennomført «krisepakker». Virkningene disse tiltakene eller tilsvarende tiltak i andre land har hatt på lønnskostnadene, er det ikke tatt hensyn til i beregningene.

Tabell 5e. Endringer i relative lønnskostnader for voksne industriarbeidere som følge av at valutakursene har endret seg fra gjennomsnittet av 1992 til et anslag for 1993 bygd på uendrede valutakursendringer fra 1. halvdel av juni og ut året. Indeks Norge = 100

	Tyskland (vest)	Sveits	Norge	Belgia	Nederland	Sverige
Indeks	119	106	100	101	95	92
Endring fra gj. 1992	+7	+6	0	+6	+6	-13
	Danmark	Østerrike	Finland	U.S.A.	Frankrike	Canada
Indeks	93	91	72	77	78	77
Endring fra gj. 1992	+7	+6	-9	+7	+5	+4
	Japan	Italia	Irland	Stor- britannia	Spania	Gj.sn for handelsp.
Indeks	88	76	56	60	54	115
Endring fra gj. 1992	+18	-8	-1	-3	-4	-3

KAPITTEL 6.

Økonomiske utsikter

6.1 INTERNASJONAL ØKONOMI

- *Svak økonomisk aktivitet i industrilandene i 1992. Det forventede konjunkturoppsvinget lar vente på seg. Prisstigningen ventes å bli moderat.*

De vestlige industrilandene har siden høsten 1990 vært inne i en økonomisk lavkonjunktur. Fra 1991 til 1992 kan bruttonasjonalproduktet (BNP) i OECD-området anslås å ha økt med 1,5 prosent, mens veksten hos Norges handelspartnere var om lag 0,6 prosent i fjor. Den lave veksten hos Norges handelspartnere skyldes særlig den svake økonomiske utviklingen i Sverige og Storbritannia. Arbeidsledigheten økte gjennom 1992, og både i OECD-området og hos våre handelspartnere var ledigheten 8 prosent av arbeidsstyrken i 1992. Lønns- og prisveksten internasjonalt avtok noe gjennom 1992. Konsumprisene økte med 3,1 prosent fra 1991 til 1992 hos våre handelspartnere.

Konjunkturutviklingen varierer betydelig mellom de ulike delene av OECD-området. I Nord-Amerika, Storbritannia og Australia, der nedgangen kom først, er det nå oppgang eller klare tegn på oppgang. Tyskland og resten av det kontinentale Europa derimot er inne i en alvorlig lavkonjunktur med stagnasjon eller fall i produksjonen og raskt økende arbeidsledighet. Sverige og Finland opplever nå fallende produksjon for tredje året på rad og i Danmark er veksten fortsatt svak. Arbeidsledigheten har steget til over 7 prosent i Sverige, nærmere 20 prosent i Finland og nær 13 prosent i Danmark.

Usikkerheten om den videre økonomiske utviklingen er særlig stor for de europeiske OECD-landene. I Tyskland, Frankrike og flere andre land på kontinentet er det foreløpig ingen tegn til at bunnen er nådd.

I OECD-området anslås BNP å øke med 1 1/2 prosent fra 1992 til 1993, mens veksten hos våre handelspartnere ventelig vil avta fra 0,6 prosent i 1992 til om lag null prosent i 1993. Arbeidsledigheten anslås å øke til om lag 8 1/2 prosent i OECD-området og 9 prosent hos våre handelspartnere i 1993. Prisveksten ventes generelt å bli noe avdempet fra 1992 til 1993. I OECD-området kan prisveksten komme ned i 3 prosent, mens hos våre handelspartnere kan prisveksten bli noe høyere, nær 3 1/4 prosent fra 1992 til 1993.

De kortsiktige rentene i USA steg noe i fjerde kvartal 1992, men har siden falt tilbake til samme lave nivå som i september i fjor. Tremåneders eurorente på både amerikanske dollar og japanske yen er nå på omkring 3 1/4 prosent. De kortsiktige rentene i Tyskland har falt fra nær 10 prosent i fjor sommer til rundt 7,5 prosent i midten av juni. Fallet i de tyske rentene har bidratt til nedgang i det kortsiktige rentenivået i de fleste europeiske land.

Internasjonalt har de langsiktige obligasjonsrentene vært nedadgående de siste 3 1/2 årene. I Tyskland har de lange rentene falt med over 1 1/4 prosentpoeng siden slutten av august 1992, og i Japan har de falt med om lag 3/4 prosentpoeng i samme periode. Etter en midlertidig oppgang i USA i oktober og november, har obligasjonsrentene også der falt betydelig. Mens de langsiktige rentene i Tyskland er lavere enn de kortsiktige, er forholdet det motsatte i USA og Japan.

6.2 NORSK ØKONOMI

- *Moderat oppgang i produksjon og etter-spørsel*
- *Klar rentenedgang i 1993*
- *Situasjonen på arbeidsmarkedet uendret*

Etter flere år med svært svak økonomisk utvikling viste norsk økonomi visse tegn til bedring i 1992.

Bruttonasjonalproduktet vokste med 3,3 prosent i 1992 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. Produksjonen av råolje økte igjen sterkt, men også i fastlandsøkonomien var det klar vekst i aktivitetsnivået fra 1991 til 1992. De viktigste drivkreftene bak denne oppgangen var nye sterke etterspørselsimpulser fra offentlig sektor og ringvirkninger fra økende oljeinvesteringer. Privat konsum tok seg imidlertid også opp i fjor; i henhold til de siste regnskapstallene var volumøkningen 1,8 prosent. Konsumveksten må ses i lys av en vekst i husholdningenes disponible realinntekter på over 4 prosent. Spareraten er dermed anslått å ha økt fra i underkant av 3 prosent i 1991 til 5 prosent i 1992. Produksjonsveksten i norsk økonomi i 1992 bidro til at nedgangen i sysselsettingen stanset opp. Arbeidsstyrken økte imidlertid også for første gang siden 1988, slik at arbeidsledigheten økte til oppunder 6 prosent.

Foreløpige nasjonalregnskapstall for 1. kvartal i år viser nedgang både i samlet produksjon og etterspørsel i fastlands-Norge. Nedgangen skyldes imidlertid trolig tilfeldige utslag, og de siste prognosene fra Finansdepartementet, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank peker alle i retning av en fortsatt moderat oppgang i fastlandsøkonomien i inneværende år (se tabell 6a). Med utsikter til svak vekst internasjonalt, er disse prognosene basert på fortsatt vekst i samlet innenlandsk etterspørsel. Spesielt vil oljeinvesteringene gi nye sterke impulser til produksjonen i andre norske næringer i 1993.

Rentenedgang i 1993.

En kraftig nedgang i rentenivået vil kunne stimulere privat innenlandsk etterspørsel i inneværende år. Siden nyttår har nedgangen i de norske pengemarkedsrentene vært tildels sterkere enn i utlandet. Tremåneders interbankrente (NIDR), som er en rente på kortsiktige lån mellom norske banker, har siden årsskiftet falt med over 4 prosentpoeng, til et nivå på 7,2 prosent midt i juni. Eurokronerrenten på tremånedersplasseringer lå på samme tidspunkt under 7 prosent, mens tilsvarende ECU-rente var rundt 7,5 prosent. Også de langsiktige markedsrentene har gått betydelig ned i løpet av de første månedene i 1993. Renten på norske statsobligasjoner med 5-års gjenstående løpetid var i begynnelsen av juni 6,8 prosent, ned fra rundt 9,5 prosent ved årsskiftet. Statistisk sentralbyrå regner i sine prognoser med at de korte rentene vil kunne komme ned mot 6 prosent mot slutten av 1993.

Rentenedgangen i de norske penge- og kapitalmarkedene har gitt seg utslag i lavere innskudds- og utlånsrenter i private finansinstitusjoner. Ved utgangen av 1. kvartal i år lå disse rentene i gjennomsnitt om lag 1 prosentpoeng lavere enn i 4. kvartal i fjor. Med videre nedgang i pengemarkedsrentene i 1993, kan det ligge an til en betydelig nedgang i bankrentene fra 1992 til 1993.

I Revidert nasjonalbudsjett la Regjeringen frem forslag om en reduksjon i de fleste statsbankenes utlånsrenter på 0,5-2 prosentpoeng fra og med 1. juli i år. For Husbank II-lån, hvor rentene er knyttet til obligasjonsrentene, ligger det an til en rentenedsettelse fra 1. januar neste år. På grunn av oppgang gjennom 1992 vil gjennomsnittsrentene i statsbankene bare gå moderat ned fra 1992 til 1993.

Moderat oppgang i privat forbruk også i 1993

Privat forbruk er anslått å vokse noe svakere i 1993 enn i 1992. Nedgangen i varekonsumet i de første månedene i 1993 er trolig en reaksjon

på svært høye kjøp mot slutten av 1992 på grunn av forventninger om prishopp på nyåret. Den etterfølgende rentenedgangen og fortsatt vekst i disponibel realinntekt vil trolig bidra til et oppsving i konsumet gjennom 1993. Fastlands-Norges investeringer flatet ut i 1992, etter kraftig nedgang de forutgående fem årene. Rentenedgangen vil etterhvert trolig stimulere investeringsetterspørselen. Fortsatt overkapasitet i markedene for boliger og forretningsbygg og de svake internasjonale konjunkturer vil imidlertid bremse et oppsving i investeringene i fastlands-Norge i inneværende år. Prognosene for 1993 varierer fra en nedgang på rundt 1 1/2 prosent til en økning på om lag 3 prosent i disse investeringene.

Påløpte investeringer i oljevirksohmheten økte i volum med rundt 9 prosent i 1992 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall, etter en vekst på 30 prosent året før. Med en anslått ny sterk økning – i størrelsesorden 15-20 prosent i 1993 – vil disse investeringene nå et rekordhøyt nivå, tilsvarende halvparten av investeringene i fastlands-Norge.

Offentlig konsum vokste med hele 4,6 prosent i 1992 ifølge reviderte nasjonalregnskapstall. I Revidert nasjonalbudsjett for 1993 legger Regjeringen opp til en konsumvekst for inneværende år på 2,3 prosent. Bruttoinvesteringene i offentlig forvaltning er anslått å gå ned med nær 5 prosent i 1993, men denne nedgangen skyldes langt på vei omgjøringen av Statsbygg fra forvaltningsbedrift til statsforetak. Korrigert for dette er offentlig sektors kjøp av varer og tjenester i Revidert budsjett anslått å vokse med rundt 2 prosent fra 1992 til 1993, som er en halvering av veksten fra året før.

Produksjonsvekst, men fortsatt høy arbeidsledighet

Ifølge de siste nasjonalregnskapstallene vokste BNP for fastlands-Norge med 2 prosent fra 1991 til 1992. På grunn av sterk vekst i oljeproduksjonen økte BNP i alt med 3,3 prosent. Bruttoproduktet i industrien gikk opp med 1,8 prosent i fjor, noe som i vesentlig grad kan føres tilbake til sterk vekst i oljerelatert virksomhet, deriblant verkstedsindustrien. Produksjonsveksten var også forholdsvis sterk i enkelte tjenesteytende sektorer, mens det var fortsatt stagnasjon i aktiviteten i bygge- og anleggsnæringen.

Aktiviteten i fastlandsøkonomien vil trolig fortsette å vokse moderat i inneværende år. Fortsatt sterk vekst i investeringsaktiviteten i Nordsjøen kan ventes å gi ny positiv vekst i industriproduksjonen. I Statistisk sentral-

byrås siste prognoser er produksjonsveksten i fastlandsøkonomien under ett beregnet til 2,3 prosent i 1993. Finansdepartementets tilsvarende anslag i Revidert budsjett for 1993 ligger ett prosentpoeng lavere, blant annet som følge av antatt svakere vekst i innenlandsk etterspørsel. I sin siste prognose plasserer Norges Bank seg mellom disse to anslagene for veksten i fastlandsøkonomien i inneværende år.

Produksjonsveksten i fastlands-Norge i 1992 var ikke sterk nok til å gi vekst i sysselsettingen. Utviklingen gjennom det siste året kan imidlertid tyde på at nedgangen i sysselsettingen har flatet ut. Arbeidsledigheten (målt ved AKU) økte markert fra 1991 til 1992 regnet som årsgjennomsnitt, men de siste kvartalene har ledigheten som andel av arbeidsstyrken ligget forholdsvis stabilt på 5,9 prosent. Både Norges Bank og Statistisk sentralbyrå regner i sine siste prognoser med at AKU-ledigheten vil bli liggende om lag på dette nivået ut 1993.

Økende driftsoverskudd overfor utlandet

Tall fra utenriksregnskapet viser nå et overskudd på driftsbalansen overfor utlandet på

rundt 18 milliarder kroner i 1992. Overskuddet ble såpass betydelig til tross for fall i flere viktige eksportpriser og ekstraordinært store utbetalinger av aksjeutbytte fra oljesektoren til utenlandske eiere. På grunn av svært svak vekst hos mange av Norges viktigste handelspartnere, er norsk eksport av tradisjonelle varer anslått å utvikle seg svakt fra 1992 til 1993. Men lav importvekst, høyere oljepriser og en bedring av rente- og stønadsbalansen vil trolig likevel overskuddet på driftsbalansen øke fra 1992 til 1993.

6.3. ANSLAG PÅ KONSUMPRISUTVIKLINGEN I 1993

I utvalgets rapport fra januar ble det utarbeidet anslag på konsumprisutviklingen i inneværende år. I mars la utvalget fram en ny prisprognose for 1993. Den oppdaterte vurderingen for 1992 ble foretatt etter at prisutsiktene slik de fortonet seg i januar var vesentlig endret. Bl.a. var den observerte prisstigningen i januar og februar lav sett i lys av de modellberegninger anslaget i januar bygde på. Det vises ellers til omtalen i rapporten datert 17. mars 1993, «Oppdatering av lønnstall og prisprognose m.m. i rapport nr. 1/1993 (NOU 1993:7)».

Tabell 6a. Utviklingen i noen økonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår¹⁾

	1992	1993		
	Foreløpig regnskap	SSB	FD	NB
Privat konsum.....	1,8	1,4	1,3	1,5
Offentlig konsum.....	4,6	2,3	2,3	2,3
Bruttoinv. i fast realkapital				
- fastlands-Norge.....	0,8	3,2	-1,6	1,5
- påløpte oljeinv.....	8,6	21,1	16,0	14,0
Eksport.....	6,1	-0,3	-1,4	0,2
- tradisjonelle varer.....	4,1	-0,1	1,0	1,0
Import.....	2,2	3,5	1,7	3,3
- tradisjonelle varer.....	4,2	1,3	1,0	3,1
Bruttonasjonalprodukt.....	3,3	2,4	0,8	1,2
- fastlands-Norge.....	2,0	2,3	1,3	1,7
Utførte timeverk, lønnstakere.....	0,5	0,0	0,1	0,4
AKU-ledighetsprosent.....	5,9	6,1	-	5½-6½
Lønn pr. timeverk.....	2,9	3,0	2¼	2,9
Konsumprisindeksen.....	2,3	2,4	2½	2,8
Driftsbalansen (mrd. kroner).....	17,8	22,1	15,9	20,0

¹⁾ SSB: Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser nr. 5-1993 FD: Anslag ifølge Finansdepartementet, Revidert nasjonalbudsjett for 1993. NB: Anslag ifølge Norges Bank, Penger og Kreditt 1993/2

I marsrapporten anslø utvalget i et eget avsnitt den isolerte virkningen på prisutviklingen av Regjeringens næringslivspakke. Dette avsnittet gjengis i denne rapporten.

I rapporten som nå legges fram har utvalget gjennomgått prisutsiktene på nytt på grunnlag av ny informasjon, bl.a utviklingen i konsumprisindeksen fram til og med mai i år, en prognose utarbeidet av Prisdirektoratet og nye beregninger med kvartalsmodellen KVARTS.

Prisdirektoratets prognose.

Prisdirektoratet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer i perioden mai 1993 – desember 1993. I prognosen er de innsamlete opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på *tilbudssiden* i økonomien. Prognosen ga ikke uttrykk for Prisdirektoratets forventninger til prisutviklingen.

Opplysningene fra de næringsdrivende ble i hovedsak innhentet i begynnelsen av mai måned. Anslagene gjenspeiler derfor i hovedsak de forventningene næringslivet hadde om pris-, kostnads- og etterspørselsutviklingen på det tidspunktet.

Prisdirektoratets materiale gir en samlet konsumprisvekst fra mai til desember 1993 på 0,4 prosent. For tilsvarende periode ett år tilbake var den faktiske veksten 0,7 prosent. I Prisdirektoratets prognose antas det at pristigningen målt over 12 måneder avtar fra 2,4 prosent i juni til 2,1 prosent i desember. Ut fra utviklingen i konsumprisindeksen hittil i år indikerer Prisdirektoratets materiale en gjennomsnittlig vekst i konsumprisindeksen fra 1992 til 1993 på 2,4 prosent.

Nærmere om modellapparatet

I denne rapporten presenteres oppdaterte beregninger med kvartalsmodellen KVARTS. I tillegg har en tidligere nyttet årsmodellen MODAG i forbindelse med beregningen av prisvirkningen av Regjeringens næringslivspakke. En viktig egenskap ved begge modellene er at konsumprisutviklingen i stor grad blir bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader.

I modellberegningene blir enkelte størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene størrelser). I den modellversjonen av KVARTS (og MODAG) som utvalget benytter, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen importpriser og lønnssetter samt avgifter, subsidier og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæ-

ringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten være avhengig av andre forhold i økonomien, jf. omtalen av forutsetningene for prisanslagene nedenfor. Utviklingen i importprisene anslås vanligvis med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. En har også tatt hensyn til betydningen endringene i valutakursene som har funnet sted kan ha for importprisene i 1993, og til at importprisene de siste årene har utviklet seg noe svakere enn konsumprisene internasjonalt. For størrelser som fastlegges av det offentlige er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ikke endres i prognoseperioden. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i lønninger og priser på varer fra primærnæringene.

Både KVARTS og MODAG er kryssløpsbaserte makroøkonomiske modeller. I KVARTS er utviklingen fra kvartal til kvartal knyttet sammen i modellens atferdsrelasjoner, mens MODAG er en årsmodell som bare inneholder gjennomsnittstall for hvert år. Dette kan medføre at modellene gir ulike prognoser på kort sikt. De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i modellene er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner. I modellene bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader. Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, som i utvalgets beregninger er gitt ved beregningstekniske forutsetninger, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes vareinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandsk produserte varer konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen nærmest ubetydelig sammenliknet med virkningen gjennom vareinnsatskostnadene.

Enhetskostnadene bestemmes av arbeidskraftsproduktivitet, lønnskostnadssatser, bruk av vareinnsats og vareinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for vareinnsats bestemmes i modellen ved egne likninger, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

I hjemmeprisrelasjonene inngår hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forkla-

ringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er betydelig usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 6b.

En kjenner nå utviklingen i konsumprisindeksen for årets fem første måneder. Ut fra det jevne forløpet i vekstraten målt over tolv måneder i denne perioden, har en lagt til grunn at konsumprisene i 2. kvartal 1993 er 2,5 prosent høyere enn i tilsvarende periode i fjor.

Utvalget har tradisjonelt lagt til grunn beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten i sine prisprognoser. I denne rapporten har utvalget fått gjennomført modellberegninger med henholdsvis 2 prosent og 4 prosent gjennomsnittlig vekst i årslønn fra 1992 til 1993.

Hvordan den gjennomsnittlige lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten avhenger av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorer. F.eks. har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri og i offentlig sektor. Dette gjelder i særlig grad på kort sikt. Siden utvalget ikke har som oppgave å anslå lønnsutviklingen for enkeltgrupper i prognoseåret, har en som en beregningsteknisk forutsetning lagt til grunn samme prosentvise lønnsvekst i alle sektorer i de enkelte beregningene.

Virkningen på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst vil også avhenge av hvordan årslønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det kan ta tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at ulike forutsetninger om lønnsveksten i 1993 også får selvstendig betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene. Utvalget har derfor også gjort beregninger på lengre sikt for å belyse prisvirkninger av ulik lønnsvekst i 1993 slik de framkommer i modellen. I modellberegningene har en som en teknisk forutsetning lagt til grunn at forskjellen i lønnsvekst skyldes ulike tillegg gitt i 2. kvartal, dvs. fra 1. april. Med en forskjell i årslønnsveksten i de to alternativene på 2 prosentpoeng, blir forskjellen i lønnsverheget inn i 1994 0,6 prosentpoeng. Lønnsutviklingen etter 1. januar 1994 er forutsatt lik i de to alternativene.

I vedlegg D omtales kursutviklingen for norske kroner og de enkelte kronekursbegrepene. Det er fortsatt usikkert hvilket kursleie en vil få for den norske kronen i tiden fremover. Ut fra utviklingen så langt ser imidlertid utvalget det som naturlig å legge til grunn en svakere krone enn den kursen kronen hadde før den faste kursen ble suspendert i desember

1992. Beregningene i marsrapporten bygget på valutakurser på linje med gjennomsnittskursene de to første ukene i mars gjennom resten av året, som innebærer en depresiering målt ved industriens effektive kronekurs på vel 1 1/2 prosent fra 1992 til 1993.

Siden utvalgets marsrapport har kronekursen målt i forhold til ECU vært relativt stabil, mens kronen målt ved industriens effektive kronekurs er noe svekket. Beregningene som presenteres i denne rapporten bygger på en videreføring av valutakursene den 15. juni gjennom resten av året. Målt ved industriens effektive kronekurs innebærer dette en depresiering av kronen med vel 2 1/2 prosent fra 1992 til 1993. Den svekkelsen en har hatt i industriens effektive kronekurs siden 10. desember i fjor, ligger innenfor de svingninger i den effektive kronekursen som fant sted fra kronen ble knyttet til ECU i oktober 1990 til 10. desember i fjor. F.eks. styrket kronen seg med vel 4 prosent fra juni 1991 til september 1992.

Et fall i kronekursen påvirker prisveksten ved at prisen på importerte varer øker målt i norske kroner. Økningen i importprisene påvirker konsumprisene direkte gjennom økte priser for konsumvarer, og indirekte gjennom økte kostnader for norske produsenter som bidrar til å øke hjemmeprisene. Dessuten virker importprisene inn på hjemmeprisene ved at innenlandske produsenter får en konkurransefordel i forhold til importvarer. De økte hjemmeprisene kan i tillegg bidra til en ytterligere økning i prisen på importerte varer. I januarrapporten tok utvalget et visst hensyn til dette i anslagene for importprisene. En legger nå til grunn en mindre depresiering av kronen enn i januarrapporten og følgelig vil andre vurderinger få større betydning i anslaget på importprisutviklingen.

Importprisveksten for tradisjonelle varer har normalt vært lavere enn konsumprisstigningen hos våre handelspartnere. Dette har trolig sammenheng med at produktivitetsveksten i vareproduksjonen er større enn i tjenestetproduksjonen, og at tjenester utgjør en større andel av det private konsumet hos våre handelspartnere enn vår import fra de samme landene. Prisveksten hos våre handelspartnere har avtatt, og den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1992 til 1993 hos våre handelspartnere ventes å bli vel 3 prosent. Importprisene på tradisjonelle varer gikk ned med anslagsvis 1,9 prosent fra 1991 til 1992. Dette har bl.a. sammenheng med den svake utviklingen i prisene for enkelte råvarer, der prisutviklingen er til dels svært konjunkturfølsom. Denne nedgangen er på linje med det utvalget la til grunn i marsrapporten. Fra 1992 til 1993 er det imidlertid i modellberegningen nå for-

utsatt at *veksten* i importprisene for tradisjonelle varer blir i underkant av 1 prosent målt i norske kroner, en nedjustering på 1,7 prosentpoeng i forhold til marsrapporten. En vesentlig årsak til denne nedjusteringen er knyttet til den informasjonen en har fått gjennom foreløpige nasjonalregnskapstall for 1. kvartal i år.

Det er stor usikkerhet knyttet til utviklingen i *råoljeprisene*. De noterte prisene på Nordsjøolje for umiddelbar levering var i gjennomsnitt nesten 19 1/2 USD pr. fat i 1992. I begynnelsen av januar hadde prisen falt til et nivå i underkant av 17 USD pr. fat, men den styrket seg i mars. Gjennomsnittlig oljepris i april og mai var om lag 18 1/2 dollar pr. fat. I første halvdel av juni har prisen falt noe og er pr. 15 juni 17,4 dollar pr. fat. Målt i norske kroner utgjorde dette om lag 120 kr pr. fat. I modellberegningen med KVARTS som presenteres i denne rapporten er det forutsatt en oljepris på 127 kroner pr. fat, det samme som i utvalgets marsrapport. Det gir en vekst på 5 1/2 prosent fra 1992 til 1993.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved økning av prisene. Det har også betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte maksimalprisene. Hjemmeprisene for jordbruksvarene gikk svakt ned fra 1991 til 1992 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. I modellberegningen må en gjøre en forutsetning om utviklingen i en prisindeks som også omfatter andre primærnæringsvarer enn varer fra jordbruket. I følge foreløpige nasjonalregnskapstall falt denne indeksen kraftig i 1. kvartal i år, noe som kan henge sammen med sammensetningen av disse varene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at prisindeksen for primærnæringsvarer i hovedsak blir liggende på samme nivå i 1993 som i 1992.

Utgifter til bolig i konsumprisindeksen omfatter husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer, visse kommunale avgifter og betalte husleier. Grunnlaget for måling av prisutviklingen på boligutgifter i konsumprisindeksen er en kvartalsvis husleieundersøkelse, og utviklingen for husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt de kommunale avgifter representeres ved utviklingen i husleien. Dette innebærer at husleieindeksen veier tungt i konsumprisindeksen. I tillegg omfatter konsumprisindeksen en delindeks for vedlikeholdsutgifter knyttet til bolig.

Husleie er som nevnt eneste representantvare for boligkonsum, og husleieindeksen har vist vesentlig sterkere vekst enn totalindeksen de senere år, selv om veksten har avtatt betydelig siden 1990.

Hittil i år har det vært en markert rentenedgang (se kap. 6.1). Rentesatser inngår imidlertid ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen vil komme indirekte gjennom kostnadene for utleiende og borettslag gjennom husleieindeksen, samt gjennom effekten på den generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og det kan ta tid før de får betydning. Det samme gjelder utviklingen i andre kostnader som påvirker husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader m.v.

Variabelen for boligkonsum i KVARTS omfatter utgifter til bolig og vedlikehold, og kan til en viss grad sammenlignes med delindeksen for bolig- og vedlikeholdsutgifter i konsumprisindeksen. I beregningene med KVARTS har en benyttet modellens relasjoner for pris på boligkonsum. I denne relasjonen inngår bl.a. prisen på kapitalvaren bygninger og anlegg, som omfatter boligkapital. Modellberegningene gir en vekst i prisen på boligkonsum fra 1992 til 1993 på 3,1 prosent og 3,3 prosent med henholdsvis 2 prosent og 4 prosent lønnsvekst. Den registrerte veksten fra 1991 til 1992 i modellens grunnlag var til sammenlikning 3,1 prosent. Delindeksen for bolig- og vedlikeholdsutgifter økte med 3,1 prosent fra mai 1992 til mai 1993.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen. Dessuten vil bl.a. statlig overføringspolitikk kunne påvirke fastsettelsen av slike størrelser. For andre offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Statistisk sentralbyrås undersøkelse av kommunale gebyrer i tilknytning til bolig viste følgende økninger fra januar 1992 til januar 1993:

- renovasjon	6,0	prosent.
- feiing	5,1	"
- vann	6,3	"
- kloakk	11,9	"

Et veid gjennomsnitt av disse gebyrøkningene gir 8,5 prosent vekst i gebyrene fra januar 1992 til januar 1993. Tilsvarende tall for året før var 6,8 prosent.

De kommunale avgiftene knyttet til bolig har et vektgrunnlag på om lag 1 prosent, men representeres i konsumprisindeksen som nevnt over, ved utviklingen i husleieindeksen som fastlegges ved kvartalsvise undersøkelser. Det betyr at en økning i kommunale avgifter først må føre til økt husleie før økningen slår ut i konsumprisindeksen. Blant annet fordi husleieundersøkelsene bare foretas hver tredje

måned og husleien i borettslag mv. som regel bare endres en gang i året, kan det ta tid før endringer i kommunale avgifter i tilknytning til bolig slår ut i indeksen.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier* og blir dermed påvirket av det avgifts- og subsidieopplegget som Stortinget har vedtatt for 1993. De viktigste elementene i dette opplegget er en reduksjon i arbeidsgiveravgiften, en økning i satsen for merverdiavgift, økte forbrukersubsidier, fjerning av kosmetikkavgiften og en omlegging av avgiften på elektrisk kraft. I hovedsak holdes satsene for øvrige særavgifter om lag uendret fra andre halvår 1992. Disse elementene er nærmere omtalt i avsnittet under om virkninger av Regjeringens næringslivspakke.

Elektrisitetsprisene til husholdningene fastlegges vanligvis av kommunene en gang i året. I utarbeidningen av konsumprisindeksen nyttes egne undersøkelser av elektrisitetsprisene. Disse undersøkelsene er halvårlig, men egne undersøkelser gjennomføres dersom det foretas endringer i el-avgiftene gjennom året eller e-verkene annonserer prisendringer. En slik annonsert prisendring ble fanget opp i konsumprisindeksen for april. Således er utviklingen i prisen på elektrisk kraft til husholdningene nå anslått ved å legge til grunn delindeksen for elektrisitet i konsumprisindeksen i april og mai for resten av 1993. Prisveksten for elektrisk kraft oppjusteres dermed med vel 1 prosentpoeng i forhold til marsrapporten, men innebærer fremdeles at en legger til grunn en nedgang i basisprisen for elektrisk kraft.

Tabell 6b. Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 1992 til 1993.

Varegruppe,	Vekst fra 1992 til 1993 (prosent.)
Importpriser:	
Tradisjonelle varer	0,9
Ikke-konkurrerende importvarer	2,7
Primærnæringsvarer	0,0
Råvarer og lite bearbejdede varer	-3,6
Andre varer	1,7
Råolje	5,5
Priser på primærnæringsvarer ¹⁾	-0,3
Elektrisitetspris ²⁾	3,4
Lønnsatser	2 og 4

¹⁾ Dette anslaget er knyttet til hjemmeprisen på jordbruks-, skogbruksprodukter og fisk.

²⁾ Dette anslaget er knyttet til prisen på elektrisk kraft til husholdningene.

Som nevnt vil det ofte være en forenkling å forutsette at enkelte størrelser i modellen kan fastlegges uavhengig av resten av økonomien. I beregningene har en ikke foretatt en gjennomgående revisjon av eksogene forutsetninger som kan påvirkes av en forskjell i lønnsveksten fra ett år til det neste på 2 prosentpoeng. Det er eksempelvis forutsatt samme prisutvikling på importerte varer i de to alternativene, selv om prisfastsettelsen til importører kan påvirkes av pris- og kostnadsutviklingen innenlands. Med flytende kurs er det heller ikke rimelig å forutsette at kursutviklingen for den norske kronen blir uavhengig av utviklingen i lønningene, eller at renteutviklingen blir den samme.

Det er særlig på lengre sikt at slike effekter av ulik lønnsvekst kan bli viktige. I vurderingen av prisutsiktene for 1993 betyr foranklingen som ligger i modellen i form av eksogene anslag noe mindre. Det er således benyttet samme eksogene forutsetninger om utviklingen fra 1992 til 1993 både i alternativet med 2 prosent lønnsvekst og i alternativet med 4 prosent lønnsvekst. Med flytende valutakurser vil kursutviklingen påvirkes bl.a. av lønnsutviklingen i Norge. En 4 prosent lønnsvekst må antas isolert sett å bidra til en svakere kronekurs sammenlignet med en situasjon med 2 prosent lønnsvekst. En slik kursutvikling vil igjen påvirke importprisene og dermed gi et høyere innenlandsk kostnadsnivå enn ved 2 prosentpoeng lavere lønnsvekst. En slik mekanisme er ikke innarbeidet i anslagene.

Resultater:

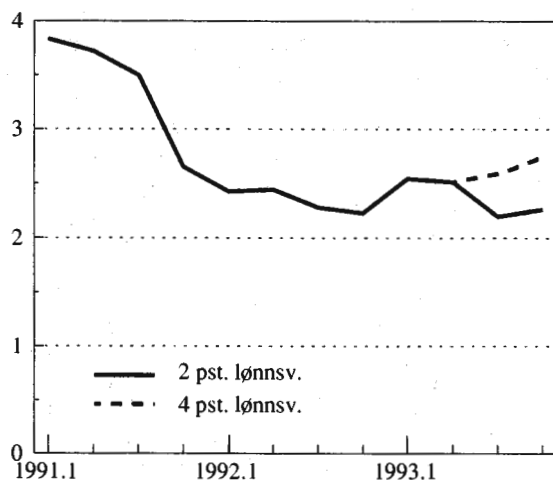
Med forutsetningen om en årslønnsvekst i alle sektorer på 2 prosent fra 1992 til 1993 gir KVARTS en økning i konsumprisene på (2,4) prosent fra 1992 til 1993. Modellberegningen med 4 prosent lønnsvekst gir en konsumprisvekst på 2,6 prosent fra 1992 til 1993. Begge disse alternativene innebærer således en svakt høyere prisvekst i 1993 enn i 1992. Dette er vist i figur 6.1.

Den forutsatte depresieringen av industriens effektive kronekurs på vel 2 1/2 prosent fra 1992 til 1993 bidrar isolert sett til å øke importprisene.

Økningen i merverdiavgiften bidrar isolert sett til økt prisvekst, mens reduksjonen i arbeidsgiveravgiften og avgifts- og subsidieopplegget for 1993 bidrar isolert sett til en lavere prisvekst.

Beregningene med KVARTS som her foreligger gir som resultat 0,3 prosentpoeng lavere prisvekst fra 1992 til 1993 under forutsetningen om 2 prosent lønnsvekst enn de tilsvarende

Figur 6.1
Konsumprisindeksen.
Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

beregningene til marsrapporten. Det er flere grunner til at beregningene nå gir lavere prisvekst, bl.a.:

- Det er lagt til grunn en svakere prisvekst på importerte varer. Til tross for en noe større depresiering av norske kroner, har ny informasjon om importprisutviklingen bl.a. gjennom reviderte nasjonalregnskapstall for 1992 og foreløpige nasjonalregnskapstall for 1. kvartal 1993 trukket anslaget for importprisveksten ned.
- Prisutviklingen for de fem første månedene av 1993 er nå kjent. Utviklingen så langt tilsier en lavere vekst i konsumprisene i de to første kvartalene enn det som fulgte fra beregningene i marsrapporten.

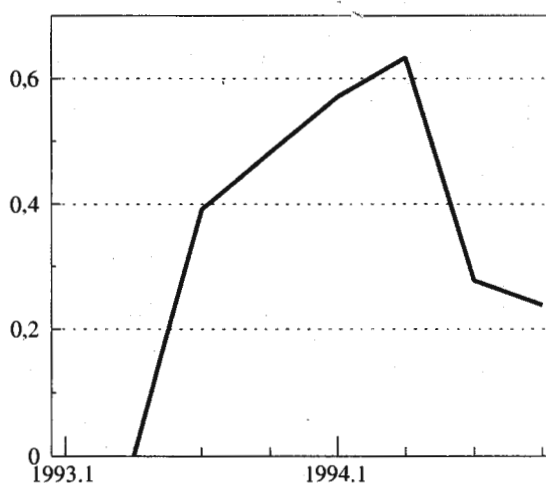
Tabell 6c. Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1992 til 1993 med alternative lønnsvekstforutsetninger. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	Året
Forutsatt lønnsvekst:					
2 prosent.	2,5	2,5	2,2	2,3	2,4
4 prosent.	2,5	2,5	2,6	2,7	2,6

Som tabell 6c viser gir beregningene med 2 prosentpoeng forskjell i lønnsvekstforutsetningene relativt små utslag på den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1992 til 1993.

I modellberegningene er det forutsatt at 2 prosentpoeng høyere lønnsvekst på årsbasis i 1993 skyldes høyere tillegg gitt pr. 1. april. Dette medfører at det særlig er mot slutten av året at prisveksten blir høyere i alternativet med 4 prosent. lønnsvekst. En har derfor undersøkt virkningen på konsumprisene over to år, slik den framkommer i modellen, av forskjellen i forutsetningene om lønnsveksten. Dette er illustrert i figur 6.2.

Figur 6.2
Virkning av 2 prosent høyere lønnsvekst i 1993.
Forskjell i vekst i konsumprisindeksen¹⁾

1) Vekst fra samme kvartal året før i prosentpoeng.

For perioden 1992 - 1994 sett under ett er det forutsatt en differanse mellom lønnsvekstforutsetningene på 2,6 prosentpoeng. Forskjellen utgjøres av den ulike lønnsveksten i 1993 og 0,6 prosentpoeng forskjell i lønnsverhøyet inn i 1994. Lønnsveksten gjennom 1994 er forutsatt lik i de to beregningene. Med det høyeste lønnsvekstalternativet vil det gjennomsnittlige prisnivået i 1994 ligge 0,6 prosent over alternativet med lavest lønnsvekst.

I modellberegningene har en benyttet samme eksogene forutsetninger i de to lønnsvekstalternativene. Som omtalt foran er det således ikke tatt hensyn til at andre forhold av betydning kan påvirkes av lønnsveksten. Forskjellen i de to beregningene kan således ikke direkte tas som uttrykk for betydningen av forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellen.

Virkning på prisutviklingen av Regjeringens næringslivspakke

Regjeringen fremmet i Salderingsproposisjonen tiltak som var innrettet særlig mot å styrke norsk næringslivs konkurransedyktighet. Utvalget har sett nærmere på hvilke virkninger den vedtatte pakken kan ha for utviklingen i konsumprisene. Utvalget har lagt til grunn følgende elementer:

- en reduksjon i arbeidsgiveravgiften med 2,4 prosentpoeng i de avgiftssonene som betaler arbeidsgiveravgift,
- en økning av satsen for merverdiavgift med 2 prosentpoeng,
- en omlegging av el-avgiften og
- en økning i forbrukersubsidier.

I tillegg består pakken av investeringsstøtte til skogbruket, tilskudd til bygging av skip og fiskebåter og særskilte tiltak for Finnmark og Nord-Troms. Dessuten ble den øverste satsen i toppskatten økt som et ledd i finansieringen. Disse siste tiltakene antas å ha liten virkning på prisutviklingen.

Beregningene av effektene av pakken på konsumprisene må nødvendigvis bli usikre. Et utgangspunkt er at endringer i bedriftenes kostnader som følge av tiltakene fullt ut veltes over i prisene. Dersom bare en andel av kostnadsendringen veltes over i prisene, vil driftsmarginene endres tilsvarende.

Reduksjonen i arbeidsgiveravgiften på 2,4 prosentpoeng innebærer at gjennomsnittlige lønnskostnader pr. timeverk reduseres med 2 prosent. Det er ikke opplagt hvor sterkt en slik reduksjon i lønnskostnadene påvirker konsumprisene.

Med utgangspunkt i nasjonalregnskapet kan en konstruere koeffisienter som under bestemte forutsetninger viser summen av direkte og indirekte andeler av ulike primærfaktorer i de enkelte sluttanvendelser. En tar da hensyn til at leveransene fra de innenlandske næringene krever leveranser fra andre næringer og at produksjonen av slike leveranser igjen krever innsats av primærfaktorer. I denne sammenhengen er en interessert i å benytte summen av de direkte og indirekte andelene for lønnskostnader anvendt til privat konsum. En slik samlet andel betegnes *kryssløpskorrigert lønnskostnadsandel*, og er i Mæhle (1992)¹⁰ beregnet til 0,3 i 1990.

En tolkning av dette er at en økning i lønnskostnadene pr. timeverk på 1 prosent medfører en konsumprisvekst på 0,3 prosent ved full kostnadsoverveltning og når annen

primærinnsats (importerte varer, netto indirekte skatter, kapitalslit og driftsresultat) holdes uendret. Dersom en betrakter alle netto indirekte skatter som verdiavgifter som påvirkes av en lønnskostnadsøkning, vil en reduksjon i lønnskostnadene med 2 prosent redusere konsumprisene med 0,7 prosent.

En slik betraktningssmåte tar imidlertid ikke hensyn til produsentenes atferd. Utvalget har derfor fått foretatt beregninger på de makroøkonomiske modellene KVARTS og MODAG. Endringer i de variable enhetskostnadene slår systematisk ut i prisene med ulik hastighet i de to modellene. Slikt sett representerer de alternative beskrivelser av økonomiens virkemåte på kort sikt.

Ifølge beregningen på KVARTS bidrar reduksjonen i arbeidsgiveravgiften isolert sett til å redusere konsumprisveksten fra 1992 til 1993 med 0,3 prosentpoeng. Ifølge beregningen på MODAG bidrar reduksjonen i arbeidsgiveravgiften isolert sett til å redusere konsumprisveksten fra 1992 til 1993 med 0,6 prosentpoeng. Avviket mellom anslagene er knyttet dels til at de økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i modellene ikke er identiske, og dels til måten de økonomiske sammenhengene er tallfestet på. Det er det sistnevnte momentet som er av klart størst betydning.

I begge modellene vil reduksjonen i arbeidsgiveravgiften bidra til lavere variable enhetskostnader, og som nevnt ovenfor bestemmes hjemmeprisene i modellene i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader. Det er grunn til å tro at KVARTS i større grad enn MODAG gir en riktig beskrivelse av hvor raskt slike kostnadsendringer vanligvis slår ut i prisene, men det er usikkert hvor godt modellene beskriver atferden knyttet til denne tiltakspakken. Det kan tenkes at det forhold at disse tiltakene innføres samtidig innebærer at kostnadsoverveltningen i bedriftene ikke følger det mønsteret som er angitt i modellene.

MODAG fanger i tillegg opp en effekt som en antar gjør seg gjeldende ved en reduksjon i arbeidsgiveravgiften som KVARTS ikke har innarbeidet. I noen sektorer i MODAG vil reduksjonen i lønnskostnadene som følger av redusert arbeidsgiveravgift føre til at bedriftene erstatter noe av vareinnsatsen med arbeidskraft for å oppnå en ytterligere kostnadsreduksjon og dermed lavere priser. Denne substitusjonseffekten er mangelfullt innarbeidet i den ellers mest oppdaterte versjonen av KVARTS.

Økningen i satsen for merverdiavgift fra 20 til 22 prosent, bidrar til en økning i prisene på momsbelagte varer på 1,67 prosent dersom av-

¹⁰ Mæhle, N.Ø. (1992): «Kryssløpsdata og kryssløpsanalyse 1970-1990», rapporter 92/26, SSB.

giftøkningen fullt ut veltes over i prisene. Om lag 70 prosent av det innenlandske private forbruket består av momsbelagte varer og tjenester, slik at tiltaket isolert sett bidrar til å øke konsumprisene med 1,2 prosent dersom kostnadsøkningen veltes fullt ut i prisene.

Av fjorårets bevilgning til forbrukersubsidier var 649 mill. kr avsatt til melk, og i statsbudsjettet for 1993 ble dette beløpet foreslått fjernet. Som et ledd i tiltakspakken ble det for første halvår 1993 avsatt 420 mill. kr til subsidier som omfatter melk og ost. For andre halvår er det bevilget 580 mill. kr til gradert merverdiavgift eller lovfestet momskompensasjon til melk, ost og kjøtt. (Stortinget har nå vedtatt at en skal ha lovfestet momskompensasjon til melk, ost og kjøtt framfor gradert merverdiavgift). Tiltakspakken omfatter således 1 mrd. kroner i forbrukersubsidier og bidrar isolert sett til å redusere konsumprisene med 0,3 prosent dersom de økte subsidiene slår fullt ut i prisene. Dersom en ser økningen i forbrukersubsidiene i forhold til nivået på forbrukersubsidiene i 1992 vil prisvirkningen ved full overveltning i prisene være 0,1 prosentpoeng.

Fra 1. januar ble *avgiften på elektrisk kraft* lagt om. Hovedtrekkene i dette nye opplegget er innføring av en ny avgift på produksjonsleddet (produksjonsavgift) på 1,2 øre/kwh og en differensiert el-avgift der kraftkrevende industri, treforedling og veksthusnæringen fritas for el-avgift, annen industri betaler 2,3 øre/kwh og øvrige brukere, dvs. det øvrige næringslivet, husholdninger og offentlig forvaltning betaler 4,6 øre/kwh. I Nasjonalbudsjettet 1993 ble det varslet en slik omlegging av el-avgiften, men en la da beregningsmessig til grunn en produksjonsavgift på 1,5 øre/kwh og el-avgift på forbruksleddet på 3,6 øre/kwh. I forhold til de foreløpige forslagene i Nasjonalbudsjettet innebærer det vedtatte opplegget for el-avgiften en samlet økning i el-avgiften for husholdninger og øvrig næringsliv på 0,7 øre/kwh dersom produksjonsavgiften fullt ut veltes over i prisen på elektrisitet.

Redusert elektrisitetspris for industrien vil i liten grad berøre utviklingen i konsumprisene i 1993. Det er i første rekke elektrisitetsprisen til husholdningene og det øvrige næringslivet som påvirker utviklingen i konsumprisene. Dersom produksjonsavgiften fullt ut ble veltet over i prisen på elektrisitet, ville denne delen av avgiftsopplegget isolert sett bidra til å øke konsumprisene med i underkant av 0,1 prosent.

I tabell 6d er virkningene av næringslivspakken på konsumprisindeksen sammenfattet.

Tabell 6d. Bidrag til endringer i konsumprisindeksen av Regjeringens tiltakspakke.

Element:	Virkning i prosentpoeng i forhold til NB93
Merverdiavgiftsøkning	1,2
Redusert arbeidsgiveravgift	-0,6 - -0,3
El-avgift	0,1
Forbrukersubsidier	-0,3
Sum	0,4 - 0,7

I statsbudsjettet for 1993 ble det i tillegg foreslått en halvering av kosmetikkavgiften fra 1. januar 1993 og en full avvikling fra 1. desember 1993. I Salderingsproposisjonen fulgte Regjeringen opp Stortingets vedtak av 27. november 1992 om å avvikle kosmetikkavgiften fra 1. januar 1993. I forhold til forslaget i statsbudsjettet for 1993 vil avviklingen av kosmetikkavgiften isolert sett bidra til i underkant av 0,1 prosent lavere konsumpriser.

Konklusjon

Utvalget la 17. mars fram en oppdatert vurdering av prisutsiktene for 1992 etter at prisutsiktene slik de fortonet seg i januar var vesentlig endret. Med de beregninger og forutsetninger som lå til grunn for utvalgets vurderinger i mars, regnet utvalget det som mest sannsynlig med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på rundt eller i underkant av 3 prosent fra 1992 til 1993.

Utviklingen i konsumprisindeksen siden mars har vært noe mer moderat enn det modellberegningene som ble gjennomført i forbindelse med marsrapporten antydte. I de fem første månedene i år lå konsumprisindeksen 2,5 prosent over nivået i samme periode i fjor. Det er foretatt nye modellberegninger hvor det i tillegg til den registrerte prisutviklingen er tatt hensyn til ny informasjon om faktorer bak prisutviklingen, bl.a. gjennom nye tall fra nasjonalregnskapet.

Prisdirektoratet har utarbeidet et materiale som indikerer at den gjennomsnittlige veksten i konsumprisindeksen fra 1992 til 1993 vil bli 2,4 prosent.

I modellberegningene er det lagt vekt på å belyse hvordan prisveksten gjennom 1993 kan påvirkes av ulike forutsetninger om lønnsveksten. Utvalget har derfor foretatt modellberegninger både under forutsetning av 2 prosent årslønnsvekst og under forutsetning av 4 prosent årslønnsvekst fra 1992 til 1993. Det er forutsatt samme årslønnsvekst i alle næringer. Utvalget legger fortsatt til grunn stigende im-

portpriser, men veksten i importprisene er nedjustert i forhold til i marsrapporten. Utvalget har som en teknisk forutsetning lagt til grunn at alle valutakurser holdes konstante fra 15. juni og ut året. Dette innebærer en gjennomsnittlig depresiering av industriens effektive kronekurs fra 1992 til 1993 på vel 2 1/2 prosent.

Forutsatt en årslønnsvekst på 2 prosent indikerer modellberegningene en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1992 til 1993 på 2,4 prosent.

Modellberegningene med 4 prosent årslønnsvekst fra 1992 til 1993 gir en konsumprisvekst fra 1992 til 1993 på 2,6 prosent.

Virkningene på konsumprisene av ulik lønnsvekst i 1993 vil ikke være uttømt det første året. Modellberegningene indikerer at i al-

ternativet med høyest lønnsvekst vil prisnivået i 1994 kunne ligge om lag 0,6 prosent høyere enn i alternativet med 2 prosentpoeng lavere lønnsvekst i 1993.

I marsrapporten anslo utvalget virkningene på konsumprisene av Regjeringens næringslivspakke. Den isolerte virkningen på konsumprisene i 1993 av den vedtatte næringslivspakken ble anslått av utvalget å være mellom 0,4 og 0,7 prosent. Usikkerheten er i stor grad knyttet til virkninger på prisene av den reduserte arbeidsgiveravgiften, men også priseffektene av de andre tiltakene er usikre.

Med de forutsetningene som er beskrevet foran, anser utvalget det som mest sannsynlig med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på om lag 2 1/2 prosent fra 1992 til 1993.

Vedlegg A

Lønnsoppgjørene i 1992 og 1993

1. LØNNSOPPGJØRENE I 1992

I 1992 var det etter vanlig mønster igjen hovedoppgjør for de fleste lønnstakere.

Fra Regjeringens side ble det gitt uttrykk for at gjennomføringen av inntektsoppgjørene var organisasjonenes ansvar. Regjeringen var imidlertid innstilt på å drøfte eventuelle spørsmål organisasjonene måtte ta opp.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 11. februar. Hovedpunktene i vedtaket var:

- økning i kjøpekraften som særlig må komme de laveste og midlere lønte til gode.
- lokale forhandlinger på vanlig måte etter de bestemmelser og kriterier som er fastlagt i de enkelte overenskomster.
- forbedring i ordning med avtalefestet pensjon (AFP)
- fleksibel arbeidstid for småbarnsforeldre.

Videre gikk Representantskapet inn for et samordnet oppgjør, men innenfor rammer som ga adgang til forbrundsvisse tilpasninger i overenskomstene.

I NHO's hovedstyremøte 20. februar 1992 ble følgende lagt til grunn for tariffoppgjøret:

- det er ikke rom for sentrale tillegg ved årets oppgjør når målet er å bedre konkurranseevnen i forhold til våre viktigste konkurransepartnere.
- eventuelle lokale lønnstillegg må begrenses til bedrifter med god lønnsomhet og dokumentert konkurransekraft.
- bedrifter med særlig svak økonomi bør redusere sine lønnskostnader.

Den 25. mars overleverte LO sine tallfestede krav i oppgjøret, men NHO's krav ble framlagt 27. mars. Det ble forhandlet fram til 30. mars. Partene besluttet da å ta pause i de sentrale forhandlingene fram til 7. april. I mellomtiden foregikk det forbrundsvisse tilpasseingsforhandlinger. Rammen for disse forhandlingene ble satt til 30 øre i timen.

Den 10. april ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til meklings. Den 21. april møtte partene til meklings.

Den 27. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av

partene. Meklingsforslaget ble godkjent ved uravstemming 22. mai.

Det ble enighet om følgende tillegg:

- I overenskomstområder som har lokal forhandlingsrett og hvor årslønnen er under kr 157000, gis det et tillegg på 60 øre i timen. I alle øvrige overenskomstområder med lokal forhandlingsrett, gis det ikke sentrale tillegg.
- I overenskomstområder uten lokal forhandlingsrett hvor årslønnen er under kr 185 000, gis det et tillegg på 120 øre i timen. I alle øvrige overenskomstområder uten lokal forhandlingsrett, gis det ikke sentrale tillegg.

Det ble regnet med at ca 20 prosent av alle arbeidstakere i hele LO/NHO-området fikk sentrale lønnstillegg ved dette oppgjøret. De sentrale tilleggene slår gjennomsnittlig ut med 23 øre i timen fra 1. april for hele området. Medregnet tillegget til bransjenes tilpasninger på 30 øre i timen, gir dette et bidrag til årslønnsveksten fra 1991 til 1992 på 0,4 prosent.

Om lavlønnsgarantiordningen heter det:

«LO og NHO anbefaler at utbetalingstidspunktet for de tradisjonelle lavlønnsgarantiordninger flyttes fra 1.10. til den enkelte overenskomsts utløpstidspunkt. Med sikte på at flytting kan skje fra og med tariffoppgjøret i 1993, hvis overenskomstpartene er enige om det, gjennomføres i god tid før våroppgjøret nødvendig forberedende arbeid. Som et ledd i eventuelt flytting av virkningstidspunktet endres også beregningsgrunnlaget fra 2. til 4. kvartal.»

Det ble beregnet at garantitillegget 1. oktober 1992 ville bidra til årslønnsveksten med 0,1 prosent.

I avtalen heter det (i likhet med i tidligere avtaler) at på bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene forbundsvist eller lokalt avtale at tilleggene helt eller delvis kan utbetales fra et annet tidspunkt e.l.

Om lokale forhandlinger sies det i avtalen (også det som i tidligere avtaler) at de skal føres på basis av de enkelte overenskomstområder, og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftenes økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. Forhandlinger om eventuell lokal lønnsfastsettelse kunne først påbegynnes etter at meklingsforslaget var vedtatt, dvs. 22. mai.

Fra 1. oktober 1992 ble ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) bedret ved at AFP-

pensjonen ble øket fra ca 52 prosent til ca 60 prosent av gjennomsnittlig årslønn for voksne arbeidere ved full opptjening. Dette ble oppnådd ved at gjeldende ordning fikk et tillegg pr. måned på kr 950. Det er vedtatt skattefrihet for tariffestet sluttvederlag for dem som blir AFP-pensjonister.

Forbedringen i AFP skjer ved at arbeidsgiverne:

- øker innbetalingen til Sluttvederlagsordningen fra 0,20 prosent til 0,35 prosent av beregningsgrunnlaget fra 1. oktober 1992.
- øker innbetalingen til AFP-fondet fra 0,12 prosent av lønnsutbetalingene til 0,27 prosent fra 1. oktober 1992.

Det statlige bidraget ble opprettholdt med 40 prosent av den opprinnelige AFP-pensjonen.

Aldersgrensen på 65 år sto fast i 1992, men det var prinsipiell enighet mellom partene om nedsettelse til 64 år fra 1. oktober 1993.

Partene viste ellers til Statsministerens brev av 9. april 1992 om tiltak som gjelder barnefamiliene. I brevet heter det:

«Regjeringen viser til kravene Landsorganisasjonen i Norge har reist i årets tarifforhandlinger.

Regjeringen legger i sitt arbeid, i samsvar med langtidsprogrammet, stor vekt på barnefamiliens situasjon og barnas oppvekstvilkår. Bl.a. er barnehageutbyggingen trappet markert opp, barnetrygden og spesielt småbarnstillegget har fått en betydelig reell økning og den lønnede fødselspermisjonen økte fra 1. april 1992 til 42 uker med 80 prosent lønnskompensasjon.

Situasjonen i norsk økonomi og de store underskuddene på statsbudsjettet, gjør at det er et begrenset handlingsrom i budsjettpolitikken. Regjeringen må derfor foreta en streng prioritering der mulige sosiale reformer må veies opp mot hverandre og mot andre viktige tiltak.

Dersom det blir anbefalt et forhandlingsresultat som sikter mot en bedret konkurranseevne og dermed økt sysselsetting, er Regjeringen likevel innstilt på å foreslå viktige reformer for barnefamiliene. På en slik bakgrunn vil Regjeringen i den kommende stortingsmelding om likestilling og i budsjettet for 1993 foreslå overfor Stortinget en videre utvidelse av fødselspermisjonen allerede fra 1. april 1993. En vil foreslå at den samlede permisjonstida økes til 52 uker med 80 prosent lønnskompensasjon, alternativt 42 uker med 100 prosent kompensasjon. Av hensyn til fedrenes mulighet for aktivt å ta del i omsorgen av barnet, bør 4 uker av denne permisjonstida forbeholdes disse. Utvidelse av fødselspermisjonen skal også gjelde forholdsvis ved adopsjon.

Videre tilsier forebyggende medisinske hensyn for moren og det ufødte barnet at svangerskapspermisjon – morens lønte permisjonsrett før fødsel – utvides fra to til tre uker.

Regjeringen har merket seg LO's krav om fleksibel arbeidstid for småbarnsforeldre. Videre at LO's mål ved dette tariffoppgjøret er å få til en avtale om rett til å ta ut deler av fødselspermisjonen – permisjon etter fødsel – i form av kortere daglig/ukentlig arbeidstid for

å lette situasjonen for yrkesaktive småbarnsforeldre.

Regjeringen er enig med LO i at denne gruppen er hardt presset både økonomisk og på tid, og vil positivt bidra til å bedre situasjonen for denne gruppen.

Regjeringen er innstilt på, sammen med arbeidslivets parter, å foreta et utredningsarbeid om disse spørsmål. Økonomiske konsekvenser og praktiske sider ved ulike ordninger, herunder et mer fleksibelt uttak av fødselspermisjon, må gjennomgås og vurderes.

Arbeidet skal ha en fremdriftsplan som sikrer at en kan ta standpunkt til eventuelle uttak av fødselspermisjon i form av kortere daglig/ukentlig arbeidstid før ny utvidelse av fødselspermisjon i 1993. Disse spørsmål vil også bli omtalt i meldingen til Stortinget.»

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), var det ingen sentrale forhandlinger. Forhandlingene ble i stedet ført mellom de enkelte landsforeningene på arbeidsgiversiden og forbundene på arbeidstakersiden. Endel av disse forhandlingene gikk til mekling.

Norsk Rutebilarbeiderforbund satte iverk en begrenset streik fra 27. april. Streiken ble avsluttet 29. mai, da partene ble enige om å løse oppgjøret ved frivillig voldgift i Rikslønnsnemnda.

Mellom NHO og Norsk Styrmannsforening ble det etter en kort streik enighet om Riksmeklingsmannens forslag til avtale.

I oppgjøret mellom NHO og Det norske maskinistforbund gikk maskinistene til streik fra 27. april. Etter en kort streik vedtok de å sende ut Riksmeklingsmannens forslag til avtale til uravstemming uten anbefaling. Forslaget ble forkastet og maskinistene gikk ut i ny streik (ferger, kystfart m.v.) Streiken ble avsluttet etter kort tid da det ble klart at regjeringen ville foreslå tvungen lønnsnemnd.

I varehandelen ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon enige om et generelt tillegg på kr 195 i måneden, som tilsvarer 120 øre i timen. I tillegg ble det foretatt visse tekniske endringer i overenskomsten innen en ramme på 30 øre pr. time. Dessuten ble det enighet om et nytt lønssystem som skal være et alternativ til det eksisterende.

I foretnings- og sparebanker ble partene enige om at det i år ikke skal gis sentrale tillegg.

I forsikringsvirksomhet ble det gitt et tillegg på 0,8 prosent fra 1. mai.

Offentlig sektor

I staten ble det den 26. mai etter mekling enighet mellom Arbeids- og administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutning og Norsk Lærergag om en ny to-årig avtale. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- 0,1 prosent til lokale forhandlinger pr. 1. oktober 1992. Pengene tas av innsparte midler og regnes ikke med i lønnsrammen.
- pr. 1. januar 1993 ble det gitt en sentral justeringspott på 0,2 prosent og en lokal justeringspott på 0,1 prosent.

Om avtalefestet pensjon (AFP) sies det at partene i statssektoren vil vurdere behovet for ytterligere utredninger vedrørende en pensjonsordning for 64-åringer i staten fra 1. oktober 1993. De nærmere vilkår for en ordning forutsettes avklart ved mellomoppgjøret 1993 når man har sett utformingen av LO/NHO-opplegget.

I *kommune* la Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale 27. mai 1992. Akademikergruppene i kommunene (AF-K) og YS-Seksjon kommune (YS-K) med unntak av Norsk Hjelpepleierforbund (NHF) godkjente forslaget som ble lagt fram av Riksmeklingsmannen. LO's forhandlingssammenslutning i kommunesektoren (LOK) gikk ut i streik og konflikten endte med tvungen lønnsnemnd. Det samme gjorde konflikten mellom KS og NHF. Forslaget YS (unntatt NHF) og AF godkjente innebar følgende:

- stigeendringer og ett lønnstrinns opprykk for direkte plasserte stillinger utgjorde 1,95 prosent pr. 1. mai.
- til lokale forhandlinger pr. 1. mai ble det avsatt 0,45 prosent. I tillegg var det avsatt 0,3 prosent til lokale forhandlinger pr. 1. januar 1992.

For de to gruppene som var i konflikt, avga Rikslønnsnemnda kjennelse i oktober 1992. I konflikten mellom KS og NHF betyr kjennelsen at hjelpepleierne får et lønnstillegg utover det som følger av Riksmeklingsmannens forslag av 27. mai 1992 for kommunesektoren. Tilleggene ble gjort gjeldende fra 4. juli 1992. Virkningstidspunktet for lokale forhandlinger ble satt til 1. mai. Årslønnsveksten fra 1991 til 1992 for hjelpepleierne blir etter dette om lag 4 1/2 prosent.

I konflikten mellom KS og LOK innebærer kjennelsen at det i hovedtrekk gis samme lønnstillegg som AF og YS (unntatt NHF) oppnådd ved forhandlingene våren 1992. (Rikslønnsmannens forslag av 27. mai 1992). Virkningstidspunktet for LOKs medlemmer ble imidlertid forskjøvet fra 1. mai til 16. juni.

2. LØNNSOPPGJØRENE I 1993

På de fleste tariffområder ble det i 1992 inngått to-årige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1993.

I tilknytning til møtene i Kontaktutvalget, ble det fra Regjeringens side bl.a. påpekt at ansvaret for gjennomføringen av inntektsoppgjørene først og fremst lå hos partene i arbeidslivet.

Videre ble det bl.a. vist til at ansvarsfordelingen i Sysselsettingsutvalgets solidaritetsalternativ består konkret i at partene i arbeidslivet påtar seg oppgaven med å sikre tilstrekkelig lav lønnsvekst i årene framover, mens myndighetene på sin side setter i verk sysselsettingsskapene tiltak over budsjettet. Regjeringen regnet med at partene var innstilt på å gjennomføre en linje med lave nominelle tillegg.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjørene 9. februar 1993. Hovedpunktet i vedtaket var opprettholdelse av kjøpekraften for de lavtlønte. Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene ved oppgjøret.

Hovedstyret i NHO la bl.a. følgende prinsipper til grunn for inntektsoppgjøret:

- tiltakspakken og fallet i kroneverdi må ikke bli spist opp av lønnsøkninger, men må i sin helhet bli benyttet til å styrke bedriftene.
- de lokale lønnsforhandlinger/-vurderinger bør være avsluttet innen 1. juli 1993 for alle grupper ansatte.
- nedsettelse av pensjonsalderen til 64 år i AFP-ordningen innebærer ingen generelle nedsettelse av pensjonsalderen, og forutsetter myndighetenes medvirkning når det gjelder finansiering.

Forhandlingene mellom LO/NHO startet 23. mars. Den 29. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til meklings. Den 15. april la Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av partene. Forslaget innebar følgende tillegg fra 1. april 1993:

- arbeidstakere uten lokal forhandlingsrett gis et lønnstillegg på kr 1,- pr time.
- arbeidstakere med lokal forhandlingsrett gis et lønnstillegg på kr 0,60 pr time.

De sentrale tilleggene slår gjennomsnittlig ut med 72 øre pr time eller 0,8 prosent pr 1. april.

På vanlig måte skal det gis garantitillegg fra 1. oktober 1993.

I avtalen heter det at på bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at de sentralt avtalte tilleggene helt eller delvis skal bortfalle eller utsettes til et senere tidspunkt.

Om lokale forhandlinger sies det i avtalen at de skal føres på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs bedriftenes økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

Fra 1. oktober 1992 ble ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) bedret ved at AFP-pensjonen ble øket fra ca 52 prosent til ca 60 prosent av gjennomsnittlig årslønn for voksne arbeidere ved full opptjening. Dette ble opp-

nådd ved at AFP-pensjonister fikk tariffestet sluttvederlag som ble skattefritt. Beløpet utgjorde kr 950 pr. måned.

Det statlige bidraget ble opprettholdt med 40 prosent av den opprinnelige AFP-pensjonen.

Aldersgrensen på 65 år sto fast i 1992, men det var prinsipiell enighet mellom partene om nedsettelse til 64 år fra 1. oktober 1993, se omtalen av avtalen mellom LO/NHO for oppgjøret i 1992.

I løpet av forhandlingene var det løpende kontakt mellom partene og Regjeringen og mellom Riksmeklingsmannen og Regjeringen. Et sentralt punkt i disse kontaktene var spørsmålet om utvidelse av AFP. For å bidra til å løse en fastlåst meklings situasjon gikk Regjeringen med på å foreslå for Stortinget enkelte statlige bidrag. I brev av 14. april fra Finansministeren til Riksmeklingsmannen heter det bl.a.:

«Dersom det blir anbefalt et forhandlingsresultat som sikrer et moderat inntektsoppgjør og styrker grunnlaget for økt sysselsetting, er Regjeringen innstilt på å foreslå for Stortinget en begrenset utvidelse av statlig medfinansiering av AFP gjennom en engangsbevilgning på 50 mill. kroner til AFP-ordningens fond og de nødvendige lovendringer. Et slikt tilskudd vil styrke AFP-ordningens økonomi, noe som vil bidra til å gjøre bedriftenes kostnader lavere enn hva som ellers ville ha vært tilfellet. Statens bidrag til de løpende pensjoner begrenses oppad til 40 prosent av pensjonsutbetalinger til 65- og 66-åringer som i dag.

Stortinget vedtok i fjor skattefrihet for sluttvederlag knyttet til AFP-ordningen, basert på den aktuelle aldersgrensen på 65 år. Ordlyden i lovbestemmelsen er riktignok mer generelt formet. Regjeringen er innstilt på at dette skattefritaket også skal omfatte en utvidelse av AFP-ordningen i form av senkning av aldersgrensen til 64 år. Dette vil i tilfelle bli forelagt Stortinget.

Regjeringen er også innstilt på å foreslå at skattebegrensingsregelen for pensjonister med lav inntekt også skal omfatte AFP-pensjonister på 64 år.»

I avtalen viser partene også til et brev av 14. april 1993 fra Statsministeren til Riksmeklingsmannen hvor det heter at Regjeringen er innstilt på å nedsette et offentlig utvalg for å vurdere spørsmål knyttet til overgangen fra yrkesaktivitet til pensjon. Dette utvalg er nå oppnevnt med frist for arbeidet til 15. januar 1994.

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), ble det også brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til meklings. Den 15. april ble det også her oppnådd enighet om avtale som ga de samme generelle tilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

I varehandelen ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon enige om tillegg fra 1. april med en ramme på kr 1,- pr time. For arbeidstakere

med lønnsnivå under om lag 133 000 i året ble det gitt tillegg på inntil kr 2,- pr time. For arbeidstakere med lønnsnivå over om lag kr 133 000 ble tillegget kr 0,60 pr time.

I *forretnings- og sparebankene* kom partene fram til en avtale som innebar et generelt tillegg på 1,7 prosent fra 1. mai i år. Avtalen innebar også at enkelte grupper som i dag faller utenom de normerte stillingsrammer over en periode vil nå lønnsstrinn 17 i bankregulativet. Det antas at dette vil omfatte om lag 5 prosent av de bankansatte.

I *forsikringvirksomheten* er partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai i år på 1,65 prosent.

Oppgjørene i offentlig sektor

I *staten* ble det den 30. april i år enighet mellom Administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutninger og Norsk Lærerglag om følgende tillegg:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på hovedlønnsregulativet på kr 2 100 pr år.
- Med virkning fra 1. mai skal det gjennomføres sentrale og lokale forhandlinger med rammer på henholdsvis 0,7 og 0,35 prosent.

Nedsettelse av aldersgrensen til 64 år i AFP var også et sentralt spørsmål i statsoppgjøret. I avtalen for 1992 ble det sagt at partene i statssektoren vil vurdere behovet for ytterligere utredninger vedrørende en pensjonsordning for 64-åringer i staten fra 1. oktober 1993. De nærmere vilkår for en ordning ble forutsatt avklart ved mellomoppgjøret 1993 når man hadde sett utformingen av LO/NHO-opplegget.

Partene ble enige om at det også i staten innføres en ordning med AFP for 64-åringer tilsvarende ordningen i LO/NHO-oppgjøret. For å sikre dette ble skattebegrensingsregelen også gjort gjeldende for AFP-pensjonister i offentlig sektor. Videre gis et garantitillegg på kr 750 pr måned for å ta hensyn til at sluttvederlaget på kr 950 pr måned gis skattefritt til AFP-pensjonister i privat sektor.

Ved fylte 65 år går AFP-pensjonister i offentlig sektor over på dagens ordning bygd på tjenestepensjon.

I *kommunene* ble det 1. mai enighet om et generelt tillegg på kr 2 100 pr år på alle lønnsstrinn. Med virkning fra 1. oktober i år skjer det endringer i lønnsrammesystemet/ stillingsregulativet. Dette innebærer at enkelte grupper får et opprykk på 1-3 lønnsstrinn. Rammen pr 1. oktober er satt til 1,1 prosent eller 0,28 prosent på årsbasis.

I *kommuneoppgjøret* ble også partene enige om en AFP-ordning for 64-åringer tilsvarende ordningen i LO/NHO-oppgjøret.

Vedlegg B

Sammenlikning av kvinne- og mannslønn

1. INNLEDNING

I dette vedlegget går en nærmere inn på lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn det siste ti-året. Selv om det generelt har vært en tilnærming mellom kvinners og menns lønn i denne perioden, er det fortsatt slik at gjennomsnittslønnen for kvinner ligger under menns gjennomsnittslønn.

En større andel kvinner enn menn er ansatt i næringer/bransjer med et lavt lønnsnivå. Dermed varierer forskjellen mellom menns og kvinners gjennomsnittslønn innen ulike næringer og bransjer. Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns i 1992 varierte fra om lag 91 prosent for kommuneansatte til om lag 72 prosent for ansatte i forsikringsvirksomhet og i forretningsmessig tjenesteyting.

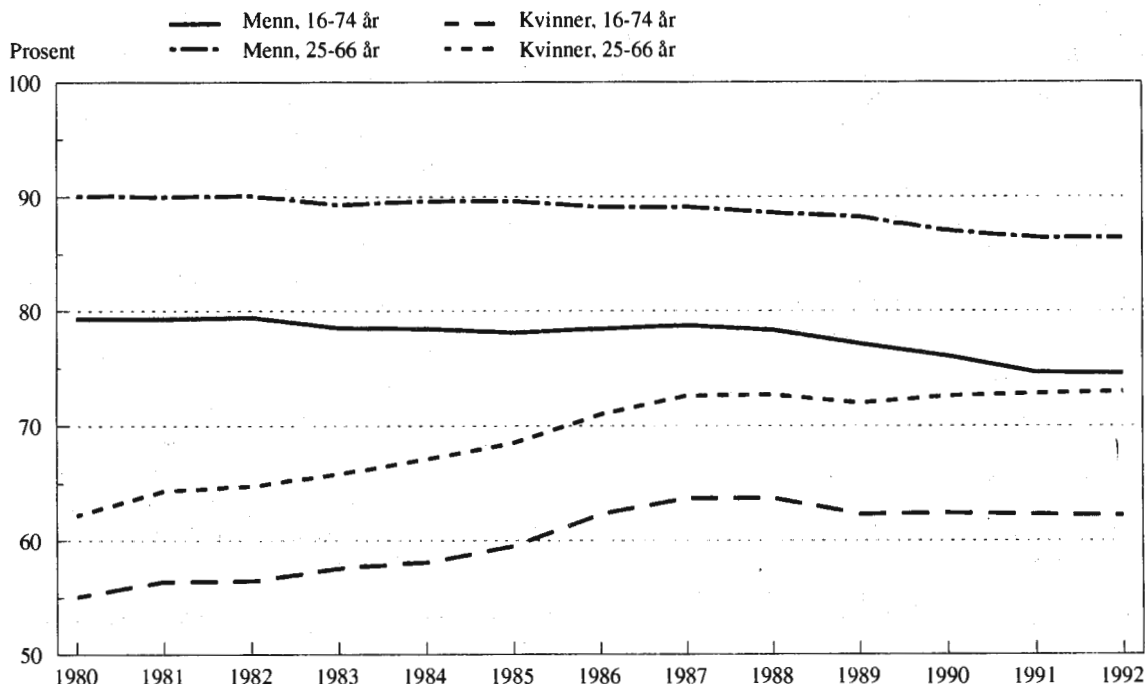
Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen samme næring skyldes flere forhold. Bl.a. har menn generelt et høyere utdanningsnivå enn kvinner, selv om det har vært en utjevning blant de yngre årsklasser i arbeidsstyrken. Flere menn enn kvinner er ledere. Dessuten har menn i gjennomsnitt flere og høyere tillegg til den faste lønnen. Men det som i følge en nylig offentliggjort analyse¹¹⁾ synes å bety mest for lønnsforskjellene mellom kvinner og menn, er at de arbeider på ulike stillingsnivåer. Ulik fordeling av kvinner og menn på bedrifter har mindre betydning. Videre viser analysen at innenfor et område betyr segregering på bransjer lite for lønnsforskjellene.

De sentrale organisasjonene har i stadig sterkere grad satt likelønn mellom kvinner og

¹¹⁾ (Trond Petersen, Lars-Erik Becken og Vemund Snartland, (1993): Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat sektor. Institutt for sosiologi. Universitetet i Oslo).

Figur B1.

Andelen menn og kvinner i arbeidsstyrken. 1980-1992

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsene

menn på dagsorden. I denne sammenheng kan nevnes rammeavtalen mellom LO og NHO om likestilling mellom kvinner og menn i arbeidslivet og Hovedavtalen for arbeidstakere i staten som sier at det skal opprettes likestillingsavtaler for å fremme likestillingen mellom kjønnene. Norge har også undertegnet ILO-konvensjon om lik lønn for arbeid av lik verdi og konvensjon om diskriminering i spørsmål om sysselsetting og yrke.

Vedlegget tar først for seg utviklingen i kvinners og menns yrkesaktivitet. Deretter omtales lønnsnivå, lønnsutviklingen og utviklingen i relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, herunder betydningen av ulike tillegg til regulativlønnen og såkalte frynsegoder. En går også inn på enkelte av årsakene til lønnsforskjellene, deriblant hvilken betydning profilen på lønnstilleggene i noen næringer synes å ha hatt for lønnsutviklingen for henholdsvis menn og kvinner i de senere år.

2. UTVIKLINGEN I YRKESAKTIVITET

Yrkesaktiviteten blant kvinner har steget sterkt i siste halvdel av 1970-åra og på 1980-tallet fram til 1987. Andelen av kvinner som er i arbeidsstyrken har vært relativt konstant de senere årene. For menn har det imidlertid vært en reduksjon i den samme perioden.

I 1992 var 73 prosent av alle kvinner (86,4 prosent av alle menn) fra 25 til og med 66 år yrkesaktive. Menns og kvinners yrkesaktivitet nærmerer seg hverandre. Om lag 45 prosent av alle yrkesaktive i 1992 var kvinner, mot om lag 40 prosent i 1980.

Mens veksten i sysselsettingen på 1970-tallet var sterkest blant kvinner mellom 35 og 45 år, har veksten på 1980-tallet i større grad kommet i yngre aldersgrupper.

Halvparten av alle yrkesaktive kvinner jobber imidlertid deltid, selv om andelen yrkesaktive på heltid øker, særlig blant småbarnsmødrene. Andelen av kvinnene som arbeider deltid er høyest blant de over 50 år.

Andelen som arbeider kort deltid (1-19 timer i uken) har vært om lag uendret det siste ti-året. Andelen med lang deltid (20 timer eller mer i uken) har gått ned i den samme perioden. Fra 1991 til 1992 har andelen som arbeider lang deltid økt noe.

Ulike undersøkelser viser at kvinners yrkesdeltaking på 1970- og 1980-tallet hadde høy sammenheng med det økende utdanningsnivået, men at sammenhengen var tydeligere i eldre enn i yngre generasjoner. Utdanningsnivået har i dag fått redusert betydning. De nye generasjonene småbarnsmødre er i større grad yrkesaktive uansett utdanningsbakgrunn (R. Kjeldstad; 1991). Vel halvparten av yrkesakti-

ve kvinner med ett barn under 16 år har heltidsjobb.

3. LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Lønnsbegrepet

I dette vedlegget har en lagt til grunn samme lønnsbegrep som i kapittel 3, dvs time- eller månedsfortjenesten eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. F. eks har en tatt med skifttillegg og ulempetillegg for timelønte og faste og variable tillegg samt naturallønn og fast overtidsgodtgjørelse for månedslønte.

Videre er timelønnen for arbeidere i NHO-bedrifter omregnet til 37,5 time, se vedlegg E.

Forskjellen mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med ca 1 prosentpoeng dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

Utvikling i de relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Vi har ikke noe godt mål for den relative lønnsforskjellen mellom *alle* menn og kvinner under ett. Levekårsundersøkelsen 1991 viser imidlertid at gjennomsnittlig timelønn for kvinner utgjorde 81,5 prosent av gjennomsnittlig timelønn for menn, mens Levekårsundersøkelsen 1980 viste en andel på 77 prosent. Lønnsbegrepet som brukes i disse undersøkelser er inklusiv overtidsbetaling.

I tabellene 1 og 2 går en nærmere inn på lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i perioden 1980/82-92.

Tabellene viser at det generelt sett har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå fra 1980/82 til 1992 innen alle de sektorer vi har tall for. Sterkest har tilnærmingen vært innenfor de sektorene hvor forskjellene i utgangspunktet var størst, bl.a for ansatte innen forsikringsvirksomhet og blant funksjonærene i NHO-bedrifter.

De relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i 1992 varierte fra 9,1 prosentpoeng for kommuneansatte til 28,2 prosentpoeng for ansatte i forsikringsvirksomhet. For industriarbeidere har det vært stillstand i lønnsutjevningen mellom kvinner og menn fra 1991 til 1992. For alle andre grupper som er med i tabell 2, har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blitt ytterligere redusert fra 1991 til 1992.

Tilnærmingen i lønnsnivå innen de ulike sektorer/næringer var sterk tidlig på 1980-tallet, for så å stagnere, og for enkelte sektorer gå noe tilbake på midten av ti-året. I de senere år

Tabell 1. Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i noen grupper ¹⁾. 1982-92. Pst.

År	Industriarbeidere ²⁾		Funksj. i NHO-bedr.		Varehandel		Forretnings- og sparebanker		Forsikring	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1982-83	8,1	9,3	7,4	8,5	8,0	7,7	7,3	8,2	7,9	8,9
1983-84	7,9	8,2	8,5	9,5	7,8	8,2	6,0	6,6	5,1	5,8
1984-85	7,5	7,2	8,8	9,3	8,0	8,0	9,2	8,9	8,0	8,5
1985-86	10,1	10,5	10,8	11,9	11,6	12,8	10,2	10,3	9,6	10,2
1986-87	8,1	8,6	6,3	7,4	9,1	8,0	4,1	3,9	3,4	4,3
1987-88	5,7	6,1	3,6	4,5	5,8	6,1	9,8	10,8	10,5	11,5
1988-89	4,7	6,2	4,5	6,7	4,7	6,7	3,8	5,8	3,1	5,5
1989-90	5,6	6,7	6,4	8,1	6,5	7,5	6,3	7,9	5,9	7,4
1990-91	5,2	7,7	5,3	6,6	4,6	5,5	4,0	5,4	3,3	4,2
1991-92	2,9	2,9	3,6	4,1	3,2	3,6	2,2	2,9	2,4	3,2
Sum	88,8	102,7	87,6	108,7	95,0	103,9	83,5	97,5	77,1	95,2
Gj.snitt	6,6	7,3	6,5	7,6	6,9	7,4	6,3	7,0	5,9	6,9
Årslønnsnivå 1992	187800	169500	263700	197100	208600	166600	228600	190600	281700	202400

År	Staten		Kom. arbeidstakere ³⁾		Forr.tjenesteyt.		Helsesektoren ⁴⁾		Undervisning	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1982-83	5,8	6,9	9,8	8,7	10,6	9,9	7,8	8,4	5,5	6,9
1983-84	6,7	7,0	6,7	6,9	8,2	8,8	8,5	6,3	6,9	6,9
1984-85	7,4	7,5	6,1	6,1	9,5	8,9	7,9	7,1	7,1	6,8
1985-86	11,0	10,8	13,5	13,0	11,4	12,1	12,7	13,5	11,6	10,6
1986-87	4,2	3,8	2,5	1,5	8,4	9,0	2,3	2,1	4,1	3,1
1987-88	5,5	4,4	4,4	5,6	5,2	6,5	4,1	4,8	7,7	8,1
1988-89	4,7	6,0	5,2	5,6	3,4	4,3	4,6	5,5	4,9	5,6
1989-90	5,4	6,7	6,1	7,7	5,9	7,0	5,0	7,8	4,0	4,8
1990-91	5,9	7,6	2,4	2,6	3,9	5,1	1,5	3,5	5,2	5,7
1991-92	0,9	1,5	2,2 ⁵⁾	3,2 ⁵⁾	4,0	4,0	3,5 ⁵⁾	4,2 ⁵⁾		
Sum	74,5	82,4	76,4	79,8	97,0	106,7	67,2	78,6		
Gj.snitt	5,7	6,2	5,8	6,0	7,0	7,5	5,3	6,0		
Årslønnsnivå 1992	212600	184800	197700	179600	280400	202500	257100	190200		

¹⁾ Årsgjennomsnitt for industrien. For de andre gruppene lønnsutviklingen mellom tellingstidspunktene.

²⁾ Timefortjenesten ekskl. overtid.

³⁾ Ekskl. helsevesen, sosial omsorg og skoleverket. For de to siste årene et tallene hentet fra KS's lønnsstatistikk.

⁴⁾ For de to siste årene omfatter tallene grupperingen "behandling av klienter". Lønnsnivået for 1992 er også for denne grupperingen.

⁵⁾ Virkningen av lokale tillegg 1.5.92 er ikke medregnet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå's lønnsstatistikk og NHO

(1987/88-92) har det vært en betydelig tilnærming i lønnsnivå mellom kvinner og menn innen alle sektorer, og spesielt for ansatte i forretnings- og sparebankene og blant ansatte i interesseorganisasjonene.

Vi vet forholdsvis lite om årsakene til stagnasjonen og tilbakegangen i tilnærmingen mellom manns- og kvinnelønninger i en del sektorer og industribransjer på midten av 1980-tallet. Imidlertid faller tilbakegangen sammen med forholdsvis høy lønnsglidning og lave sentrale tillegg. Bedringen i kvinners relative lønnsnivå innen hver enkelt sektor fra 1987 til 1989 antas imidlertid å ha sammenheng med bl.a de faste kronetilleggene, som

ble gitt både i 1988 og 1989 og med inntektsreguleringslovene i disse to årene. I årene 1990 til 1992 hadde en også en klar lavlønnsprofil ved det sentrale oppgjøret, ved at de med lavest inntekt fikk høyest kronetillegg.

For de siste årene har utvalget for noen grupper beregnet at endel av den registrerte lønnsveksten har kommet ved endringer i aldersstrukturen, se kapittel 3, avsnitt 3.1. De lønsmessige virkninger av endringer i aldersstrukturen har vanligvis vært høyere for kvinner enn for menn. Dette betyr at endel av lønnstilnærmingen mellom kvinner og menn i de siste årene skyldes slike strukturendringer. Utvalget har ikke foretatt slike bergninger for

Tabell 2. Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn.
Heltidsansatte. Kroner og prosent.

	1980	1982	1984	1986	1988	1989	1990	1991	1992	Årslønn 1992 Menn kr.	Årslønn 1992 Kvinner kr.	Kvinneandel i 1992 ²⁾
Industri ³⁾	84,0	85,5	86,6	86,7	87,5	88,8	89,7	90,3	90,3	187 800	169 500	17
Funksj. i NHO ⁴⁾	65,2	67,6	68,7	69,7	71,6	72,6	73,6	74,3	74,8	263 700	197 100	26
Varehandelen ⁵⁾	74,5	76,5	76,5	77,1	76,6	77,7	78,9	79,5	79,9	208 600	166 600	36
Forretnings- og sparebanker	74,8	77,4	78,6	78,5	78,8	80,0	81,4	82,7	83,4	228 600	190 600	48
Forretn. messig tjenesteyting		68,7	68,7	68,7	70,0	70,5	71,1	71,8	72,2	280 400	202 500	34
Forsikring	63,8	65,5	65,5	67,2	68,4	69,3	70,7	71,2	71,8	281 700	202 400	50
Interesseorg.		70,7	70,6	71,1	72,3	73,4	74,6	75,5	76,4	262 300	200 400	55
Statsansatte ^{6,7)}	80,9	82,9	84,0	83,9	83,3	83,7	84,8	86,0	87,0	212 600	184 800	34
Skoleverket ⁷⁾	88,0	89,7	90,9	90,1	89,0	89,4	89,6	90,2				
Ansatte i komm. ⁸⁾	83,3	88,5	87,4	87,5	88,9	89,3	89,8	90,2	90,9*	197 700	179 600	55
Helsesektoren ⁹⁾			77,3	78,2	78,2	78,1						
Herav:												
Ansatte med behandling av klienter ¹⁰⁾			69,7	71,5	71,1	70,7	71,9	73,3	74,0*	257 100	190 200	77

* Foreløpige anslag.

¹⁾ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

²⁾ Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper. For industrien er tallene beregnet med utg.pkt. i antall arbeidete timer for h.h.v. menn og kvinner.

³⁾ Industrien omfatter arbeidere i industribedrifter tilsluttet NHO (offshorevirksomheten er ikke tatt med).

⁴⁾ Fra 1981 til 1982 økte antallet funksjonærer med over 5 prosent. Tilgangen skyldes vesentlig nye medlemsbedrifter i oljevirksomheten og jernindustrien.

⁵⁾ Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.

⁶⁾ Statistikken for 1988 og 1989 er ikke direkte sammenlignbar med tidligere år. Dette skyldes i hovedsak, at enkelte statsetater er omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget. Av disse var Norsk Rikskringkasting, Statens teknologiske institutt og Televerket konkurransevirksomhet, TBK, de største. I statistikken for 1988 er det også kommet til variable tillegg som tidligere ikke var med. Dette gjelder særlig for Forsvaret.

⁷⁾ De statlige skolene under kulturdepartementet ble fra 1. januar 1989 ført over til Statens Sentrale Tjenestemannsregister.

⁸⁾ Fra og med 1982 omfatter statistikken for kommunalt ansatte også ansatte i fylkeskommunal og felles kommunal og felles fylkeskommunal virksomhet. Jfr for øvrig fotnote 4 og 5 i tabell 1.

⁹⁾ Lønnsstatistikk for helse- og sosialtjenester er ikke utarbeidet etter 1989.

¹⁰⁾ Tall fra og med 1990 er hentet fra lønnsstatistikken til Kommunenes Sentralforbund.

Kilde: Statistisk sentralbyrå's lønnsstatistikk og beregninger i Administrasjonsdepartementet (AD).

Tabell 3. Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusiv overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-92.

Kvinneandel i pst. ¹⁾											
1980	1992	Bransje	1980	1983	1985	1987	1988	1989	1990	1991	1992
16	17	Industrien ialt	84,0	86,4	86,4	87,1	87,5	88,8	89,7	90,3	90,3
33	31	Nærings-nyttelsem.ind	87,2	88,3	88,0	87,9	88,1	89,1	89,3	90,3	90,1
69	63	Hermetikkfabrikker	90,1	94,4	95,9	99,9	97,8	99,9	97,7	98,5	99,3
61	53	Sjokolade,sukkerv.ind.	91,1	91,3	92,5	92,6	92,2	93,8	95,2	94,8	95,4
67	61	Tekstil, bekledning	89,7	91,6	89,6	88,8	89,7	90,5	91,0	91,3	92,1
58	55	Tekstilfabrikker	89,5	91,1	89,6	88,6	90,2	90,7	91,5	91,5	91,3
87	81	Konfeksjonsfabrikker	88,0	91,8	86,8	86,2	86,7	88,2	85,1	87,5	93,4
7	17	Treindustri.	91,8	93,9	96,8	94,9	95,3	98,7	98,7	99,4	100,0
12	11	Treforedling-papirv.	89,0	92,4	92,4	92,9	92,6	92,3	93,0	93,4	93,5
17	20	Grafisk industri	82,3	82,4	82,0	81,0	82,8	85,0	85,9	85,4	86,5
21	22	Kjemisk industri ialt.	88,3	91,1	91,6	91,9	91,7	91,8	92,4	92,4	91,8
11	11	Mineralbearbeid. ind	86,1	87,9	88,7	88,8	88,7	89,9	89,2	91,2	90,4
53	50	Elektronisk inustri.	92,2	94,1	95,1	93,1	89,6	91,0	92,5	92,5	94,5
9	9	Jern- og metallind	89,4	90,5	91,2	89,8	88,5	88,4	90,1	90,3	90,6
4	7	Landtransport.	90,4	91,5	91,5	91,4	92,3	92,6	92,5	93,3	93,8

¹⁾ Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

Kilde: NHOs kvartalstatistikk for arbeidere.

de årene det var vekst i sysselsettingen. I enkelte sektorer/bransjer kan en ikke se bort fra at noe av den stagnasjonen (tibakegangen) i tilnærmingen mellom kvinne- og manns lønninger en så rundt midten av 1980-tallet, kom av veksten i den kvinnelige sysselsettingen. I perioder med rask vekst i sysselsettingen vil forholdsvis mange av de ansatte være nyan-satte. Disse får (vanligvis) lavere lønn enn gjennomsnittet for de som allerede er ansatt.

Tabell 3 viser utviklingen innen en del bransjer i industrien og i landtransport. I store trekk finner vi samme utvikling som for sektorene/næringene i tabellene 1 og 2. Som nevnt har det imidlertid vært stillstand i lønnsutjevningen mellom kvinner og menn i industrien fra 1991 til 1992. Størst reduksjon i de relative lønnsforskjeller i perioden 1980-92 har en hatt i hermetikkindustrien som er en kvinne-domi-nert bransje og i treindustrien. Det gjennomsnittlige lønnsnivået er nå tilnærmet likt for menn og kvinner i disse to bransjene.

Fordeling av tillegg og ekstraytelser

Innen de fleste sektorer og bransjer utbetales det ulike tillegg og ekstraytelser utover grunn-lønnen (regulativlønn). Hva det gis tillegg for, hvem som får ekstraytelser og hvor mye det gis variere fra sektor til sektor, og også innen-for en og samme sektor.

For månedslønte har tilleggene til regula-tivlønn/grunnlønn noe forskjellig innhold for

de ulike lønnstakergruppene. Type og omfang kan variere mellom næringer, bransjer, yrker og mellom privat og offentlig virksomhet. Enkelte tillegg har heller ikke noen direkte sammenheng med arbeidsinnsatsen eller arbeidsforholdene slik som f. eks barnetillegg i bank- og forsikringsvirksomhet. En del tillegg vil også være knyttet til bestemte yrker eller bransjer, f. eks vakttillegg og polititillegg.

Ved en sammenlikning vil det også være viktig å forsøke å ta hensyn til forhold som skyldes ulik arbeidsbelastning som kompenseres i lønssystemene. Med ulik arbeidsbe-lastning menes ikke bare arbeidstid av ulik lengde, men også ulik grad av ubekvem, risi-kofylt eller ansvarsfullt arbeid. Hva som kompenseres vil imidlertid ofte være historisk bestemt.

I vedlegget skilles det mellom 3 hovedgrup-per av tillegg: 1) *Faste tillegg*, som f.eks. fast overtidsgodtgjørelse, fast reisegodtgjørelse, samt naturalytelser som f.eks. fri bolig, 2) *Pro-visjon/gratiale/bonus m.v.*, 3) *Diverset tillegg* (i følge NHOs statistikk for arbeidere)/*variable tillegg*, som omfatter f.eks vakttillegg, komite-godtgjørelse og alt fra skifttillegg til smusstil-legg for industriarbeidere.

Utover dette yter arbeidsgiver også ekstra fordeler eller «frynsegoder» som f.eks. fri bo-lig, bil og telefon, pensjonsforsikring eller kjøp av varer og tjenester til redusert pris. Dette er ytelser som ikke registreres i den ordinære lønnsstatistikken.

Tabell 4. Gjennomsnittlig tillegg for kvinner som andel av gjennomsnittlig tillegg for menn

	1980	1987	1989	1990	1991	1992
Forretningsm.t.j.yting.....	29,7	32,5	26,4	29,4	27,4	34,2
Interesseorg.....	29,0	44,1	49,1	52,9	50,4	60,5
Forsikring.....	48,0	52,3	30,0	51,6	30,1	48,0
Bankvirksomhet.....	62,2	68,8	73,9	41,2	25,2	28,8
Industriarbeidere ¹⁾	43,8	49,9	46,6	56,4	55,6	55,3
Varehandel.....	20,1	24,3	30,4	27,8	30,3	30,8
Statsansatte.....	26,4	32,3	25,1	27,0	27,1	
Kommuneansatte.....	61,6	59,5	33,8	55,6	60,0	
Skolesektoren ²⁾	66,7	62,1	60,8	57,4	56,0	

Kilde: Statistisk sentralbyrå's lønnsstatistikk.

¹⁾ Tallene for industrien er omregnet til 37,5 t/uke.

²⁾ For skolesektoren blir fast overtid regnet som en del av regulativlønnen. De tilfeldige vikartimene er regnet som tillegg, og ikke overtid.

Tabell 5. Andelen blant heltidsansatte kvinner og menn som har ekstra fordeler i sitt arbeide. 1989

	Menn	Kvinner
Fri bolig eller støtte til bolig.....	3	2
Tjenestebil.....	8	1
Støtte til bilhold.....	16	5
Fri telefon eller støtte til telefon.....	33	13
Mulighet for lån på kr. 200 000 kroner eller mer.....	23	21
Kjøp av varer og tjenester til redusert pris.....	46	30
Fri livs- eller ulykkesforsikring.....	49	28
Pensjonsordning betalt av arbeidsgiver.....	41	31
Barnehageplass.....	3	7
Andel som ikke har noen ekstra fordeler i sitt arbeid.....	14	33
Antall observasjoner.....	2137	1067

Kilde: Statistisk sentralbyrå, NOS C 9 1992: Arbeidsmiljø 1989.

Relative forskjeller i tillegg og ekstraytelser

Tall fra lønnsstatistikken for 1992 viser at det er ganske store variasjoner i hva menn og kvinner får i tillegg, og forskjellene er som regel langt større enn for grunnlønn/regulativlønn (jf. fig B2).

Den relative betydningen av dette illustreres i fig. B3, hvor en ser på variasjonen i relativ lønn for kvinner avhengig av lønnsbegrep. Figuren viser at forskjellen mellom kjønnene øker om en trekker inn tillegg. Størst betydning synes det å ha for arbeidere i industrien, statsansatte og kommuneansatte.

De absolutt største forskjellene i samlede tillegg, innen de sektorer det er beregnet tall for i 1992, finner en blant statsansatte, ansatte i bankvirksomhet og ansatte i varehandelen. Her får menn utbetalt fra tre til fire ganger så mye som kvinner i form av tillegg.

Det synes å være størst forskjell når det gjelder de faste tilleggene. Dette gjelder spesielt innenfor offentlig sektor. Blant statsansatte utgjorde faste tillegg for kvinner bare 17 prosent av faste tillegg for menn.

Tabell 4 viser at det innen enkelte sektorer har vært relativt store variasjoner i relative tillegg fra år til år. I perioden 1980-92 har det vært en tilnærming blant ansatte i interesseorganisasjonene, varehandel og arbeidere i industrien, mens en har fått økte forskjeller innen bankvirksomhet og skoleverket.

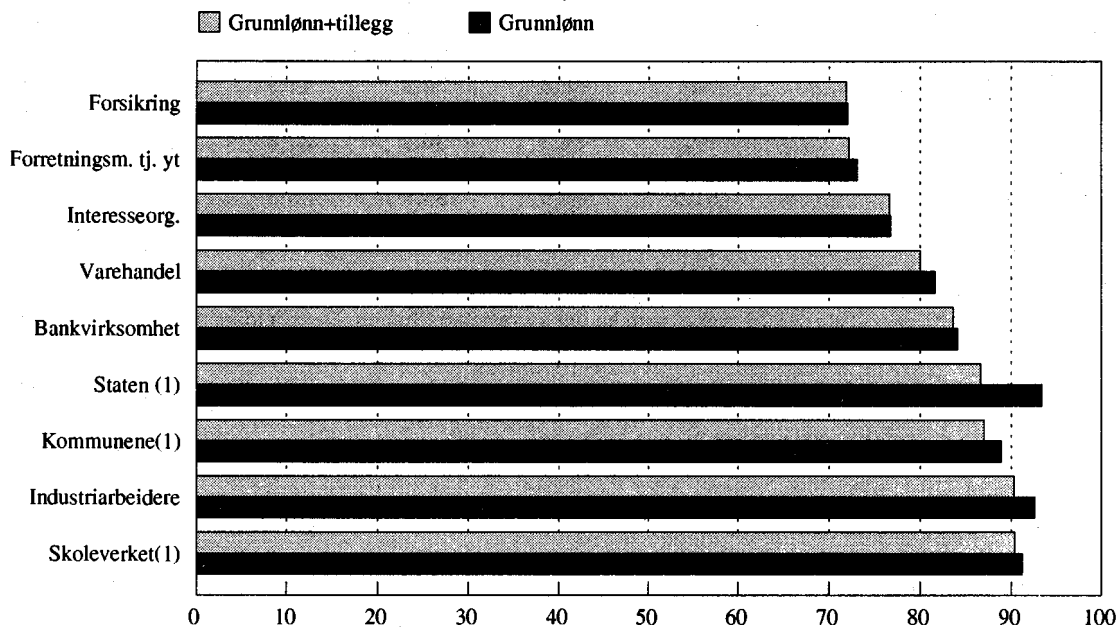
En spørreundersøkelse fra 1989 viser også at menn langt oftere enn kvinner har såkalte «frynsegoder». Dette gjelder de fleste typer av ekstraytelser, bortsett fra barnehageplasser. Mens 86 prosent av alle heltidsansatte menn mellom 16 og 66 år oppgir å ha ekstra fordeler knyttet til jobben, gjelder dette 67 prosent av de heltidsansatte kvinnene.

De vanligste «frynsegodene», både for kvinner og menn er pensjonsordninger, fri livs- og ulykkesforsikring og mulighet for kjøp av varer og tjenester til redusert pris, se tabell 5.

Deler av forskjellene i ekstraytelser har sammenheng med at menn langt oftere enn kvinner innehar høyere posisjoner i arbeidslivet, og at det relativt sett arbeider flere menn enn kvinner i privat sektor, hvor slike ekstraytelser er mer utbredt (SSB-rapp 90/21).

Figur B2.

Relativ lønn for kvinner etter lønnsbegrep. Menn=100. 1992 (1991)

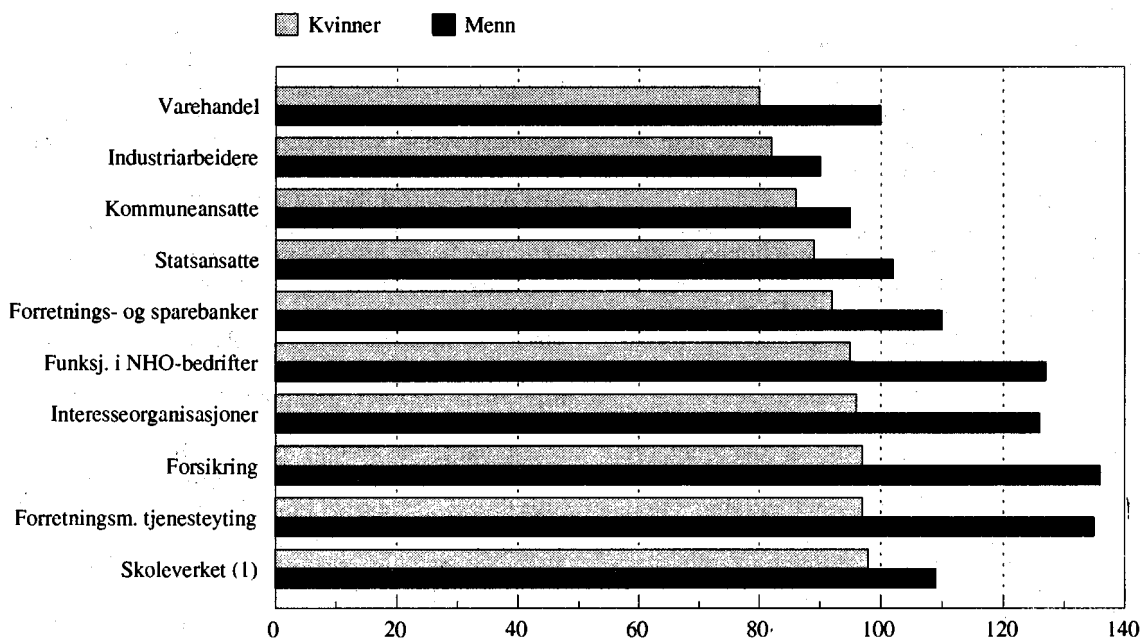

(1) 1991-tall

Kilde: Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk

Figur B3.

Relativt lønnsnivå for kvinner og menn 1992. Alle=100

(1) 1991-tall

Kilde: Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk og beregninger i AD

Tabell 6. Andelen kvinner i en del næringer, samt kvinners og menns sysselsetting fordelt på disse næringene. 1980 og 1992.

	Kvinnens sysselsetting og andel av tot. syssels				Sysselsetting fordelt på ulike næringer (prosent)			
	1980		1992		1980		1992	
	Tot. (1000)	Andel	Tot. (1000)	Andel	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Industrien	94	24	75	25	26	12	20	8
Bygg- og anlegg	9	6	10	8	12	1	10	1
Varehandel	149	52	149	51	11	19	13	16
Bank- og finansv	28	70	23	59	2	2	2	3
Forsikring	4	40	8	47	1	1	1	1
Forr.tj.yting	23	38	31	35	3	3	5	3
Off.adm., forsvar, politi og rettsv.	37	37	51	35	6	5	9	6
Undervisning	77	58	93	60	5	10	6	10
Helse- og sosialtj.	194	85	278	85	2	25	5	30
Personlig tj.yting	31	54	28	53	2	4	2	3
Totalt*	786	100	914	100	100	100	100	100

* Totalen omfatter alle sysselsatte, også de gruppene som ikke kommer med i oversikten ovenfor.

Kilde: Statistisk sentralbyrå's arbeidsmarkedsstatistikk.

4. NÆRMERE OM NOEN AV ÅRSÅKENE TIL DE RELATIVE LØNSFORSKJELLENE MELLOM MENN OG KVINNER

Deler av de lønnsforskjeller som er vist foran kan tilskrives ulike former for diskriminering. I Levekår i Norge, NOU 1993:17, sies det at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan framkomme ved flere forskjellige mekanismer som kan inneholde elementer av diskriminering, selv om formen for diskriminering vil være forskjellig. En situasjon kan være at kvinner og menn er ulikt fordelt på stillinger og foretak som har forskjellige lønnsnivå. Dette kan innebære et element av diskriminering som dels skyldes at menn og kvinner har ulik adgang til stillinger og virksomheter, og dels ulike muligheter ved senere forfremmelser. Dette er en form for *stillingsdiskriminering*. En annen situasjon som det pekes på i utredningen kan være at kvinner mottar lavere lønn enn menn med den samme stillingen og innen den samme virksomheten. Denne formen kalles *direkte diskriminering*. Et tredje forhold som trekkes fram kan være at kvinne-dominerte stillinger tenderer mot å være dårligere betalt enn mannsdominerte stillinger, og det til tross for at kompetansekrav og andre lønnsrelevante faktorer ellers er like, altså en form for *verdsettingsdiskriminering*.

Endringer i de relative lønnsforskjellene har derfor ikke bare sammenheng med størrelsen og formen på de sentrale og lokale tilleggene som gis ved oppgjørene, men også med segregeringen i endringer i arbeidsmarkedet.

Bransje og næringstilhørighet

I følge tabell 6 arbeider om lag 56 prosent av de yrkesaktive kvinnene i 1992 i helse- og sosialtjenesten, varehandel og i undervisning. Fra 1980 til 1992 har det vært relativt få endringer i det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Sysselsettingsveksten for kvinner på 1980-tallet har hovedsakelig kommet i de tradisjonelle næringene; bl.a. helse- og sosialtjenesten.

Om lag 8 prosent av alle yrkesaktive kvinner i 1992 var sysselsatt i industrien. I industrien har andelen timeverk utført av kvinner økt fra 16 prosent i 1980 til 17 prosent i 1992, se tabell 3. Det er imidlertid store forskjeller mellom bransjene. Kvinneandelen har f.eks. gått ned i kvinne-dominerte bransjer som hermetikkfabrikker, sjokolade- og sukkervareindustrien og i tekstil og konfeksjonsindustrien, og gått opp i elektronisk industri og i bransjer hvor kvinneandelen tradisjonelt har vært lav, som f.eks. treindustrien, grafisk industri og i landtransport.

Figur B3 viser at kvinners gjennomsnittslønn innen de fleste næringer/sektorer ligger under den gjennomsnittlige årslønnen for alle heltidsansatte. Lavest relativ lønn har kvinner i industrien, kvinner i offentlig virksomhet, med unntak av skolesektoren, og kvinner i varehandelen. De to sistnevnte utgjør to av de største kvinnenæringene.

Sammenligner vi lønnsutviklingen mellom sektorer og næringer i perioden 1982-1992, se figur B4, har lønnsveksten vært svakest for kvinner innen helsesektoren, hvor hovedtyngden av yrkesaktive kvinner er sysselsatt, se

Tabell 7. Antall kvinner og menn på lavere, midlere og høyere stillingsnivå blant funksjonærer i enkelte år. I tusen.

	1981	1986	1990	1991	1992
Lavere funksjonærer					
I alt	380	398	352	344	350
Kvinner	325	349	305	300	298
Pst kvinner	96,2	87,7	86,6	87,2	85,1
Midlere funksjonærer					
I alt	503	612	685	700	699
Kvinner	219	290	343	355	359
Pst kvinner	43,5	47,4	50,1	50,7	51,4
Høyere funksjonærer					
I alt	123	161	170	174	179
Kvinner	30	48	59	60	67
Pst kvinner	24,4	29,8	34,7	34,5	37,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå's arbeidsmarkedsstatistikk.

tabell 6. Industrien, som sysselsetter om lag 20 prosent av den mannlige yrkesaktive befolkningen, har hatt en bedre prosentvis utvikling i perioden. De siste to årene er det kvinnelige industriarbeidere og kvinner blant funksjonærene i NHO-bedrifter som har hatt den sterkeste lønnsvekst blant kvinner, se tabell 1.

Plassering i stillingshierarkiet

Kvinner befinner seg som oftest på lavere stillingsnivåer enn menn. Det har imidlertid skjedd en betydelig utjevning det siste ti-året. Tall for fordeling av antall sysselsatte etter kjønn og sosioøkonomisk gruppe (jf tabell 7) viser f.eks. at det fra 1981 til 1992 har blitt relativt flere kvinner på høyere nivåer blant funksjonærene generelt, selv om kvinneandelen fremdeles er langt høyere på lavere stillingsnivåer.

Deler av denne utviklingen har sammenheng med kvinners økte utdanningsnivå i denne perioden. Nesten 1 av 7 kvinner har i dag

universitets- og høyskoleutdannelse mot 1 av 20 i 1970. Kvinnene utgjør også over halvparten av alle høyskolestudenter, og halvparten av alle i videregående skole og ved universitetene.

De relative lønnsforskjellene mellom menn og kvinner reduseres når vi sammenligner menn og kvinner på samme stillingsnivå innen samme sektor, jf bl.a. tabell 8 og tabell 9.

Tabell 8 viser den lønnsutjevning som har foregått mellom kvinner og menn i funksjonærstillinger i nesten alle stillingskategorier i NHO-bedrifter i 1980-årene.

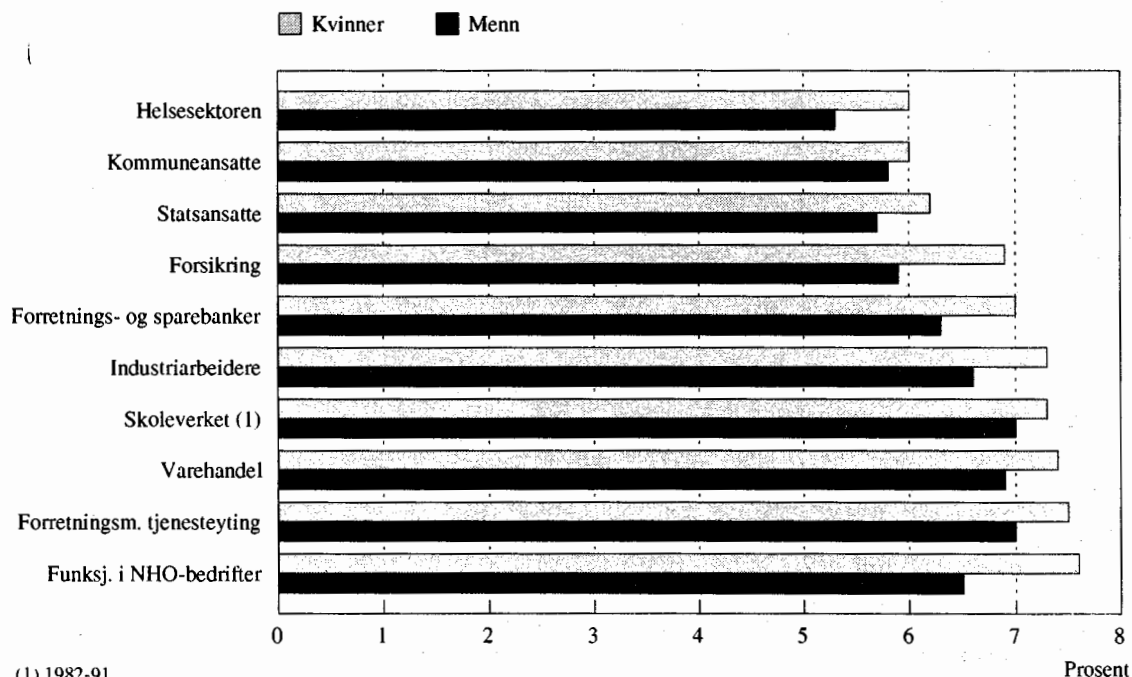
I 1980 hadde en blant kontorfunksjonærer både i NHO-bedrifter og i varehandelen, se tabell 9, en økende relativ lønnsforskjell mellom menn og kvinner med stigende stillingsnivå. Blant NHO-funksjonærene har det imidlertid skjedd en utjevning, slik at de relative lønnsforskjellene er tilnærmet de samme på alle stillingsnivåer. Blant kontorfunksjonærene innen varehandel har derimot tilnærmingen vært størst i de lavere stillingskategoriene.

Tabell 8. Gjennomsnittlig månedsfortjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i prosent av gj.snittlig månedsfortjeneste for mannlige kontorfunksjonærer. Etter stillingskategori

	Kvinnelønn som andel av mannlønn				Andel kvinner (pst)	
	1980	1990	1991	1992	1980	1992
I ledende stillinger	84,5	94,1	93,5	93,7	2,1	9,6
Med kvalifisert og selvstendig arbeid ..	84,8	92,2	93,2	93,5	13,1	28,4
Med kvalifisert arbeid	87,7	93,6	94,3	94,3	46,2	68,1
Med enkelt rutinearbeid	96,5	94,3	94,6	95,8	81,6	87,3

Kilde: NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer.

Figur B4.
Gjennomsnittlig lønnsutvikling for kvinner og menn 1982-92. Prosent

(1) 1982-91

Kilde: Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk

LEVEKPRSUTVALGET (NOU 1993:17)

For å belyse omfanget av stillings- og lønnsdiskriminering er det gjennomført en analyse av individuelle lønnsdata (Petersen, Becken og Snartland, 1993). Analysen er gjengitt i levekårsutvalgets utredning, Levekår i Norge. Analysen er basert på individuelle lønnsoppgaver for 1990 for vel 440 000 arbeidstakere fordelt på de viktigste næringer i norsk økonomi: Arbeidere i industrien, funksjonærer i industrien, ansatte i varehandel, ansatte i banker, ansatte i forsikring og ansatte i forretningsmessig tjenesteyting. Offentlig forvaltning er ikke omfattet av analysen. Analysen er

gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av de 6 næringene. Resultatene av analysen, som er hentet fra Levekår i Norge, er oppsummert i tabell 10.

Tabellen viser at når vi ser på lønnsforskjellen mellom kvinner og menn, er det tre forhold som må trekkes frem. Det første er at lønnsforskjellene er forholdsvis små når vi sammenlikner kvinner og menn som arbeider i samme stilling og bedrift. Når en ser på stilling-bedriftsparet tjener kvinner i gjennomsnitt 2-6 prosent mindre i timen enn menn. Det kan m.a.o. synes som omfanget av direkte diskriminering er lite blant privat ansatte.

Tabell 9. Gjennomsnittlig månedsfortjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i prosent av gjennomsnittlig månedsfortjeneste for mannlige kontorfunksjonærer. Etter stillingskategori.

Kontorfunksjonærer	Kvinnelønn som andel av mannslønn				Andel kvinner	
	1981	1990	1991	1992	1981	1992
I ledende stillinger.....	82,2	84,0	83,9	85,1	10,9	20,0
Med kvalifisert og selvstendig arbeid.	86,6	82,9	82,4	84,6	35,0	51,4
Med kvalifisert arbeid	90,0	90,9	92,1	91,9	59,2	70,5
Med enkelt rutinearbeid	88,3	96,1	96,7	95,2	87,9	88,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå's lønnsstatistikk for varehandelen.

Det andre forholdet er at det er stillingssegregering som virkelig betyr noe for lønnsforskjellene. Av tabellen ser en at lønnsgapet mellom kvinner og menn reduseres betraktelig i samtlige grupper når en kontrollerer for stilling. Dette kan gi en indikasjon på omfanget av det som er kalt *stillingsdiskriminering*.

Det tredje forholdet er at innenfor hver av de seks næringene som er undersøkt, betyr segregering på bransjer lite for lønnsforskjellene. Dette innebærer at lønnsgapet bare i liten grad skyldes at kvinner og menn er ulikt fordelt på høyt og lavtlønnsbransjer. Resultatet kan gi en indikasjon på at omfanget av *verdssettingsdiskriminering* mellom privat ansatte er liten.

Lønnsoppgjørene i 1992 og 1993

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene vil være av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom menn og kvinner vil utvikle seg:

- 1) Formen på de sentrale tilleggene, dvs om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavtlønns-tillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v.
- 2) Formen på de lokale tilleggene (lønnsglidningen), bl.a. fordelingen av eventuelle avsetninger til lokal forhandlinger.
- 3) De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Oppgjørene i privat sektor

Ved det sentrale oppgjøret i LO/NHO i 1992 ble det ikke gitt generelle tillegg til alle. En regnet med at ca 20 prosent av alle arbeidstakere i dette oppgjøret fikk sentrale tillegg. Høyest kronetillegg (kr. 1,20 pr. time) fikk ansatte i overenskomstområder *uten* lokal forhandlingsrett og årslønn under 185.000 kroner i året. Bl.a. teko-industrien, hotell og restaurant og renholdsbedrifter fikk dette tillegg, dvs. flere kvinnedominerte bransjer.

I overenskomstområder *med* lokal forhandlingsrett og årslønn under 157 000 kroner i året, ble det gitt 60 øre pr. time i sentral tillegg. Dette tillegg ble bl.a. gitt i hermetikko-verenskomsten og i fiskeindustrien, dvs. grupper med stor kvinneandel.

Tabell 8 i vedlegg B i rapport 2/91 (NOU 1991:23) viser at de lokale tilleggene (lønnsglidningen) i perioden 1. kvartal 1980 til 1. kvartal 1990 under ett, prosentvis har vært sterkere for kvinner enn for menn innen LO/NHO-området. Etter 1990 har lønnsglid-

Tabell 10. *Kvinner lønn i forhold til menns. For hver lønnstakergruppe: Totalt, etter bransje, stilling, bedrift og stilling-bedrift. Prosent. 1990.*

Industriarbeidere	Gjennomsnitt	Standardavvik
Arbeidere i alt	88,5	-
Bransje	92,2	5,9
Stilling	95,3	9,4
Bedrift	91,6	12,5
Stilling-bedrift	97,0	10,8
Funksjonærer i industrien		
Funksjonærer i alt	73,2	-
Bransje	73,5	6,2
Stilling	92,4	7,4
Bedrift	75,0	11,4
Stilling-bedrift	93,9	11,3
Ansatte i varehandel		
Ansatte i alt	73,3	-
Bransje	79,1	6,4
Stilling	91,0	8,0
Bedrift	83,5	18,9
Stilling-bedrift	97,7	17,8
Ansatte i forretningsmessig tjenesteyting		
Ansatte i alt	69,3	-
Bransje	72,0	6,6
Stilling	91,5	16,1
Bedrift	72,6	18,6
Stilling-bedrift	94,0	15,9
Ansatte i bankvirksomhet		
Ansatte i alt	75,2	-
Bransje	78,5	5,5
Stilling	97,2	6,5
Bedrift	78,2	9,3
Stilling-bedrift	97,4	8,1
Ansatte i forsikringsvirksomhet		
Ansatte i alt	68,4	-
Bransje	69,1	1,4
Stilling	96,0	8,5
Bedrift	69,2	12,9
Stilling-bedrift	97,3	9,7

Kilde: Levekår i Norge, NOU 1993:17

ningen prosentvis vært om lag like sterk for kvinner og menn innen dette området.

Ved oppgjøret i 1993 ble det i LO/NHO-oppgjøret gitt kr. 1,- pr. time i bedrifter uten lokal forhandlingsrett og kr. 0,60 pr. time i bedrifter med slik forhandlingsrett. En regner med at i ca 70 prosent av bedriftene er det lokal forhandlingsrett.

Forretnings- og sparebanker

Ved fjorårets oppgjør ble partene enige om at det ikke skulle gis sentrale tillegg. Ved årets oppgjør ble det gitt et generelt tillegg på 1,7 prosent fra 1. mai.

Lokale tillegg fra 1.1 og 1.7 har i flere år spilt en vesentlig rolle for lønnsutviklingen for ansatte i forretnings- og sparebanker. Oppstillingen nedenfor viser lokale tillegg (lønnsglidningen) som andel av total lønnsvekst siden 1984.

Lønnsglidningen synes å ha fått økende betydning de senere år. Kvinnene innen bankvirksomhet har ofte kommet relativt godt ut når det gjelder fordelingen av lokale tillegg (Jf. Det tekniske beregningsutvalgets rapport nr. 2 for 1991, NOU 1991:23).

År	Lønnsglidningsandel
1984	65 prosent
1985	58 "
1986	49 "
1987	100 "
1988	35 "
1989	69 "
1990	59 "
1991	80 "
1992	100 "

Kilde: Beregninger i AD

Varehandel

Ved de sentrale oppgjøret i varehandel mellom HK og HSH ble det både i 1992 og 1993 gitt generelle kronetillegg. I 1992 på gjennomsnittlig kr. 120 pr. time og i 1993 100 øre pr. time. Likt kronetillegg vil isolert sett gi høyest prosentvis vekst til kvinner i det de dominerer i de laveste stillingskategoriene. Ved oppgjøret i 1993 var det i tillegg en viss lavlønnsprofil. Lønnstakere med årslønn under om lag 133 000 kroner i året fikk et tillegg på inntil kr 2,- pr. time, mens de med årslønn over om lag 133 000 kroner fikk et tillegg på 60 øre pr. time. Denne profilen antas å slå gunstig ut for kvinner.

Staten

Ved statsoppgjøret i 1992 ble det pga relativt stort overheng fra 1991 ikke gitt vesentlige lønnstillegg. Det ble imidlertid satt av 0,1 prosent til lokale lønnsjusteringer fra 1.10.1992. Videre ble det gitt 0,2 prosent til sentral fordeling og 0,1 til lokale lønnsjusteringer pr.

1.1.1993. De sentrale avtalepartene ble enige om å tilrå at kvinner skulle gis en større andel av de lokale lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsa. De protokoller som så langt foreligger, viser at dette er gjennomført. Kvinner er gitt betydelig mer enn en proratafordeling tilsier, men det foreligger ingen samlet oversikt over fordelingen mellom kvinner og menn.

Det ble også ved oppgjøret i 1992 gitt utvidede sosiale rettigheter til ansatte i offentlig sektor med mindre enn 15 timers arbeidsuke, det vil i stor grad si kvinner. Disse kom nå inn under fellesbestemmelsen, og får forholdsmessige rettigheter knyttet til permisjon med lønn ved pass av syke barn, velferdspolisjon ellers m.v. Personer som arbeider 14 timers uke, mot tidligere 15 timer, vil også få opparbeidet forholdsmessige pensjonsrettigheter i Statens pensjonskasse.

I 1993-oppgjøret ga det generelle tillegget på kr 2 100 pr. år på hovedlønnstabellen en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, siden kvinner i større grad er representert i lavlønnsgruppen enn menn.

Til lokale forhandlinger ble det avsatt 0,35 prosent. Hvert forhandlingssted ble oppfordret til å være bevist kvinners lavlønnsnivå ved vurdering av midlenes fordeling og sørge for at kvinner får en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier.

Av rammen ble 0,7 prosent avsatt til fordeling sentralt. De sentrale forhandlingene er ennå ikke sluttført.

Kommunene

I 1992 gikk oppgjøret i kommunene til tvungen lønnsnemnd for hjelpepleierne (YS) og medlemmene i LO's forhandlingssammenslutning (LOK). Kjennelsen for hjelpepleierne (om lag 30 000 arbeidstakere og de fleste er kvinner) ga et høyere lønnstillegg for denne gruppen enn for lønnstakere under ett i kommunene, se kapittel 3. Foreløpig lønnsstatistikken for 1992 tyder på at kvinnelige ansatte i kommunene har fått om lag 1 prosentpoeng sterkere lønnsvekst enn menn (perioden 1.10.91-1.10.92).

I 1993-oppgjøret ble det gitt et generelt tillegg på kr 2 100 pr. år fra 1. mai. Pga lavere lønnsnivå for kvinner enn for menn, slår dette tillegget ut med et noe høyere prosentvist tillegg for kvinner (anslagsvis 0,2 prosentpoeng). Fra 1.10.1993 skjer det endringer i lønnsrammesystemet/stillingsregulativet svarende til om lag 1,1 prosent pr. denne dato. Grupper med stort innslag av kvinnelige arbeidstakere får del i dette tillegget.

Vedlegg C**Deltidsansatte**

I flere av delstatistikkene fra Statistisk sentralbyrå er det en oversikt over antall, gjennomsnittlig lønn og fordelingen av de deltidsansatte etter omfanget av ukentlig arbeidstid.

Definisjonen av deltidsansatte i lønnsstatistikken er ikke knyttet til et bestemt antall arbeidstimer pr. uke. Arbeidstakere blir regnet som deltidsansatte dersom de har redusert arbeidstid uten at dette er vanlig ordning ved bedriftene de arbeider i eller i vedkommende næring. Imidlertid gir ikke lønnsstatistikken en fullstendig oversikt over omfanget av deltidsarbeid innen vedkommende næring/grup-

pe. Timelønte deltidsarbeidere uten fast ukentlig arbeidstid er ikke med. Hotell- og restaurantdrift har et forholdsvis stort innslag av denne type arbeidskraft.

Omfanget av deltidsarbeid

Tabell 1 viser omfanget av deltidsarbeid i enkelte næringer i 1981 og 1992 (1991-tall for kommunal- og fylkeskommunal virksomhet). Det er få mannlige deltidsansatte i de fleste næringer, mens bildet er et helt annet for kvinnelige deltidsansatte. I varehandelen og

Tabell 1. Antall deltidsansatte i enkelte næringer.

		Menn			Kvinner			Total andel deltids-sysse-lsetting
		Ansatte med i lønnsstat	Deltids-ansatte	Andel deltidsan.	Ansatte med i lønnsstat	Deltids-ansatte	Andel deltidsan.	
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1981	69330	574	0,8	25936	8014	30,9	9,0
	1992	75344	919	1,2	34339	7911	23,0	8,1
Bankvirksomhet	1981	11705	236	2,0	13172	3972	30,2	16,9
	1992	10241	281	2,7	14992	5675	37,9	23,6
Forsikring	1981	3231	50	1,5	4096	1231	30,1	17,5
	1992	4101	67	1,6	5687	1679	29,5	17,8
Varehandel ¹⁾	1981	54819	3691	6,7	70841	43341	61,2	37,4
	1992	53850	5573	10,3	62078	35252	56,8	35,2
Forretningsmessig tj. yting	1981	12620	331	2,6	8096	2821	34,8	15,2
	1992	19421	782	4,0	13963	4286	30,7	15,2
Staten ²⁾	1981	113708	2394	2,1	63352	20719	32,7	13,1
	1992	105352	5579	5,3	78821	28434	36,1	18,5
Skoleverket ³⁾	1981	37364	4961	13,3	35796	19354	54,1	33,2
	1992	38033	6323	16,6	47537	19614	41,3	30,3
Kommunal og fylkeskom. virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg	1991	78610	8233	10,5	219915	132435	60,2	47,1

¹⁾ Omfatter fra og med 1990 bedrifter med 5 sysselsatte eller flere mot 3 sysselsatte eller flere i tidligere år.

²⁾ Inkl. statens helsevesen. Riksrevisjonen og lederstillinger over 1. tr. 28 er tatt ut av statistikkgrunnlaget i 1991.

³⁾ I 1989 er alle høgskolene tatt ut av statistikken for skoleverket og ført over statistikken for staten.

Tabell 2. Antall ansatte på hel- og deltid etter lønnsstatistikken i noen næringer samt kvinners andel av deltidssysselsettingen.

		Heltid		Deltid		Vekst 81/92(pst)		K-andel
		1981	1992	1981	1992	Heltid	Deltid	
NHO-funksj.	M	68 756	74 425	574	919	8,2	32,6	
	K	17 922	26 428	8 014	7 911	47,5	-3,6	90
Bankvirksomhet	M	11 469	9 960	236	281	-13,2	6,8	
	K	9 200	9 317	3 972	5 675	1,3	50,3	95
Forsikring	M	3 181	4 034	50	67	26,8	50,0	
	K	2 865	4 008	1 231	1 679	39,9	37,5	96
Varehandel ¹⁾	M	51 128	48 277	3 691	5 573	-5,6	46,0	
	K	27 500	26 826	43 341	35 252	-2,5	-19,2	86
Forretnings-	M	12 289	18 639	331	782	51,7	138,7	
messig tj.yt.	K	5 275	9 677	2 821	4 286	83,5	58,2	85
Staten ²⁾	M	111 314	99 773	2 394	5 579	-10,4	133,0	
	K	42 633	50 387	20 719	28 434	18,2	37,2	84
Skoleverket ³⁾	M	32 403	31 710	4 961	6 323	-2,1	27,5	
	K	16 442	27 923	19 354	19 614	69,8	1,3	76

¹⁾ Jf. fotenote 1 i tabell 1

²⁾ I tidsrommet 1981-87 har en del etater og sykehus blitt overført til kommunal eller kommunal sektor, bl.a. distriktslegetjenesten, folketannrøkta, Gaustad og Reitgjærde sykehus. I 1988 ble etater omorganisert til stiftelse og aksjeselskaper. Av disse var Norsk Rikskringkasting, TBK og Statens Teknologiske institutt de største. For 1989 jf. fotnote 3 i tabell 1.

³⁾ 1991-tall. Jf. fotnote 2 og 3 i tabell 1.

kommunene inkl. helsesektoren, er mer enn halvparten av kvinnene deltidsansatte, mens vel 40 prosent er deltidsansatte i skoleverket. Andelen av deltidsansatte kvinner er – bortsett fra i staten og i bankvirksomhet – noe lavere i 1992 enn i 1981. For kvinner og menn under ett arbeider nær halvparten deltid i kommunal og fylkeskommunal virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg, mens andelen er om lag 35 prosent i varehandelen og om lag 30 prosent i skoleverket. For de andre næringene er andelen 15-24 prosent i 1992, bortsett fra i NHO-bedrifter hvor andelen er om lag 8 prosent.

I tabell 2 vises veksten fra 1981 til 1992 i antall heltids- og deltidsansatte som inngår i noen delstatistikker.

Veksten i antall ansatte vil i noen statistikker være påvirket av at statistikken har vært under utbygging i perioden, slik at sysselsettingsveksten i næringen har vært svakere enn det lønnsstatistikken antyder.

Tabell 2 viser at kvinner utgjør 76 prosent eller mer av de deltidsansatte innen de næringene en har sett på. Et annen trekk er at prosentvis har veksten i antall kvinner på heltid vært til dels langt sterkere enn for menn på heltid. Samtidig har veksten i antall kvinner i deltidsarbeid vært svakere enn på heltid (staten og bankvirksomhet unntatt).

Lønnsutviklingen

I tabell 3 vises utviklingen i gjennomsnittlig månedsfortjeneste fra 1984 til 1991 for del-

tidsansatte kvinner i enkelte arbeidstidsgrupper i noen næringer. I tabellen er også tatt med økingen i månedsfortjenesten for heltidsansatte kvinner i alt i de samme næringene. For funksjonærer i NHO-bedrifter foreligger statistikk over ukentlig arbeidstid og lønn først fra 1986.

Tabell 3 viser at deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt har hatt en svakere lønnsvekst enn heltidsansatte kvinner. I varehandelen har lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alle arbeidstidsgrupper vært lavere enn for heltidsansatte kvinner i alt. I forretnings- og sparebanker, i forsikringsselskaper og i forretningsmessig tjenesteyting har deltidsansatte kvinner i noen av arbeidstidsgruppene hatt høyere lønnsvekst enn heltidsansatte i alt i disse områdene. I enkelte grupper – særlig innen forsikring – er antall deltidsansatte så lavt at tallene blir mindre pålitelige.

Det foreligger foreløpig ikke materiale til nærmere analyse av denne forskjellen i lønnsutviklingen mellom deltids- og heltidsansatte kvinner, men det er bl.a. grunn til å anta at opprykksmulighetene er mindre for deltidsansatte enn for heltidsansatte.

På den annen side har lavlønnsstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode.

Tallet på deltidsansatte menn i de ulike næringer er så lavt at en ikke har utarbeidet tilsvarende tabell for menn.

I tabell 3 har en også tatt med lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alt. Imidler-

Tabell 3. Antall og månedsfortjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte.

		1984		1992		Øking i mnd. fortj. 1984/92	
		Ansatte	Mnd. fortj. kr.	Ansatte	Mnd. fortj. kr.	Deltidsan. ¹⁾	Heltidsan.
Varehandel	I alt	42359	4.199	35252	7.169	70,7	77,4
.....	16-17,9 t	1721	3.122	1651	5.298	69,7	
.....	18-19,9 t	2844	3.793	3610	6.291	65,9	
.....	20-21,9 t	9072	3.824	4357	6.664	74,3	
.....	22-23,9 t	3869	4.357	3025	7.599	74,4	
.....	24-25,9 t	4136	4.563	3063	7.967	74,6	
Forretnings-	I alt	4816	5.329	5675	9234	73,3	71,2
og sparebanker	16-17,9 t	606	4.495	88	6641	47,7	
.....	18-19,9 t	1559	4.597	2304	7206	56,8	
.....	20-21,9 t	602	5.080	236	8006	57,6	
.....	22-23,9 t	469	5.692	614	8927	56,8	
.....	24-25,9 t	279	5.963	146	10227	71,5	
Forsikring	I alt	1186	5.961	1679	10.847	82,0	71,7
.....	16-17,9 t	274	4.635	334	7.643	64,9	
.....	18-19,9 t	157	4.727	138	7.974	68,7	
.....	20-21,9 t	151	5.397	196	9.287	72,1	
.....	22-23,9 t	114	6.074	42	9.699	59,7	
.....	24-25,9 t	40	6.291	100	10.888	73,1	
Forretningsm. tj.yt....	I alt	3527	5.835	4286	10.094	73,0	72,9
.....	16-17,9 t	194	4.560	184	7.951	74,4	
.....	18-19,9 t	513	4.648	570	7.607	63,7	
.....	20-21,9 t	561	5.218	440	8.415	61,3	
.....	22-23,9 t	324	6.140	451	9.521	55,1	
.....	24-25,9 t	288	6.499	215	10.087	55,2	
Funksjonærer i	I alt	-	-	7911	9806	-	77,2
NHO-bedrifter ²⁾	under 18 t	-	-	966	5237	-	
.....	18-19,9 t	-	-	1638	7525	-	
.....	20-21,9 t	-	-	703	8043	-	
.....	22-23,9 t	-	-	1023	9349	-	
.....	24-25,9 t	-	-	424	10054	-	

¹⁾ Lønnsutviklingen for deltidsansatte i alt vil være påvirket av arbeidstidsendringer.²⁾ Det foreligger ikke tall før 1986.

Tabell 4. Endring i arbeidstid for noen næringer. Andel deltids ansatte som arbeider under 22 t/uke. Prosent

		1984	1985	1986	1987 ¹⁾	1988 ¹⁾	1989 ¹⁾	1990 ¹⁾	1991 ¹⁾	1992 ¹⁾
Bankvirksomhet	M	67	71	73	70	71	70	64	66	64
	K	65	63	62	65	60	58	54	52	51
Forsikring	M	83	79	71	74	73	76	77	71	76
	K	54	54	51	59	49	50	47	44	41
Varehandel	M	66	67	71	59	75	76	77	76	74
	K	50	49	49	51	51	51	50	50	50
Forretnings-	M	53	56	58	52	55	55	59	55	59
messig tj.yt.	K	51	50	49	46	43	42	41	42	42

¹⁾ P.g.a arbeidstidsreduksjonen 1.1.87 er ikke tallene for årene etter 1986 sammenliknbare med tallene for 1986 og før.

tid vil endringer i omfanget av arbeidstimer påvirke lønnsutviklingen for deltidsansatte.

Tabell 4 viser hvordan arbeidstiden for deltidsansatte i noen næringer har endret seg de siste årene. Som mål på dette har en brukt andelen som arbeider under 22t/uke. Det understrekes at det vil være en del usikkerhet knyttet til et så «grovt» mål.

Fra 1984 til 1986 synes kvinner på deltid å ha økt sin ukentlige arbeidstid noe. Dvs. andelen som arbeider under 22t/uke har gått ned. Fra 1987 til 1992 har kvinner på deltid i bankvksomhet og i forsikring økt sin ukentlige ar-

beidstid ganske mye. I forretningsmessig tjenesteyting synes også arbeidstiden for deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt å ha gått opp fra 1987 til 1992, mens det har vært omvendt for menn. Blant menn er det et lavt antall som arbeider deltid i de fleste gruppene i tabell 4. Tallene blir derfor mer usikre for menn enn for kvinner.

Økingen i arbeidstiden for kvinner på deltid i perioden 1984-92, betyr at lønnsutviklingen pr. time for deltidsansatte kvinner ialt har vært svakere enn det tabell 3 viser i denne perioden.

Vedlegg D**Kursutviklingen for norske kroner**

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid *aritmisk* gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid *geometrisk* gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. Tilnærmelsen bestod i at dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tar i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginer har verdien av den norske kronen blitt justert fem ganger fra 1982 til 1992:

I august 1982 ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I september 1982 ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent.

I juni 1984 ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I september 1984 ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrift fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Det-

te var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til $\pm 2,25$ prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986 fram til devalueringen lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av svingningsområdet (101,69). Kursindeksens nye sentralverdi lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen var som før $\pm 2,25$ prosent.

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EF-landene, og ECU består av et visst antall enheter av de enkelte EF-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en va-

Tabell 1. Sammensetningen av ECU.

Valutaslag	Antall enheter	Vekt ¹⁾
Tysk mark (DEM)	0,6242	30,3
Britisk pund (GBP)	0,08784	12,6
Dansk krone (DKK)	0,1976	2,6
Fransk franc (FRF)	1,332	19,3
Nederlandsk gylden (NLG)	0,2198	9,5
Italiensk lira (ITL)	151,8	9,8
Belgisk franc (BEF)	3,301	7,8
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0,3
Spansk peseta (ESP)	6,885	5,3
Irsk pund (IEP)	0,008552	1,1
Gresk drachme (GRD)	1,44	0,7
Portugisisk escudo (PTE)	1,393	0,8
Sum		100,0

¹⁾ De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

Tabell 2. Vekter i den tidligere kursindeksen, ECU og konkurransevekter 1992.

	Vekter i kursindeksen ¹⁾		ECU ²⁾	Konkurransevekter 1992
	Direkte	Direkte + indirekte		
Østerriksk schilling (ATS).....	1,5	-	-	1,7
Belgisk franc (BEF).....	2,4	3,2	8,1	3,0
Kanadisk dollar (CAD).....	3,6	-	-	1,3
Dansk krone (DKK).....	6,8	8,3	2,6	5,6
Finsk mark (FIM).....	3,0	-	-	4,1
Fransk franc (FRF).....	9,2	10,5	19,3	7,5
Tysk mark (DEM).....	17,7	24,9	30,3	14,8
Italiensk lira (ITL).....	3,3	4,2	9,8	5,3
Japansk yen (JPY).....	6,0	6,9	-	9,6
Nederlandsk gylden (NLG).....	4,6	5,6	9,5	5,8
Svensk krone (SEK).....	15,0	-	-	14,2
Sveitsisk franc (CHF).....	1,2	-	-	1,8
Britisk pund (GBP).....	14,7	17,2	12,6	11,8
Amerikansk dollar (USD).....	11,0	18,8	-	10,7
Spansk peseta (ESP).....	-	0,3	5,3	2,2
Portugisisk escudo (PTE).....	-	-	0,8	0,0
Irsk pund (IEP).....	-	-	1,1	0,6
Gresk drachme (GRD).....	-	-	0,7	0,0
Sum.....	100,0	100,0	100,0	100,0

¹⁾ De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, østerrikske schilling følger tyske mark, utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i canadiske dollar og amerikanske dollar.

²⁾ De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

lutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 prosent. Tabell 1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden september 1989 da bla. spanske pesetas og portugisiske escudos ble innarbeidet i vektgrunnlaget.

Tabell 2 gir en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vekter for de valutaene som er med i ECU. For omlegging av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark dengang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc er nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Vektene i kursindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kursindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurransevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 2 viser var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vekter ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene gir en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kursindeksen ved at de nye vektene også tar hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møter på det norske markedet. Det kreves betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vekter. IMF har utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngår også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 har en valgt løpende å korrigere IMF's vekter for endringer i de bilaterale handelsstrømmene. Det innebærer at en nytter løpende oppdatering av vektene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter vil valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser har en nyttet de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebærer at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU er lik 100.

På samme måte som de tidligere kurvvektene er også de nye vektene beregnet med ut-

gangspunkt i handelen med industrivarer, og den effektive valutakursen som beregnes med de nye vektene vil etter Beregningsutvalgets vurdering derfor primært uttrykke industriens effektive valutakurs. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at andre institusjoner benevner effektiv valutakurs beregnet på denne måten annerledes. F.eks. benytter Norges Bank uttrykket effektiv valutakurs målt ved konkurransekursindeksen.

Figur D1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs. For årene før 1980 har en benyttet den tidligere kursindeksen, mens en fom. 1980 har veid sammen (geometrisk) bilaterale valutakurser med de vektene som er omtalt ovenfor. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed isolert sett til svekkelse av industriens kostnadmessige konkurranseevne.

Figur D1 viser at kronens internasjonale verdi styrket seg med 19,5 prosent fra 1970 til 1977, og fra 1977 til 1992 svekket den seg med 24,2 prosent.

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kursindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien. Dette avspeilte i stor grad endringer i kursen mellom amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen var forholdet mellom norske kroner og ECU svært stabilt rundt sentralverdien mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs viste betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 3,5 prosent for så å styrke seg med 2,5 prosent fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, samt devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991.

Høsten 1992 var preget av betydelig uro på valutamarkedene i Norden og i EF. Valutakrisene i Norden og i EF var i utgangspunktet delvis uavhengige, men virket også til å forsterke hverandre.

De mange kursjusteringene i Europa bidro i seg selv til svakere tillit til ordningen med faste kurser i Europa. Hver ny kursnedskrivning økte dessuten presset for konkurrerende nedskrivning i de øvrige landene, for å unngå at konkurranseevnen ble for sterkt svekket.

Disse forholdene førte til en rekke ekstraordinære begivenheter på valutamarkedet:

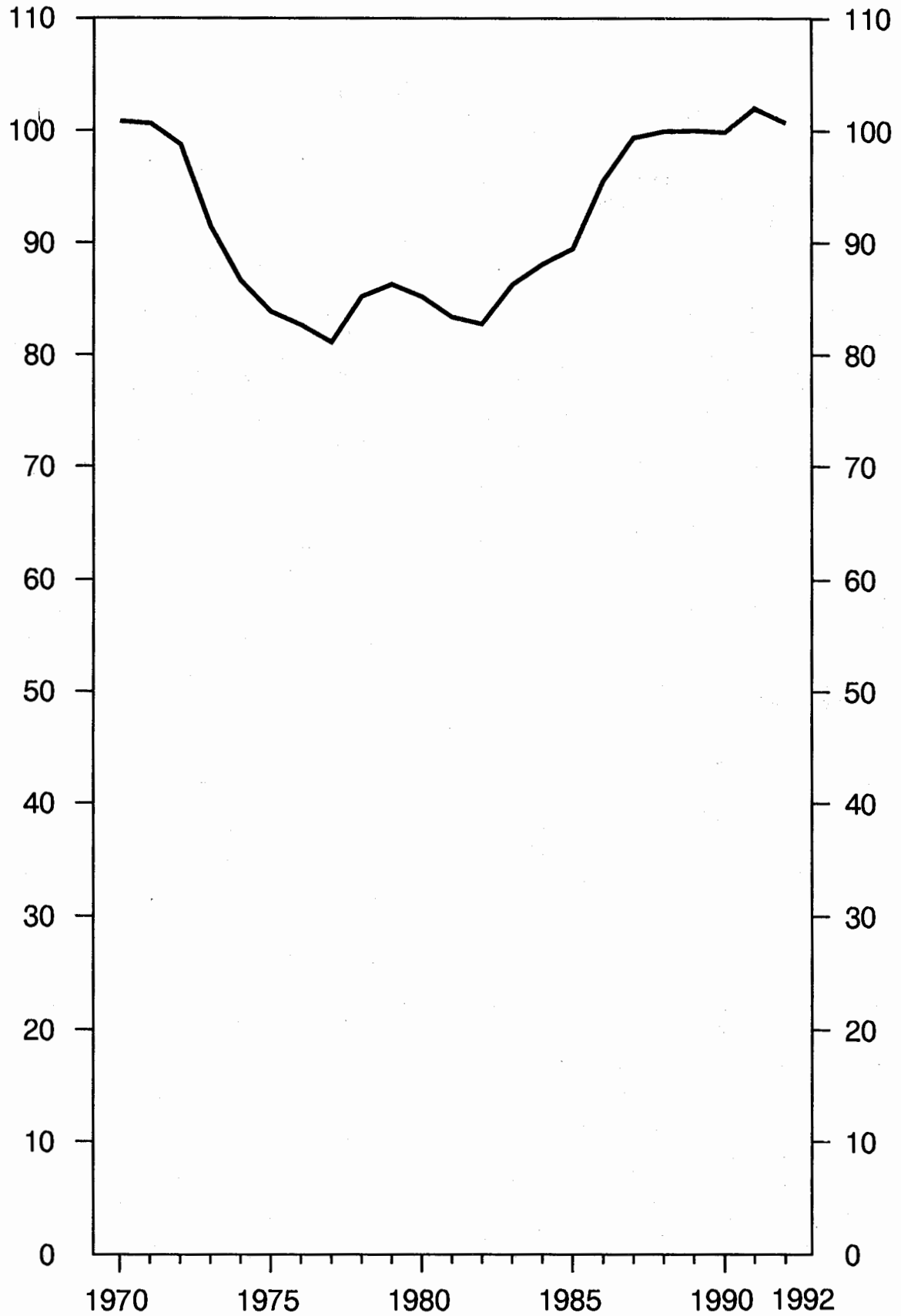
- 8. september oppga Finland den faste valutakursen overfor ECU.

- 14. september ble italienske lire skrevet ned med 7 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 17. september lot Italia sin valuta flyte, mens Storbritannia trakk seg helt ut av valutakurssamarbeidet i EMS. Samtidig ble spanske pesetas nedskrevet med 5 prosent.
- 19. november lot Sverige kronen flyte.
- 22. november ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 23. november ble den islandske kronen devaluert med 6 prosent.
- 1. februar 1993 ble irske punt skrevet ned med 10 prosent overfor de andre EMS-valutaene.

Etter den svenske beslutningen om å la kursen flyte 19. november opplevde Norge en kolossal valutautgang. Fra begynnelsen av desember ble det igjen uro innenfor det europeiske valutasamarbeidet. Spekulasjoner mot flere av EF-valutaene slo over på norske kroner og stanset den påbegynte rentenedgangen. Onsdag 9. desember forverret situasjonen seg kraftig, og på tross av svært høye pengemarkedsrenter måtte Norges Bank foreta store støttekjøp av norske kroner. Imidlertid fortsatte valutautgangen, og 10. desember ble svingningsmarginene for den norske krona derfor satt ut av kraft inntil videre. I løpet av dagen falt verdien av norske kroner med om lag 5 prosent mot ECU. Deretter styrket kronen seg noe, og den gjennomsnittlige verdien av norske kroner i perioden 1. januar 1993 til 15. juni 1993 var 3,1 prosent lavere mot ECU i forhold til nivået 9. desember 1992, og 2,8 prosent lavere sammenliknet med gjennomsnittet for 1992.

Målt ved industriens effektive kronekurs styrket den norske kronen seg med 1,3 prosent fra 1991 til 1992. Denne utviklingen har bl.a. sammenheng med de valutakursendringene som er omtalt foran. I de fem første månedene av 1993 sett under ett svekket kronen seg mindre målt ved kronens effektive valutakurs enn overfor ECU. Det må for en stor grad ses i sammenheng med at norske kroner styrket seg mot svenske kroner. Siden midten av mai er denne utviklingen til en viss grad reversert, og norske kroner har svekket seg overfor svenske kroner. Industriens effektive kronekurs var i første halvdel av juni 1993 3 prosent svakere sammenliknet med gjennomsnittet for 1992. Dersom en for 1993 antar at alle de bilaterale kurser som inngår i beregningen forblir uendret gjennom resten av året fra det gjennomsnittlige nivået i første halvdel av juni 1993, vil industriens effektive kronekurs svekkes med 2 1/2 prosent fra 1992 til 1993.

Figur D1. Industriens effektive kronekurs.

Vedlegg E**Definisjon av en del lønnsbegreper**

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Årslønn defineres som den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner m.v.

Lønn pr. normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter konstantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og sosiale ytelser. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overheng beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøking ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregning av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid pr. uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f.eks avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgkontinuerlig- og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg (LO/NHO-området), tillegg på minstelønnsatser etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønns glidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste p.g.a økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks gjennom forskyvninger i timeverkenene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønssatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den

samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke, får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mel-

lom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

NOU

Norges offentlige utredninger

1992 og 1993

Statsministeren:

Administrasjonsdepartementet:

Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 3. NOU 1993: 5.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1993. NOU 1993: 7.
UNI Storebrand og myndighetene, NOU 1993: 9.
Forvaltningsetikk. NOU 1993: 15.
Etter inntektsoppgjørene 1993. NOU 1993: 26.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet:

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1992. NOU 1992: 4.
Arbeidsgiversammenslutning for frittstående statlige virksomheter.
NOU 1992: 11.
Ikke bare ord... NOU 1992: 21.
Etter inntektsoppgjørene 1992. NOU 1992: 27.
Bedre struktur i lovverket. NOU 1992: 32.
Statlig annonsepolitikk. NOU 1992: 37.

Barne- og familiedepartementet:

Rammeplan for barnehagen. NOU 1992: 17.
Tid for barna. NOU 1993: 12.

Finans- og tolldepartementet:

Mot en mer kostnadseffektiv miljøpolitikk i 1990-årene.
NOU 1992: 3.
Regnskapsmessig behandling av skatt. NOU 1992: 13.
En nasjonal strategi for økt sysselsetting i 1990-årene.
NOU 1992: 26.
Bankkrisen. NOU 1992: 30.
Skatt på kraftselskap. NOU 1992: 34.
Effektivisering av betalingsinnfordring m.v. NOU 1992: 35.
Reorganisering av skatte- og avgiftsadministrasjonen. NOU 1993: 1.
Differensierte krav til årsoppgjør, konsernoppgjør og revisjonsplikt.
NOU 1993: 2.
Bør merverdiavgiften differensieres? NOU 1993: 8.
Mindre til overføringer – mer sysselsetting. NOU 1993: 11.
Levekår i Norge. NOU 1993: 17.

Fiskeridepartementet:

Statens rolle i finansiering av fiskefartøyer. NOU 1992: 7.
Krisa i lakseoppdrettsnæringa. NOU 1992: 36.

Forsvarsdepartementet:

Forsvarskommisjonen av 1990. NOU 1992: 12.
Forsvarets bevarings- og museumsvirksomhet. NOU 1992: 18.
Forsvarets forskningsinstituttets oppgaver og omfang. NOU 1992: 31.

Justis- og politidepartementet:

Erstatning ved pasientskader. NOU 1992: 6.
Forbrukarentrepriselov. NOU 1992: 9.
Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre. NOU 1992: 16.
Ny straffelov – alminnelige bestemmelser. NOU 1992: 23.
Behandling av klager på advokater m.v. NOU 1992: 24.
To-instansbehandling, anke og juryordning i straffesaker.
NOU 1992: 28.
Lov om aksjeselskaper. NOU 1992: 29.
Strafferettslige regler i terroristbekjempelsen. NOU 1993: 3.
Etterkontroll av konkurslovgivningen m.v. NOU 1993: 16.
Lovgivning om menneskerettigheter. NOU 1993: 18.
Kjøp av ny bustad. NOU 1993: 20.
Fast promillegrense på sjøen. NOU 1993: 21.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet:

Opplæring i norske fengsler. NOU 1992: 19.
Framtidig utdanning av personell til de kommunale brannvesen.
NOU 1992: 22.
Leve og lære. NOU 1992: 33.
Leve og lære. NOU 1993: 13.
Lov om universiteter og høyskoler. NOU 1993: 24.

Kommunal- og arbeidsdepartementet:

Bedriftshelsetjenesten i fremtiden. NOU 1992: 2.
Kommune- og fylkesinndelingen i et Norge i forandring.
NOU 1992: 15.
Det gode arbeidsmiljø er lønnsomt for alle. NOU 1992: 20.
Lov om husleieavtaler. NOU 1993: 4.
Aktiv arbeidsmarkedspolitikk. NOU 1993: 6.
Om renhold. NOU 1993: 10.
Erfaringene med lov om lønnsplikt under permittering. NOU 1993: 19.

Kulturdepartementet:

Mål og midler i pressepolitikken. NOU 1992: 14.
Evaluering av Statens stipend- og garantiinntektsordninger for
kunstnere. NOU 1993: 14.

Landbruksdepartementet:

Miljøverndepartementet:

Nærings- og energidepartementet:

Avslutning av petroleumsproduksjon – fremtidig disponering av
innretninger. NOU 1993: 25.

Olje- og energidepartementet:

Samferdselsdepartementet:

Nytt overordnet styringssystem for Statens vegvesen. NOU 1993: 23.

Sosialdepartementet:

Trygghet – Verdighet – Omsorg. NOU 1992: 1.
Tiltak mot atomulykker. NOU 1992: 5.
Lov om pasientrettigheter. NOU 1992: 8.
Finansieringsordninger for allmennlege- og fysioterapijeneste.
NOU 1992: 10.
Utredning om lobotomi. NOU 1992: 25.
Pseudonymet helseregistre. NOU 1993: 22.

Utenriksdepartementet:

ABONNEMENTSPRISER FOR SESJONEN 1992/93

AKA 9201 Publikasjonsliste fra Storting og Regjering
 Liste over offentlige publikasjoner som foreligger trykt. Kommer ca. hver 14. dag under stortings-sesjonen.
 Abonnement: kr. 65,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9204 Stortingsproposisjoner
 Forslag til vedtak fra Regjeringen i saker som Stortinget skal ta stilling til.
 Abonnement: kr. 387,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9205 Stortingsmeldinger
 Inneholder bl.a. Statsregnskapet, meldinger til Stortinget om arbeidet i statens bedrifter, meldinger om planer som Regjeringen vil sette i verk i fremtiden.
 Abonnement: kr. 427,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9206 Odelstingsproposisjoner
 Regjeringens lovforslag.
 Abonnement: kr. 266,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9207 Dokumenter
 Omfatter bl.a. Riksrevisjonens antegnelser, grunnlovsforslag, private lovforslag, svar fra Regjeringen på forslag om henvendelser oversendt av Stortinget, Sivilombudsmannens og Ombudsmannens innberetninger m.m.
 Abonnement: kr. 37,- pr. sesjon fritt tilsendt.

AKA 9208 Innstillinger til Stortinget
 Stortingskomiteens vurderinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komiteens forslag til vedtak i Stortinget. (INNST. S).
 Abonnement: kr. 73,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9209 Innstillinger til Odelstinget
 Stortingskomiteens vurderinger av de enkelte proposisjoner, meldinger og komiteens forslag til vedtak i Odelstinget. (INNST. O).
 Abonnement: kr. 73,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9210 Stortingstidende
 Stenografiske referater fra møtene i Stortinget, Odelstinget og Lagtinget.
 Abonnement: kr. 60,50 pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9212 Saksregister
 Omfatter register for alle ovennevnte trykksaker. Utarbeides etter endt sesjon.
 Abonnement: kr. 25,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

AKA 9214 Lover
 Etter endt sesjon blir lovene som er vedtatt i sesjonen samlet i ett hefte.
 Abonnement: kr. 29,- pr. sesjon, fritt tilsendt.

ABONNEMENTSPRISER FOR 1993

AKA 9217 NOU - Norges offentlige utredninger
 Publikasjonsserie for utredninger som er foretatt om forskjellige forhold i samfunnet.
 Abonnement: 15% avslag på løssalgspris, fritt tilsendt.

AKA 9218 Meldinger fra Toll- og avgiftsdirektoratet
 Meldinger fra Toll- og avgiftsdirektoratet med omregningskurser for forskjellige valutaer.
 Abonnement: kr. 144,- pr. år, fritt tilsendt.

AKA 9219 Sosialdepartementets sammendragsserie
 Om helse og sosialforskning, utredning og forskning.
 Abonnement: kr. 108,- pr. år, fritt tilsendt.

AKA 9223 Skattedirektoratets meldinger
 Skatteavdelingen, Avgiftsavdelingen, Kontroll og Regnskapsavdelingen.
 Abonnement: kr. 436,- pr. år, fritt tilsendt.

Alle priser er oppgitt med forbehold om endring uten foregående varsel.
 Prisene er inklusive merverdiavgift, unntatt Stortingstidende og NOU-serien som er avgiftsfrie.

Akademika as
 INTERNASJONAL FAGBOKHANDEL
 Møllergt. 17, 0179 Oslo 1, Telf. 22 11 67 70